

1. Inimeseõpetus

1.1. Üldalused

1.1.1. Õppe- ja kasvatuseesmärgid

Põhikooli inimeseõpetusega taotletakse, et õpilane tunneb ja väärtustab isiksuse arenemisele ning sotsialiseerumisele kaasa aitavate teadmiste, oskuste ja hoiakute kujunemist järgmistes valdkondades:

- 1) enesekohased ja sotsiaalsed oskused;
- 2) füüsiline, vaimne, emotsionaalne ja sotsiaalne areng;
- 3) tervis ja tervislik eluviis;
- 4) turvalisus ja riskikäitumise ennetamine;
- 5) üldinimlikud väärtused: ausus, hoolivus, vastutustunne ja õiglus.

1.1.2. Õppeaine kirjeldus

Inimeseõpetuses käsitletakse inimest ja tema sotsiaalset keskkonda tervikuna, integreerides õppesisu kõigis kooliastmes.

Inimeseõpetuses käsitletakse eakohaselt õpilaste isiksuse kujunemisele ja sotsialiseerumisele kaasa aitavaid teadmisi, oskusi ja hoiakuid.

Õpitavat käsitletakse võimalikult igapäeva eluga seondult, kusjuures õppes on olulisel kohal aktiivõpimeetodid. Õpetus on inimeseõpetuses isiksusekeskne, rõhk on väärtuskasvatusel. Õpetuses liigutakse tervikliku mina poole ning situatiivselt vahetu ümbruse tajumiselt ühiskonna sotsiaalsele tunnetusele. Väärtustatakse tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi, positiivse minapildi kujunemist ning üldinimlikke väärtusi.

Inimeseõpetuse ainesisu toetab turvalise koolikeskkonna saavutamist ning eetiliste, vastutustundlike ja aktiivsete kodanikuühiskonna liikmete kujunemist. Väärtuskasvatus ja hoiakute kujundamine toimub vaimses õpikeskkonnas üksteist mõistvas õhkkonnas ning on suunatud õpilaste positiivse mõtlemise arendamisele oma arengu- ja toimetulekuvõimaluste üle. Soodne sotsiaalne õpikeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupära ja isiklike seisukohtade austamisele, võimaluste tagamisele vabaks arvamuseavalduseks, initsiatiiviks, osalemiseks ja tegutsemiseks nii üksi kui ka koos teistega. Õppetegevused muutuvad põhikooli kolme kooliastme jooksul lihtsamast keerukamaks, ent peavad aine eesmärkidest lähtuvalt olema õpilasele mõistetavad ja tähenduslikud ning toetama arusaama õpitava vajalikkusest.

Inimeseõpetus on kontsentiline õppeaine, mille võtmeteemasid käsitletakse igal kooliastmel,

arvestades arengulist käsitlust seoses 1) endasse positiivse suhtumise ja tervikliku mina kujundamisega ning 2) arenguülesannete ja nendega toimetulekuga.

Esimeses kooliastmes on inimeseõpetuses rõhk õpilase enesekohasel pädevusel ning enese suhestamisel lähiümbrusega, integreerides ühiskonnaõpetuse temaatikat. Teises kooliastmes on keskmes õpilase sotsiaalne pädevus ja sotsiaalsete probleemide ennetamine ning õpilase tervist tugevdav ja väärtustav eluviis. Kolmandas kooliastmes keskendutakse õpilase ealiste iseärasuste (murdeiga) ja arenguülesannetega toimetulekule, tervise tervikkäsitlusele ning enese- ja sotsiaalsetele oskustele.

Inimeseõpetuses õpitakse teatud teemasid ülevaate korras ja teatud teemasid käsitletakse sügavuti. Teemasid võib käsitleda nii üksteisele järgnevatena kui ka integreerituna, et saavutada oskuste-, teadmiste- ja väärtustepõhised õpitulemused.

1.1.3. Läbivad teemad

1) elukestev õpe ja karjääriplaneerimine: vastutus valikute eest, enesehinnang, soorollid ja -stereotüübid ning nende mõju inimese käitumisele, väärtushinnangud ja prioriteedid elus;

2) keskkond ja ühiskonna jätkusuutlik areng: uimastite tarvitamise isiklikud, sotsiaalsed, majanduslikud ja juriidilised riskid;

3) kodanikualgatus ja ettevõtlikkus: inimene oma elutee kujundajana, vastutus valikute eest, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine; enesekohased ja sotsiaalsed oskused;

4) kultuuriline identiteet: sallivus, erinevuste arvestamine; omakultuuri väärtustamine;

5) teabekeskkond: kriitiline mõtlemine, tervise infoallikad ja nende usaldusvärsus, infoallikad seoses valikutega;

6) tervis ja ohutus: tervis kui heaoluseisund, terviseaspektid ja nende omavahelised seosed, tervislik eluviis, tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused, et vältida riskikäitumist, hakkamasaamine kiusamise ja vägivallaga, vastutus seksuaalsuhetes ning turvaline seksuaalkäitumine, kriis ja käitumine kriisiolukorras, esmaabi põhimõtted ning käitumine ohuolukordades;

7) tehnoloogia ja innovatsioon: infoteadliku inimese kujunemine, hakkamasaamine kiiresti muutuvast elu-, õpi- ja töökeskkonnas;

8) väärtused ja kõlblus: enese arendamine, inimsuhteid toetavad normid ja reeglid, tunded ja armastus suhetes, sallivus, ausus, hoolivus, usaldus, empaatia, erinevuste ja mitmekesisuse väärtustamine, vastutus, õiglus.

1.1.4. Üldpädevuste kujundamine ainevaldkonna õppeainetes

Väärtuspädevuse kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained erinevate rõhuasetuste kaudu. Inimeseõpetus ja usundiõpetus toetavad väärtussüsteemide mõistmist, mõtete, sõnade ja tunnetega kooskõlas elamist, oma valikute põhjendamist ning enda heaolu kõrval teiste arvestamist. Oskust seista vastu kesksete normide rikkumisele kujundavad ühiskonnaõpetus ja inimeseõpetus.

Enesemääratluspädevust – suutlikkust mõista ja hinnata iseennast; hinnata oma nõrku ja tugevaid külgi ning arendada positiivset suhtumist endasse ja teistesse; järgida tervislikke eluviise; lahendada tõhusalt ja turvaliselt iseendaga, oma vaimse, füüsilise, emotsionaalse ning sotsiaalse tervisega seonduvaid ja inimsuhtes tekkivaid probleeme – toetab peamiselt inimeseõpetus, ent rahvusliku, kultuurilise ja riikliku enesemääratluse kujundajana teisedki valdkonna õppeained.

Õpipädevust toetatakse oskuste kujundamise kaudu. Iga sotsiaalvaldkonna õppeaine kujundab suutlikkust organiseerida õpikeskkonda ning hankida õppimiseks vajaminevaid vahendeid ja teavet, samuti oma õppimise planeerimist ning õpitu kasutamist erinevates kontekstides ja probleeme lahendades. Õppetegevuse ja tagasiside kaudu omandavad õppijad eneseanalüüsi oskuse ning suudavad selle järgi kavandada oma edasiõppimist.

Suhtluspädevuse kujundamisel on oluline roll kõigil valdkonna õppeainetel. Suutlikkust ennast selgelt ja asjakohaselt väljendada erinevates suhtlusolukordades; lugeda ning mõista teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust; kirjutada eri liiki tekste, kasutades kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili; väärtustada õigekeelsust ning väljendusrikast keelt taotlevad kõik valdkonna õppeained.

Matemaatikapädevust – suutlikkust kasutada erinevaid ülesandeid lahendades matemaatikale omast keelt, sümboleid ning meetodeid kõigis elu- ja tegevusvaldkondades – toetavad kõik valdkonna õppeained.

Ettevõtlikkuspädevuse peamine kujundaja on ühiskonnaõpetus, kuid ka teised valdkonna õppeained. Õpitakse nägema probleeme ja neis peituvaid võimalusi, püstitama eesmärke, genereerima ideid ning neid teostama; õpitakse initsiatiivikust ja vastutust, tegema eesmärkide

saavutamiseks koostööd; õpitakse tegevust lõpule viima, reageerima paindlikult muutustele, võtma arukaid riske ning tulema toime ebakindlusega; õpitakse ideede teostamiseks valida sobivaid ja loovaid meetodeid, mis toetuvad olukorra, enda suutlikkuse ja ressursside adekvaatsele analüüsile ja tegevuse tagajärgede prognoosile ning on kooskõlas eesmärkidega.

Digipädevuse kujundamine läbi erinevate keskkondade ja äppide kasutamise. Õpilased kasutavad kooli pakutavaid ja isiklikke digivahendeid mitte ainult meelelahutuseks, vaid ka õppimiseks ja enesearenduseks.

1.1.5. Lõiming

Inimeseõpetus on multidistsiplinaarne õppeaine, millel on tihedaid kokkupuutepunkte mitme õppeainega. Inimeseõpetust tuleb lõimida teiste õppeainetega järgmiste põhiliste teemade kaupa:

- 1) **bioloogia**: inimese arengut ja kasvamist mõjutavad tegurid, varane ja hiline küpsemine, suguküpsus, soojätkamine, rasestumisvastased meetodid, uimastid ja nende toime, pärilikkus, hingamine, seedimine ja eritamine, aine- ja energiavahetuse põhiprotsessid, inimese elundkonnad, luud ja lihased, vereringe; talitluse regulatsioon, mikroorganismide ehitus ja eluprotsessid;
- 2) **eesti keel**: suuline ja kirjalik eneseväljendusoskus;
- 3) **matemaatika**: ajaühikud, ajaühikute seosed, kell ja kalender, käibivad rahaühikud, rahaühikute seosed, arvnäitajate ja diagrammide lugemine, tõlgendamine, analüüsimine;
- 4) **loodusõpetus**: inimene, inimese meeled ja avastamine, liikumine, ohutusnõuded, inimese välisehituse kirjeldus, inimene ja inimese elukeskkond, asjad ja materjalid, Eesti kaart – maakondade märkimine, õppekäik kodukohta, Euroopa Liidu kaart, kodukoha elurikkus ja maastikuline mitmekesisus, elu mitmekesisus maal, elukeskkond Eestis;
- 5) **kunstiained**: eneseväljendust toetav teemakohane töö, vastavateemalised laulud;
- 6) **tehnoloogiaõpetus**: laua katmine, kaunistamine ja koristamine, säästlik tarbimine, jäätmete sortimine, oma maakonna rahvuslikud mustrid ja motiivid; oma töö ning selle tulemuste analüüsimine ja hindamine, sobivad rõivad, isikupärased esemed;
- 7) **võõrkeel**: mina ja teised, mina ja koduümbrus, kodukoht Eesti, igapäevaelu, õppimine ja töö, vaba aeg;
- 8) **ajalugu**: silmapaistvad isikud kodukohas, Eestis ning maailmas;

9) **kehaline kasvatus:** kehaline aktiivsus, tervislik eluviis, kehaline vormisolek, kehalise aktiivsuse valik;

10) **ühiskonnaõpetus:** vastutus valikute eest, probleemide lahendamine, uimastite tarvitamise mõju, hakkamasaamine riskikäitumisega, soorollid ja -stereotüübid ning nende mõju inimese käitumisele, uimastite tarvitamise isiklikud, sotsiaalsed, majanduslikud ja juriidilised riskid, ohutu liikumine ja liiklemine, ausus ja õiglus spordis, elukutsed, teadmised ja oskused; aja ning kulutuste planeerimine ja raha kasutamine, laenamine ja säästmine, Eestis ning õpilase kodukohas elavad rahvarühmad, sooline võrdõiguslikkus, õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal; rahvusvähemused, sallivus, inimõigused; kooli sisekord, sõpruskond, koolipere, seadus kui regulatsioon; ajakirjanduse roll ühiskonnas, sotsiaalne õiglus ja võrdõiguslikkus, sotsiaalsed rühmad ühiskonnas, ühiskonna liikmete õigused; sotsiaalne tõrjutus, vabatahtlik tegevus, noorte osalemisvõimalused, eesmärkide seadmine ja ressursside hindamine.

1.1.6. Õppetegevus

Õpetus inimeseõpetuses **esimeses kooliastmes** on sissejuhatav nii inimese- kui ka ühiskonnaõpetuse algtõdedesse, kusjuures rõhk on enese suhestamisel lähiümbrusega enesekohaste ja sotsiaalsete pädevuse kontekstis, kusjuures kõige tähtsamad enesekohased pädevused.

Teises kooliastmes keskendub õpetus tervisekasvatusele, õpilase tervist tugevdavale ja väärtustavale eluviisile ning enesekohasele ja sotsiaalsele pädevusele, et vältida sotsiaalseid probleeme.

Kolmandas kooliastmes pööratakse tähelepanu eelkõige õpilase arengu seaduspärasustele, rõhutades eakohaseid arenguülesandeid ja nendega toimetulekut ning õpilase tervise tervikkäsitlust turvalise tervisekäitumise kontekstis.

Nii kooliastmeti kui ka klassiti lähtutakse teemade valikul printsibiibist, et liigutakse lähemalt kaugemale, kusjuures teemakäsitlus on kontsentriiline.

Õppe korraldamisel on oluline eakohasus ning varem omandatu arvestamine ja sellega seostamine. Õpet on vaja diferentseerida, arvestades õpilaste eripära, kohalikku eripära ning muutusi ühiskonnas.

Õppetegevuse valikul lähtutakse inimeseõpetuse eesmärkidest, arendades õpilaste teadmisi, oskusi ja hoiakuid, kusjuures põhirõhk on hoiakute kujundamisel.

1.1.7. Hindamine

Hindamine inimeseõpetuses tähendab konkreetsete õpitulemuste saavutatuse ja õppija arengu toetamist. Hindamise eesmärk on eelkõige toetada õpilase arengut.

Hindamise põhiline ülesanne on toetada õpilase arengut positiivse minapildi ja adekvaatse enesehinnangu kujundamisega, kusjuures tähtis on õpilase enda roll hindamisel, pakkudes võimalusi enesehindamiseks.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi, kuid ei hinnata hoiakuid ega väärtusi. Hoiakute ja väärtuste kohta antakse õpilasele tagasisidet.

Õpitulemuste kontrollimise vormid on mitmekesised, sisaldades nii suulisi, kirjalikke kui ka praktilisi ülesandeid.

Suuliste ja kirjalike ülesannete puhul õpilane:

- 1) selgitab ning kirjeldab mõistete sisu ja nende seoseid;
- 2) selgitab oma arvamusi, hinnanguid, seisukohti ja suhtumisi, seostades neid omandatud teadmistega;
- 3) eristab, rühmitab, võrdleb ja analüüsib olukordi, seisundeid, tegevusi ning tunnuseid lähtuvalt õpitulemustest;
- 4) demonstreerib faktide, mõistete ning seaduspärasuste tundmist lähtuvalt õpiülesannete sisust.

Praktiliste ülesannete puhul õpilane:

- 1) rakendab teoreetilisi teadmisi praktilises õpituatsioonis;
- 2) demonstreerib õpitulemustes määratud oskusi õpituatsioonis;
- 3) kirjeldab õpitulemustes määratud teadmiste ja oskuste rakendamist igapäevaelus.

1.2. I klass (35 tundi)

I teema „Mina“, 4 tundi

Kohustuslik

1. Mina. Minu erinevused teistest inimestest ja sarnasused nendega. Iga inimese väärtus.
2. Viisakas käitumine.

Laiendav ja süvendav

1. Suhtumine endasse ja teistesse.

Õpitulemused

Kirjeldab oma välimust, huvisid ja tegevusi, mida talle meeldib teha. Eristab mehi ja naisi. Nimetab, mille poolest ta sarnaneb teistega ja erineb teistest.

Väärtustab iseennast ja teisi. Mõistab viisaka käitumise vajalikkust.

II teema „Mina ja tervis“, 6 tundi

Kohustuslik

1. Tervis. Terve ja haige inimene. Tervise eest hoolitsemine. Ravimid.
2. Tervislik eluviis: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus ning liikumine ja sport. Abi saamise võimalused. Esmaabi.

Laiendav ja süvendav

1. Arsti juures.
2. Keha puhtus ja selle eest hoolitsemine.

Õpitulemused

Kirjeldab, kuidas oma tervise eest hoolitseda. Eristab nakkuslikke ja mittenakkuslikke haigusi. Saab aru, et ravimeid võetakse siis, kui ollakse haige, ning teab, et ravimid võivad olla inimese tervisele ohtlikud. Kirjeldab tervise hoidmise viise: mitmekesine toit, uni ja puhkus ning liikumine ja sport. Teab, et liikumine, puhkus ja tervislik toitumine on tähtsad seoses tervisliku eluviisiga. Demonstreerib lihtsamaid esmaabivõtteid. Teab hädaabi telefoninumbrit ja oskab kutsuda abi.

III teema „Mina ja minu pere“, 14 tundi

Kohustuslik

1. Kodu. Koduarmastus. Perekond. Erinevad pered. Vanavanemad ja teised sugulased. Pereliikmete tegevus ja rollid. Vanemate ja teiste inimeste töö. Kodused tööd. Abivalmidus, kohuse- ja vastutustunne. *Kodu traditsioonid.*
2. Koduümbrus. Naabrid ja naabruskond. Võõras ümbrus ja võõraga kaasaminek. Ohud kodus ja koduümbruses.

Laiendav ja süvendav

1. Kodutus. Lastekodu. Turvakodu.
2. Sugupuu.
3. Pereliikme lahkumine ja lein.
4. Uus pereliige.

Õpitulemused

Väärtustab oma kodu. Jutustab oma pere traditsioonidest. Kirjeldab, mille poolest perekonnad erinevad ja sarnanevad. Väärtustab oma peret. Selgitab lähemaid sugulussuhteid. Kirjeldab pereliikmete erinevaid rolle kodus. Kirjeldab ja eristab võimalusi, kuidas abistada pereliikmeid. kodustes töödes. Väärtustab üksteise abistamist ja arvestamist peres. Teab oma kohustusi peres. Teab inimeste erinevaid töid ja töökohti. Oskab tänaval käituda ning ületada sõiduteed ohutult. Kirjeldab ohtlikke olukordi ning seda, kuidas seal käituda. Kirjeldab ohtlikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning valib ohutu tees sihtpunkti.

IV teema „Mina: aeg ja asjad“, 6 tundi

Kohustuslik

1. Aeg. Aja planeerimine. Oma tegevuse kavandamine. Täpsus, lubadused, vastutus.
2. Minu oma, tema oma, meie oma. Asja väärtus ja hind. Asjade väärtus teiste väärtuste seas.

Laiendav ja süvendav

1. Hinnangu andmine oma tegevusele.
2. Kokkuhoid.
3. Suhtumine asjadesse ja teiste töösse.

Õpitulemused

Eristab aja kulgu ja seisu. Planeerib oma päevakava. Kirjeldab, kuidas sisustada vaba aega.

Väärtustab tegevusi, mis on positiivsete tunnete tekkimise allikaks. Oskab eristada oma ja võõrast asja ning mõistab, et võõrast asja ei tohi loata võtta. Selgitab asjade väärtust. Väärtustab ausust asjade jagamisel.

V teema „Mina ja kodumaa“, 5 tundi

Kohustuslik

1. Eesti – minu kodumaa. Kodukoht. Eesti rikkus.
2. Rahvakalendri tähtpäevad.

Laiendav ja süvendav

1. Oma kooli tavad ja kombes.

2. Eesti rahva tavad ja kombed.
3. Kodukoha ja Eesti riigi tuntud inimesed.

Õpitulemused

Tunneb ära Eesti Vabariigi lipu ja vapi. Oskab nimetada Eesti Vabariigi pealinna, sünnipäeva ja presidenti. Leiab Euroopa kaardilt Eesti. Leiab kodukoha Eesti kaardilt. Tunneb ära kodukoha sümboolika. Nimetab oma kodukoha tuntud inimesi ja paiku. Kirjeldab mardi- ja kadripäeva, jõulude ning lihavõttepühade rahvakombeid. Väärtustab Eestit, oma kodumaad.

1.3. III klass (35 tundi)**I teema „Mina“, 5 tundi***Kohustuslik*

1. Mina. Igaühe individuaalsus ja väärtuslikkus. Mina ja endasse suhtumine.
2. Lapse õigused ja kohustused

Laiendav ja süvendav

1. Lapse kaitse.
2. Lapse turvalisus.

Õpitulemused

Selgitab endasse positiivse suhtumise tähtsust. Võrdleb oma välimust, huve ja tugevusi kaasõpilaste omadega. Väärtustab inimese õigust olla erinev. Nimetab enda õigusi ja kohustusi. Teab, et õigustega kaasnevad kohustused.

II teema „Mina ja tervis“, 6 tundi*Kohustuslik*

1. Vaimne ja füüsiline tervis. Tervislik eluviis. Ohud tervisele ja toimetulek ohuolukorras.

Laiendav ja süvendav

1. Liikumine ja tervis.
2. Kahjulikud harjumused.
3. Tervislik toitumine.

Õpitulemused

Eristab vaimset ja füüsilist tervist. Kirjeldab seoseid tervise hoidmise viiside vahel: mitmekesine toitumine, uni ja puhkus ning liikumine. Väärtustab tervislikku eluviisi. Kirjeldab olukordi ja toob näiteid, kuidas keelduda tegevusest, mis kahjustab tema tervist. Nimetab, kelle poole pöörduda erinevate murede korral.

III teema „Mina ja meie“, 13 tundi*Kohustuslik*

1. Minu ja teiste vajadused. Sõbrad ja sõpruse hoidmine. Sallivus. Üksteise eest hoolitsemine ja teiste abistamine.
2. Ausus ja õiglus. Leppimine. Vabandamine. Oma muredest rääkimine ja tunnete väljendamine. Oskus panna end teise inimese olukorda. Keeldumine kahjulikust tegevusest.
3. Minu hea ja halb käitumine. Südametunnistus. Käitumisreeglid. Minu käitumise mõju ja tagajärjed.

4. Liiklusreeglid. Mäng ja töö. Õppimine. Kohustetunne ja vastutus. Meeskonnatöö. Tööjaotus.

Laiendav ja süvendav

1. Viisakusreeglid.
2. Oma vigade ja süü tunnistamine.
3. Käitumisnormide tähendus ja vajalikkus koolis, kodus ning koduümbruses.

Õpitulemused

Nimetab inimese eluks vajalikke olulisi vajadusi ja võrdleb enda vajadusi teiste omadega. Kirjeldab omadusi, mis peavad olema heal sõbral, ning hindab ennast nende omaduste järgi.

Väärtustab sõprust. Väärtustab üksteise eest hoolitsemist ja üksteise abistamist. Väärtustab leppimise ja vabandamise tähtsust inimsuhetes.

Nimetab ja kirjeldab inimeste erinevaid tundeid ning toob näiteid olukordadest, kus need tekivad, ning leiab erinevaid viise nendega toimetulekuks. Teab abi saamise võimalusi kiusamise ja vägivalda korral. Mõistab, et kiusamine on mitteaktsepteeritud käitumine. Demonstreerib õpitu olukorras, kuidas keelduda ennastkahjustavast tegevusest. Eristab enda head ja halba käitumist. Kirjeldab oma sõnadega, mida tähendab vastustundlikkus ja südametunnistus. Nimetab üldtunnustatud käitumisreegleid ja põhjendab nende vajalikkust. Kirjeldab oma käitumise tagajärgi ja annab neile hinnangu. Teab liikluseeskirja, mis tagab tema turvalisuse, ning kirjeldab, kuidas käituda turvaliselt liikluses. Eristab tööd ja mängu. Selgitab enda õppimise eesmärgi ja toob näiteid, kuidas aitab õppimine igapäevaelus paremini hakkama saada. Teab tegureid, mis soodustavad või takistavad keskendumist õppimise ajal, ning kirjeldab oma tegevuse planeerimist nädalas, väärtustades vastutust. Väärtustab lubadustest kinnipidamist ja vastutust. Teab, kuidas olla hea kaaslane ning kuidas teha koostööd.

IV teema „Mina: teave ja asjad“, 6 tundi

Kohustuslik

1. Teave ja teabeallikad ning nende kasutamine. Reklaami mõju. Turvaline käitumine meediakeskkonnas.
2. Raha. Raha teenimine, kulutamine ja laenamine. Vastutus. Oma kulutuste planeerimine.

Laiendav ja süvendav

1. Fantaasia ja reaalsuse eristamine.
2. Reklaami ja meediaga seonduvad ohud.
3. Heategevus.
4. Säästmine ja kulutamine kogukonnas.

Õpitulemused

Kirjeldab erinevate meeltega tajutavaid teabeallikaid. Selgitab, kuidas võivad reklaamid mõjutada inimeste käitumist ja otsuseid. Teab, et raha eest saab osta asju ja teenuseid ning seda, et raha teenitakse tööga. Mõistab oma vastutust asjade hoidmise ja laenamise eest. Selgitab, milleks

kasutatakse raha ning mis on raha teenimine, hoidmine, kulutamine ja laenamine. Kirjeldab, milliseid vajadusi tuleb arvestada taskuraha kulutades ja säästes.

V teema „Mina ja kodumaa“, 5 tundi

Kohustuslik

1. Küla, vald, linn, maakond. Eesti teiste riikide seas. Naaberriigid.
2. Eesti Vabariigi ja kodukoha sümbolid. Erinevate rahvaste tavad ja kombed. Sallivus.

Laiendav ja süvendav

1. Erinevad kultuurid ja rahvused Eestis.
2. Tavad, kombed ja tähtpäevad.

Õpitulemused

Selgitab skeemi järgi haldusüksuste seoseid oma kodukohas. Leiab Euroopa kaardilt Eesti ja tema naaberriigid. Nimetab Eesti rahvuslikke ja riiklikke sümboleid. Kirjeldab Eestis elavate rahvuste tavasid ja kombeid ning austab neid. Väärtustab oma kodumaad.

1.4. 5. klass (35 tundi)

I teema “Tervis” (4 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Tervise olemus: füüsiline, vaimne ja sotsiaalne tervis. Tervisenäitajad. Tervist mõjutavad tegurid (3 tundi)
2. Hea ja halb stress. Keha reaktsioonid stressile. Pingete maandamisevõimalused (1 tund)

Laiendav ja süvendav teema:

Tervise hindamine.

Õpitulemused:

1. Kirjeldab füüsilist, vaimset ja sotsiaalset tervist ning selgitab tervise olemust nendest mõistetest lähtudes.
2. Teab enda põhilisi tervisenäitajaid: kehakaalu ja kehapiikkust, kehatemperatuuri, pulsisagedust ning enesetunnet.
3. Nimetab tervist tugevdavaid ja tervist kahjustavaid tegevusi ning selgitab nende mõju inimese füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele.

II teema “Tervislik eluviis” (5 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Tervisliku eluviisi komponendid. Tervislik toitumine. Tervisliku toitumise põhimõtted. Toitumist mõjutavad tegurid (3 tundi)

2. Kehaline aktiivsus. Kehalise aktiivsuse vormid. Tervistava kehalise aktiivsuse põhimõtted. Päevakava ning töö ja puhkuse vaheldumine. Uni (2 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Tervislik päeva ja nädalamenüü. Enesetestimine seoses kehalise aktiivsusega. Sobiva kehalise aktiivsuse valik. Kehalise aktiivsuse tähtsus igapäevaelus. Karastamine.

Õpitulemused:

1. Oskab eristada tervislikke ja mittetervislikke otsuseid igapäevaelus.
2. Kirjeldab tervisliku toitumise põhimõtteid ning väärtustab neid.
3. Selgitab, kuidas on toitumine seotud tervisega.
4. Kirjeldab tegureid, mis mõjutavad inimese toiduvalikut. oma tervisele ja toob selle kohta näiteid.
5. Oskab hinnata oma päevakava, lähtudes tervisliku eluviisi komponentidest.
6. Hindab ja oskab planeerida kehalise aktiivsuse piisavust oma igapäevategevuses.
7. Väärtustab tervislikku eluviisi

III teema “Murdeiga ja kehalised muutused” (6 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Murdeiga inimese elukaares. Kehalised ja emotsionaalsed muutused murdeas. Kehaliste muutuste erinev Tempo murdeas. Suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine (4 tundi)
2. Suguline küpsus ja soojätkamine (2 tundi)

Laiendav ja süvendav teema Kehalise arengu mõju murdealise emotsioonidele ning tõhus toimetulek arengumuutustega.

Õpitulemused:

1. Kirjeldab murdeiga inimese elukaare osana ning murdeas toimuvaid muutusi seoses keha ning tunnetega.
2. Aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja teab, kuidas oma keha eest hoolitseda.
3. Teab, et murdeiga on varieeruv ning igäühel oma arengutempo. Teab suguküpsuse tunnuseid ja esmaste sugutunnuste seost soojätkamisega.

IV teema “Turvalisus ja riskikäitumine” (10 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Käitumine koolis, kodus ja õues. Eakaaslaste ning meedia mõju tervise ja ohukäitumise alaseid valikud tehes; iseenda vastustus. Vahendatud suhtlemine (4 tundi)
2. Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused uimastitega seotud situatsioonides. Valikud ja vastutus seoses uimastitega. Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seonduvad riskid tervisele (6 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Internetiga seonduvad ohud. Valikud ja vastutus seoses uimastitega.

Õpitulemused:

1. Kirjeldab olukordi, kus saab ära hoida õnnetusjuhtumeid.
2. Selgitab, miks on liikluseeskiri kohustuslik kõigile, ning kirjeldab, kuidas seda järgida.
3. Teab, et õnnetuse korral ei tohi enda elu ohtu seada ning kuidas abi kutsuda.
4. Nimetab meediast tulenevaid riske oma käitumisele ja suhetele.
5. Suheldes meedia vahendusel, mõistab vahendatud suhtlemise olemust ning vastutust oma sõnade ja tegude eest.
6. Väärtustab turvalisust ja ohutut käitumist.
7. Demonstreerib õpituatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi tubaka, alkoholi ja teiste uimastitega seotud olukordades: emotsioonidega toimetulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine ja suhtlusoskus.
8. Kirjeldab tubaka ja alkoholi tarbimise kahjulikku mõju inimese organismile.
9. Väärtustab mitmekesist positiivset ja tervislikku elu uimastiteta.

V teema “Haigused ja esmaabi” (7 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Levinumad laste- ja noortehaigused. Nakkus- ja mittenakkushaigused. Haigustest hoidumine. HIV, selle levikuteed ja sellest hoidumise võimalused. AIDS (2 tundi)
2. Esmaabi põhimõtted. Esmaabi erinevates olukordades. Käitumine õnnetusjuhtumi korral (5 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Vaktsineerimine. Esmaabivahendid koduapteegis.

Õpitulemused:

1. Oskab kirjeldada, kuidas hoida ära levinumaid nakkus- ja mittenakkushaigusi.
2. Selgitab ja toob näiteid, kuidas haigusi ravitakse meditsiiniliste ja rahvameditsiini vahenditega.
3. Teab, mis on HIV ja AIDS ning kuidas ennast kaitsta HIViga nakatumise eest.
4. Kirjeldab, kuidas ennast ja teisi inimesi abistada õnnetusjuhtumi korral.
5. Teab, kuidas toimida turvaliselt ohuolukorras ja abi kutsuda, ning demonstreerib õpituatsioonis lihtsamaid esmaabivõtteid (nt kõhuvalu, külmumine, luumurd, minestamine, nihestus, peapõrutus, palavik ja päikesepiste).
6. Nimetab esmaabivahendeid ja kirjeldab, kuidas neid praktikas kasutada.
7. Väärtustab enda ja teiste inimeste elu.

VI teema “Keskkond ja tervis” (3 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Tervislik elukeskkond. Tervislik õpikeskkond. Tervis heaolu tagajana (3 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Tervisliku elukeskkonna hoidmine. Abisaaja õigused ja vastutus seoses Meditsiiniabiga.

Õpitulemused:

1. Kirjeldab tervislikku elukeskkonda, lähtudes oma kodukoha loodus- ja tehiskeskonnast.
2. Eristab tegureid, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks ja tervist tugevdavaks või mitteturvaliseks ja tervist kahjustavaks.
3. Kirjeldab õpikeskkonna mõju õpilase õpitulemustele.

1.5. 6. klass (35 tundi)

I teema “Mina ja suhtlemine” (4 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Enesesse uskumine. Enesehinnang (1 tund)
2. Eneseanalüüs. Enese kontroll. Oma väärtuste selgitamine (3 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Konfliktid iseendaga. Sisemiste konfliktide lahendamine. Enese kontrolli võtted

Õpitulemused:

1. Analüüsib enda iseloomujooni ja omadusi, väärtustades positiivseid jooni ja omadusi.
2. Mõistab, mis mõjutab enesehinnangut ning kuidas see kujuneb.
3. Mõistab enese kontrolli olemust ning demonstreerib õpituatsioonis oma käitumise kontrolli, saades hakkama vihaga ja teiste emotsioonidega.
4. Oskab suheldes enda kohta tagasisidet anda ning teistelt seda vastu võtta.
5. Oskab selgitada ja põhjendada oma väärtusi seoses eneseanalüüsiga.

II teema “Suhtlemine teistega” (9 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Minu ja teiste vajadused. Vajaduste hierarhia (1 tund)
2. Suhtlemise komponendid. Verbaalne ja mitteverbaalne suhtlemine (2 tundi)
3. Aktiivne kuulamine. Tunnete väljendamine. Eneseavamine. Eelarvamused (3 tundi)
4. Kehtestav, agressiivne ja alistuv käitumine. Ei ütlemine ennast ja teisi kahjustava käitumise korral (3 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Suhtlemine ja viisakus. Vabandamine ja süüteo ülestunnistamine

Õpitulemused:

1. Tunneb ära enda ja teiste inimeste põhilised vajadused ning teadvustab neid.
2. Teab suhtlemise olemust ning väärtustab tõhusate suhtlusoskuste vajalikkust; eristab verbaalset ja mitteverbaalset suhtlemist.
3. Kirjeldab erinevaid mitteverbaalseid suhtlusvahendeid ning nende mõju verbaalsele suhtlemisele.
4. Demonstreerib õpituatsioonis aktiivse kuulamise võtteid; mõistab eneseavamise mõju suhtlemisele.
5. Demonstreerib õpituatsioonis, kuidas väljendada oma tundeid verbaalselt, säilitades ja tugevdades suhteid.
6. Teadvustab eelarvamuste mõju suhtlemisele igapäevaelus ning toob selle kohta näiteid.
Eristab ning kirjeldab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumiste mõju suhetele.
7. Teab, et ei ütlemine on oma õiguste eest seismine, oskab partnerit arvestavalt öelda ei ennast ja teisi kahjustava käitumise korral ning aktsepteerib partneri ei ütlemist ennast ja teisi kahjustava käitumise korral.
8. Väärtustab positiivset suhtumist endasse ja teistesse.

III teema “Suhted teistega” (9 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Tõhusad sotsiaalsed oskused: üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemine. Sallivus enda ja teiste vastu. Hoolivus (3 tundi)
2. Sõprusuhted. Usaldus suhtes. Empaatia. Vastutus suhetes. Kaaslaste mõju ja surve (3 tundi)
3. Erinevuste ja mitmekesisuse väärtustamine. Isikuseärasused. Soolised erinevused.
Erivajadustega inimesed (3 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Toetus ning abi teistele inimestele ja teistelt inimestelt. Eelarvamuste mõju suhetele.

Õpitulemused:

1. Kirjeldab tõhusate sotsiaalsete oskuste (üksteise aitamise, jagamise, koostöö ja hoolitsemise) toimimist igapäevaelus.
2. Oskab abi pakkuda ning teistelt abi vastu võtta.
3. Väärtustab hoolivust, sallivust, koostööd ja üksteise abistamist.
4. Eristab inimeste erinevaid rolle suhetes ning nende muutuvat iseloomu.
5. Demonstreerib õpituatsioonis oskust näha olukorda teise isiku vaatenurgast.
6. Tähtsustab oskust panna end teise inimese olukorda ja mõista tema tundeid ning väärtustab empaatilist suhtlemist.
7. Väärtustab sõprust kui vastastikuse usalduse ja toetuse allikat.
8. Kirjeldab kaaslaste rühma arvamuste, valikute ja käitumise mõju ning surve tagajärgi.
9. Mõistab isikuseärasusi ning teadvustab soolisi erinevusi ja inimeste erivajadusi.

IV teema “Konfliktid” (3 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Konfliktide olemus ja põhjused (1 tund)
2. Tõhusad ja mittetõhusad konfliktide lahendamise teed (2 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Kriitikaga hakkamasaamine. Läbirääkimiste pidamine.

Õpitulemused:

1. Selgitab konflikti häid ja halbu külgi ning aktsepteerib konflikte kui osa elust.
2. Teab, eristab ja kirjeldab efektiivseid ning mitteefektiivseid konflikti lahendamise viise.
3. Kasutab õpituatsioonid konfliktide lahendamiseks tõhusaid viise ning väärtustab neid.

V teema “Otsustamine ja probleemilahendus” (5 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Otsustamine ja probleemide lahendamine. Erinevate käitumisviiside leidmine probleemide lahendamiseks (3 tundi)
2. Tagajärgede arvestamine probleemilahenduses. Vastutus otsustamisel (2 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Sotsiaalsete dilemma lahendamine otsustamisel

Õpitulemused:

1. Teab ja oskab õpituatsioonid otsuseid langetades leida erinevaid lahendusviise.
2. Kirjeldab otsustades erinevate lahendusviiside puudusi ja eeliseid.
3. Mõistab otsustades lahendusviiside lühi- ja pikaajalisi tagajärgi.
4. Selgitab ja kirjeldab eri situatsioonidesse sobiva parima käitumisviisi valikut; väärtustab vastustuse võtmist otsuseid langetades.

VI teema “Positiivne mõtlemine” (2 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Positiivne mõtlemine. Positiivsed jooned ja omadused endas ning teistes, nende märkamine (2 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Positiivne mina

Õpitulemused:

1. Nimetab ja väärtustab enda ning teiste positiivseid omadusi.
2. Väärtustab positiivset mõtlemist.

1.6. 7. klass (35 tundi)**I teema “Inimese elukaar ja murdeea koht selles” (5 tundi)****Kohustuslik teema:**

1. Areng ja kasvamine. Arengut ja kasvamist mõjutavad tegurid. Inimese elukaar. Murde- ja noorukiea koht elukaares (3 tundi)
2. Inimene oma elutee kujundajana. Enesekasvatuse alused ja võimalused. Vastutus seoses valikutega (2 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Elukaare etapid. Muutunud suhted lähedastega.

Õpitulemused:

1. Iseloomustab murde- ja noorukiea arenguülesandeid üleminekul lapseeast täiskasvanuikka.
2. Kirjeldab, kuidas mõjutavad inimese kasvamist ja arengut pärilikud ning keskkonnategurid.
3. Toob näiteid inimese võimaluste kohta ise oma eluteed kujundada ning mõistab enda vastutust oma elutee kujundajamisel.
2. Kirjeldab põhilisi enesekasvatuse võtteid: eneseveenmist, enesetreeningut, eneseergutust ja -karistust ning enesesisendust.

II teema “Inimese mina” (6 tundi)**Kohustuslik teema:**

1. Minapilt ja enesehinnang. Eneseanalüüs: oma iseloomujoonte, huvide, võimete ja väärtuste määramine (3 tundi)
2. Konfliktide vältimine ja lahendamine (3 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Suhtlemise tasemed. Haridus kui väärtus. Konfliktid kodus, nende põhjused ning nendega toimetulek. Väärtused ja väärtuskonfliktid.

Õpitulemused:

1. Selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang.

2. Kirjeldab positiivse endassesuhtumise kujundamise ja säilitamise võimalusi.
3. Kasutab eneseanalüüsi oma teatud iseloomujooni, huve, võimeid ja väärtusi määrares.
4. Väärtustab võimalusi oma iseloomu, huve, võimeid ja väärtusi positiivses suunas kujundada ning toob nende kohta näiteid.
5. Kirjeldab inimeste erinevaid iseloomujooni, huve, võimeid ja väärtusi ning mõistab toetavate suhete rikastavat iseloomu.
6. Kirjeldab suhete säilitamise ning konfliktide vältimise võimalusi.
7. Demonstreerib õpisisituatsioonis tõhusaid konfliktide lahendamise viise.

III teema “Inimene ja rühm” (7 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Erinevad rühmad ja rollid. Rollide suhtelus ja kokkuleppelus. Reeglid ja normid rühmas. Inimsuhteid toetavad reeglid ja normid (3 tundi)
2. Rühma kuulumine, selle positiivsed ja negatiivsed küljed. Hoolivus rühmas. Rühma surve jatoimetulek sellega. Sõltumatus, selle olemus. Autoriteet (4 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Murdeealise õigused ja kohustused. Juhtimine, võim ja autoriteet rühmas. Juhtimisstiilid

Õpitulemused:

1. Iseloomustab erinevaid rühmi ning liigitab neid suuruse, liikmetevahelise läheduse ja ülesande järgi.
2. Kirjeldab inimeste erinevaid rolle rühmades ning nende mõju inimese käitumisele.
3. Mõistab normide ja reeglite vajalikkust ühiselu toimimisel ning korraldamisel.
4. Võrdleb erinevate rühmade norme ja reegleid ning kirjeldab nende erinevusi.
5. Kirjeldab rühma kuulumise positiivseid ja negatiivseid külgi.
6. Demonstreerib õpisisituatsioonis toimetulekut rühma survega.
7. Selgitab sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes.
8. Väärtustab inimsuhteid toetavaid reegleid ja norme.

IV teema “Turvalisus ja riskikäitumine” (7 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused, et vältida riskikäitumist: emotsioonidegatoimetulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine, suhtlusoskus (3 tundi)
2. Hakkamasaamine kiusamise ja vägivallega. Erinevad legaalsed ja illegaalsed uimastid. Uimastite tarvitamise lühi- ja pikaajaline mõju (4 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Erinevate uimastitega seotud riskid. Info- ja kommunikatsiooni-tehnoloogia kasutamine eluliste probleemide lahendamisel.

Õpitulemused:

1. Demonstreerib õpituatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid sotsiaalseid oskusi uimastitega seotud olukordades: emotsioonidega toimetulek, enesetunnetamine, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine ja suhtlemisoskus.
2. Demonstreerib õpituatsioonis tõhusaid käitumisviise kiusamise ja vägivalda korral koolis.
3. Eristab legaalseid ning illegaalseid uimasteid.
4. Kirjeldab uimastite tarvitamise lühi- ja pikaajalist mõju inimese füüsilisele tervisele.

V teema “Inimese mina ja murdeea muutused” (8 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Varane ja hiline küpsemine – igatüel oma tempo. Muutunud välimus. Nooruki põhimured küpsemisperioodil. Suguküpsus (3 tundi)
2. Naiselikkus ja mehelikkus. Soorollid ja soostereotüübid. Lähedus suhetes. Sõprus. Armumine. Käimine. Lähedus ja seksuaalhuvi. Vastutus seksuaalsuhetes ja turvaline seksuaalkäitumine (5 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Ohud ja probleemid seoses füüsilise minaga. Oma füüsilise mina aktsepteerimine. Meedia mõju mehelikkuse ja naiselikkuse mõistmisel ning hindamisel. Kiindumussuhete olemus. Noorukite kiindumussuhted.

Õpitulemused:

1. Kirjeldab põhimuresid küpsemisperioodil ning nendega toimetuleku võimalusi.
2. Selgitab, milles seisneb suguküpsus.
3. Kirjeldab omadusi, mis teevad noormehe ja neiu meeldivateks suhtluskaaslasteks.
4. Selgitab soorolli olemust ning kirjeldab soostereotüüpset suhtumist.
5. Kirjeldab inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise: vastastikust seotust ja meeldimist, sõprust ning armumist.
6. Kirjeldab, milles seisneb inimese vastutus seksuaalsuhetes.
7. Selgitab turvalise seksuaalkäitumise põhimõtteid.

VI teema “Õnn” (2 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Õnn. Toimetulek iseenda ja oma eluga õnne eeldusena (2 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Väärtused kui valikute mõõdupuu.

Õpitulemused:

Mõistab, et toimetulek iseenda ja oma eluga tagab õnne ning rahulolu.

1.7. 8. klass (35 tundi)**I. Tervis (12 tundi)*****Kohustuslik teema:***

1. Tervis kui heaoluseisund. Terviseaspektid: füüsiline, vaimne, emotsionaalne ja sotsiaalne tervis. Terviseaspektide omavahelised seosed. Eesti rahvastiku tervisenäitajad. Tervislik eluviis ning sellega Seonduvate valikute tegemine ja vastutus. Tegurid, mis mõjutavad tervisega seotud valikuid (3 tundi)
2. Tervisealased infoallikad ja teenused. Tervise infoallikate usaldusväärsus (1 tund)
3. Kehaline aktiivsus tervise tugevdajana. Kehaline vormisolek ja sobiva kehalise aktiivsuse valik. Toitumise mõju tervisele. Toitumist mõjutavad tegurid (4 tundi)
4. Vaimne heaolu. Vaimset heaolu säilitada aitavad tegevused ja mõttelaad. Stress. Stressorid. Stressi kujunemine. Stressiga toimetulek. Kriis, selle olemus. Käitumine kriisiolukorras. Abistamine, abi otsimine ja leidmine (4 tundi)

Laiendav ja süvendav teema:

1. Levinumad nakkuslikud ja mittenakkuslikud haigused
2. Inimese võimalused, õigused ja vastutus seoses meditsiiniabiga
3. Dieetid. Lisaained toidus. Optimaalne kehakaal. Müüdid seoses toitumisega. Treening. Ületreening. Tippспорт. Vigastuste vältimine.
4. Enesesisenduse võtted. Kurvameelsus ja depressioon, nende põhjused ning iseärasused noorukil.

Õpitulemused:

1. Kirjeldab füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse tervise vastastikust mõju ning seost.
2. Analüüsib enda tervise seisundit.
3. Kirjeldab tähtsaid tervisenäitajaid rahvastiku tervise seisukohalt; analüüsib tegureid, mis võivad mõjutada otsuseid tervise kohta, ning demonstreerib õpitu olukorras tervise seisundit; analüüsib tervise seisundit; analüüsib tegureid, mis võivad mõjutada otsuseid tervise kohta, ning demonstreerib õpitu olukorras tervise seisundit.
4. Analüüsib ja hindab erinevate tervise infoallikate ning teenuste kasutamise võimalusi ja usaldusväärsust.
5. Selgitab kehalise aktiivsuse mõju inimese füüsilisele, vaimsele, emotsionaalsele ja sotsiaalsele tervisele; oskab planeerida eri tüüpi kehalist aktiivsust oma igapäevaellu ning väärtustab kehalist aktiivsust eluviisi osana.
6. Analüüsib oma igapäevatoitu vastavust tervisliku toidu põhimõtetele; analüüsib inimese kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele.
7. Teab, mis tegurid ja toimetulekumehhanismid aitavad säilitada inimese vaimset heaolu.
8. Selgitab stressi olemust, põhjuseid ja tunnuseid.

9. Kirjeldab stressiga toimetuleku viise ning eristab tõhusaid toimetulekuviise mittetõhusatest; kirjeldab kriisi olemust ja seda, kuidas käituda kriisiolukorras; teab abi ja toetuse võimalusi.

II teema “Suhted ja seksuaalsus” (11 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Sotsiaalne tervis ja suhted. Suhete loomine, säilitamine ja katkemine. Suhete väärtustamine. Armastus. Seksuaalsuse olemus: lähisuhted, seksuaalidentiteet, seksuaalne nauding, soojätkamine. Seksuaalne areng (4 tundi)
2. Seksuaalne orientatsioon. Soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele. Seksuaalvahekord. Turvaline seksuaalkäitumine. Rasestumisvastased meetodid. Seksuaalõigused (5 tundi)
3. Seksuaalsel teel levivate haiguste vältimine. HIV ja AIDS. Abi ja nõu saamise võimalused (2 tundi)

Laiendav ja süvendav teema:

1. Õigused, kohustused ja vastutus seoses seksuaalsusega. Seksuaalsusega seotud seadused.
2. Turvalise seksuaalkäitumise ega seotud väärtused ja otsused. Ohud seoses prostitutsiooni kaasatusega. Ühiskond ning seksuaalsus: moraalne ja kultuuriline aspekt seoses seksuaalsusega.
3. Seksuaalsel teel levivate haiguste ravivõimalused.

Õpitulemused:

1. Kirjeldab viise, kuidas luua ning säilitada mõistvaid, toetavaid ja lähedasi suhteid sotsiaalse tervise kontekstis.
2. Kirjeldab tunnete ja läheduse jagamise viise; selgitab, milles seisneb partnerite vastutus seksuaalsuhetes.
3. Demonstreerib õpitu olukorras, mis aitavad kaasa suhete loomisele ja säilitamisele: üksteise aitamine, jagamine, koostöö, teineteise eest hoolitsemine.
4. Väärtustab tundeid ja armastust suhetes ning vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes.
5. Selgitab seksuaalsuse olemust ja seksuaalse arengu individuaalsust ning tunnete osa selles arengus.
6. Selgitab soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele.
7. Kirjeldab, millised on tõhusad rasestumisvastased meetodid noortele.
8. Kirjeldab seksuaalõigusi kui seksuaalsusega seotud inimõigusi.
9. Kirjeldab, millised käitumisviisid aitavad ära hoida nakatumist seksuaalsel teel levivatesse haigustesse. Kirjeldab seksuaalsel teel levinumate haiguste ärahoidmise võimalusi.
10. Teab, mis on HIV ja AIDS ning HIVi nakatumise teid ja võimalusi nakatumist vältida.
11. Eristab HIVi ja AIDSi müüte tegelikkusest.
12. Nimetab, kuhu saab pöörduda abi ja nõu saamiseks seksuaaltervise teemadel.

III teema “Turvalisus ja riskikäitumine” (9 tundi)

Kohustuslik teema:

1. Levinumad riskikäitumise liigid. Riskikäitumise mõju inimese tervisele ja toimetulekule. Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused riskikäitumisega toimetulekul (3 tundi)
2. Uimastid ja nende toime kesknärvisüsteemile. Uimastitega seonduvad vääruskumused. Uimastite tarvitamise isiklikud, sotsiaalsed, majanduslikud ja juriidilised riskid. Sõltuvuse kujunemine (3 tundi)
3. Esmaabi põhimõtted ja käitumine ohuolukordades (3 tundi)

Laiendav ja süvendav teema:

1. Vägivald suhetes. Tõhusad viisid vägivalda ärahoidmiseks ja toimetulekuks vägivaldaga. Veebisuhtlus ning meediakasutus ennast ja teisi mittekahjustaval viisil.
2. Uimastid ühiskonnas.

Õpitulemused:

1. Kirjeldab levinumate riskikäitumiste tagajärgi ning mõju inimese tervisele ja toimetulekule.
2. Kirjeldab ja selgitab levinumate riskikäitumiste ärahoidmise ning sekkumise võimalusi indiviidi ja rühma tasandil, lähtudes igapäevaelust, ning teadvustab ennetamise ja sekkumise võimalusi ühiskonna tasandil.
3. Kirjeldab, mis on vaimne ja füüsiline uimastisõltuvus ning kuidas see kujuneb.
4. Kirjeldab ja demonstreerib õpituatsioonis, kuidas käituda uimastitega seotud olukordades.
5. 1. Teab, kuidas käituda turvaliselt ohuolukorras ning kutsuda abi allergia, astma, diabeedi, elektrišoki, epilepsia, lämbumise, mürgituse, palaviku ja valu korral.
6. Demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid kuumakahjustuse, teadvusekaotuse, südameseiskumise ja uppumise korral.

IV teema “Inimene ja valikud” (3 tundi)**Kohustuslik teema:**

1. Huvide ja võimete mitmekesisus ning valikud. Edukus, väärtushinnangud ja prioriteedid elus. Mina ja teised kui väärtus (3 tundi)

Laiendav ja süvendav teema: Inimese huvide, võimete, iseloomu ja väärtuste seos kutsevalikuga

Õpitulemused:

1. Analüüsib ennast oma huvide, võimete ja iseloomu põhjal ning seostab seda valikutega elus.

1.8. Füüsiline õpikeskkond

Õppematerjalid on mitmekesised ja nüüdisaegsed: eri liiki allikad, teemaraamatud, pildid, filmid, videod, võimaluse korral ICTpõhine õppevara.

Füüsiline õpikeskkond

Inimeseõpetust õpitakse soovitatavalt õpikeskkonnas, kus on võimalik kasutada nii infotehnoloogilisi vahendeid kui ka õppemeetodeid, mis eeldavad õpilaste aktiivset osalemist.

Vaimne õpikeskkond

Väärtuskasvatus ja hoiakute kujundamine peaksid toimuma üksteist mõistvas õhkkonnas ning arendama eelkõige õpilaste positiivset mõtlemist oma arengu ja toimetulekuvõimaluste üle.

Sotsiaalne õpikeskkond

Soodne õpikeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupära ja isiklike seisukohtade austamisele, võimalustele initsiatiiviks, osalemiseks ja tegutsemiseks nii üksi kui ka koos teistega.

Õpe tuleb siduda igapäevaeluga, minnes igal asjakohasel juhul õppima klassiruumist välja.

1. Ajalugu

1.1. Üldalused

1.1.1. Õppe- ja kasvatuseesmärgid

Õppe- ja kasvatuseesmärgid

Põhikooli ajalooõpetusega taotletakse, et õpilane:

- 1) tunneb huvi mineviku vastu;
- 2) tunneb oma kodukoha ajalugu, Eesti ajalugu, Euroopa ning maailma ajalugu ajastut kõige enam iseloomustavate sündmuste, protsesside ja isikute kaudu;
- 3) väärtustab kultuurilist mitmekesisust ning oma rolli kultuuripärandi säilitajana ja edasikandjana ning määratleb end oma rahva liikmena;
- 4) leiab, üldistab, tõlgendab, kasutab ja hindab kriitiliselt ajalooteavet;
- 5) kasutab ajaloo põhimõisteid õiges kontekstis, eristab ajaloofakti tõlgendusest ja arvamusest, näeb ja sõnastab probleeme ning esitab neist lähtudes küsimusi ja pakub lahendusteid;
- 6) mõistab põhjuse-tagajärje, sarnasuse-erinevuse ja järjepidevuse olemust ning hindab allikate usaldusväärsust ajaloosündmusi ja -protsesse ning ajaloolist keskkonda analüüsides;
- 7) tunnustab inimeste, vaadete ja olukordade erinevusi, kujundab ning põhjendab oma arvamust, analüüsib ja hindab oma tegevust ning näeb ja korrigeerib oma eksimusi;
- 8) tunneb ja kasutab erinevaid õpivõtteid, tekstiliike ja teabeallikaid, väljendab oma teadmisi ning oskusi suuliselt ja kirjalikult ning kasutab õppetegevuses IKT vahendeid.

1.1.2. Õppeaine kirjeldus

Ajalooõpetuses omandavad õpilased kultuuriruumis ning ajaloolises keskkonnas orienteerumiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Õpilasi suunatakse teadvustama, analüüsima, kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende seoseid omavahel ja tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi.

Põhikooli ajalooõpetus on kronoloogilis-temaatiline. Õppeaine algab sissejuhatava algõpetusega ning jätkub muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo õppimisega. Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Ainekavas eraldi esitatud Eesti ajaloo teemasid käsitletakse põhjalikult ja süsteemselt ning tõmmatakse paralleele maailma ajalooga. Käsitluse põhimõte on liikumine lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloost, kus on oluline luua käsitletava teema ja paikadega isiklik seos.

Ajalooõpetusel on kronoloogiline, poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja ideede dimensioon. Põhikoolis tähtsustatakse õpilasele jõukohast, inimesekeskset ajalookäsitlust, eluolu ja kultuuri teiste ajalooõpetuse dimensioonide ees. Maailma ajalugu käsitletakse valitud teemade kaudu, millega ei taotleta ajalooperioodidest tervikpildi kujunemist. Tähtis on luua sild mineviku ja nüüdisaja ajaloosündmuste ja -nähtuste vahel ning kujundada arusaam, et minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva, nt kriisikollete olemust ning paljusid Eesti ajaloo probleeme.

Ajaloo mõistmisele aitavad kaasa ekskursioonid, õppekäigud, ajaloo- ja ilukirjandus, teater ja kino, meedia, Internet, erinevad inimesed ning paigad. Seda kogemust koolis õpituga ühendades kujuneb õpilasel arusaam ajaloost. Õpilaste maailmapilti rikastab ainetevaheline integratsioon ning lähedaste teemade lõimitud käsitlemine, lähtudes erinevatest aspektidest.

Ajaloo mõistmise seisukohalt on tähtis kujundada võimet asetada end kellegi teise olukorda, vaadelda maailma kellegi teise seisukohast lähtudes. Ajalootundides peab õpilastele tutvustama erinevaid ajalookäsitlusi neist ühtki peale surumata. Mõistmaks, et ajalookirjutamine sõltub ajast ja ajaloo uurija seisukohast, tuleb kujundada kriitilist suhtumist erinevatesse mõtteviisidesse ning võrrelda ajaloosündmuste ja -nähtuste käsitlemist eri allikates.

Ajalooõpetuse kaudu kujundatakse erinevaid oskusi:

- 1) ajas orienteerumise oskus, oskus analüüsida ajaloolise keskkonna kujunemist;
- 2) ajaloomõistete tundmine ja kontekstis kasutamine;
- 3) küsimuste esitamine ajaloo kohta ning neile vastamine;

- 4) funktsionaalne kirjaoskus, kriitiline mõtlemine, arutlusoskus, järelduste tegemine ja seoste loomine ning oma seisukoha kujundamine ja põhjendamine;
- 5) empaatia, oskus asetada end kellegi teise olukorda ajastut arvestades; koostöö- ja konfliktilahendusoskus;
- 6) allikaanalüüs ja töö ajalookaardiga, info leidmine erinevatest teabeallikatest, selle kasutamine ja hindamine, suuline ja kirjalik eneseväljendus ning IKT vahendite kasutamine.

1.1.3. Läbivad teemad õppeaines

Läbiva teema „**Elukestev õpe ja karjääri planeerimine**“ käsitlemisega aidatakse õpilasel kujuneda isiksuseks, kes on valmis õppima kogu elu, täitma erinevaid rolle muutuvast õpi-, elu- ja töökeskkonnas ning kujundama oma elukäiku teadlike otsuste kaudu, et teha mõistlikke kutsevalikuid.

Läbiva teemaga „**Keskkond ja jätkusuutlik areng**“ toetatakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes püüab leida lahendusi keskkonna- ja inimarengu küsimustele, pidades silmas nende jätkusuutlikkust.

Läbiva teema „**Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus**“ käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning kodanikualgatuse tähendust, on ühiskonda lõimitud, toetub oma tegevuses riigi kultuuritraditsioonidele ja arengusuundadele ning osaleb poliitiliste ja majandusotsuste tegemises.

Läbiva teema „**Kultuuriline identiteet**“ käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumislaidi kujundajana ja kultuuride muutumist ajaloo vältel ning kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktika eripärast nii ühiskonna ja terviku tasandil (rahvuskultuur) kui ka ühiskonna sees (regionaalne, professionaalne, klassi-, noorte- jms kultuur; subkultuur ja vastukultuur) ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust, on kultuuriliselt salliv ning koostööaldis.

Läbiva teema „**Teabekeskond**“ käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist infoteadlikuks inimeseks, kes tajub ja teadvustab ümbritsevat infokeskkonda ning suudab seda kriitiliselt analüüsida ja selles toimida olenevalt oma eesmärkidest ning ühiskonnas omaks võetud kommunikatsioonieetikast.

Läbiva teemaga „**Tehnoloogia ja innovatsioon**“ toetatakse õpilase kujunemist uuendusaltiks ja tänapäevaseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt kasutada oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutuvast tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas.

Läbiva teema „**Tervis ja ohutus**“ käsitlemisega toetatakse õpilase kasvamist vaimselt, emotsionaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes on võimeline käituma turvaliselt ning kujundama tervet keskkonda.

Läbiva teemaga „**Väärtused ja kõlblus**“ taotletakse õpilase kujunemist kõlbeliselt arenenud inimeseks, kes tunneb nüüdisajal rahvusvaheliselt üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse, ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.

1.1.4. Pädevused

Väärtuspädevuse kujundamist toetavad kõik sotsiaalnevaldkonna õppeained erinevate rõhuasetuste kaudu. Näiteks toetavad suutlikkust mõista humanismi, demokraatia ja jätkusuutliku arengu põhiväärtusi ning nendest oma tegutsemises juhendada ajalugu ja ühiskonnaõpetus; lugupidavat suhtumist erinevatesse maailmavaatelistesse tõekspidamistesse süvendab usundiõpetus.

Inimeseõpetus ja usundiõpetus toetavad väärtussüsteemide mõistmist, mõtete, sõnade ja tunnetega kooskõlas elamist, oma valikute põhjendamist ning enda heaolu kõrval teiste arvestamist. Oskust seista vastu kesksete normide rikkumisele kujundavad ühiskonnaõpetus ja inimeseõpetus.

Enesemääratluspädevust – suutlikkust mõista ja hinnata iseennast; hinnata oma nõrku ja tugevaid külgi ning arendada positiivset suhtumist endasse ja teistesse; järgida tervislikke eluviise; lahendada tõhusalt ja turvaliselt iseendaga, oma vaimse, füüsilise, emotsionaalse ning sotsiaalse tervisega seonduvaid ja inimsuhetes tekkivaid probleeme – toetab peamiselt inimeseõpetus, ent rahvusliku, kultuurilise ja riikliku enesemääratluse kujundajana teisedki valdkonna õppeained.

Õpipädevust toetatakse oskuste kujundamise kaudu. Iga sotsiaalvaldkonna õppeaine kujundab suutlikkust organiseerida õpikeskkonda ning hankida õppimiseks vajaminevaid vahendeid ja teavet, samuti oma õppimise planeerimist ning õpitu kasutamist erinevates kontekstides ja probleeme lahendades. Õppetegevuse ja tagasiside kaudu omandavad õppijad eneseanalüüsi oskuse ning suudavad selle järgi kavandada oma edasiõppimist.

Suhtluspädevuse kujundamisel on oluline roll kõigil valdkonna õppeainetel. Suutlikkust ennast selgelt ja asjakohaselt väljendada erinevates suhtlusolukordades; lugeda ning mõista teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust; kirjutada eri liiki tekste, kasutades kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili; väärtustada õigekeelsust ning väljendusriikast keelt taotlevad kõik valdkonna õppeained.

Matemaatikapädevust – suutlikkust kasutada erinevaid ülesandeid lahendades matemaatikale omast keelt, sümboleid ning meetodeid kõigis elu- ja tegevusvaldkondades – toetavad kõik valdkonna õppeained.

Ettevõtlikkuspädevuse peamine kujundaja on ühiskonnaõpetus, kuid ka teised valdkonna õppeained. Õpitakse nägema probleeme ja neis peituvaid võimalusi, püstitama eesmärke, genereerima ideid ning neid teostama; õpitakse initsiatiivikust ja vastutust, tegema eesmärkide saavutamiseks koostööd; õpitakse tegevust lõpule viima, reageerima paindlikult muutustele, võtma arukaid riske ning tulema toime ebakindlusega; õpitakse ideede teostamiseks valida sobivaid ja loovaid meetodeid, mis toetuvad olukorra, enda suutlikkuse ja ressursside adekvaatsele analüüsile ja tegevuse tagajärgede prognoosile ning on kooskõlas eesmärkidega.

1.1.5. Lõiming

Sotsiaaalained on teiste ainevaldkondadega seotud valdkonnapädevuste kujundamise kaudu. Välja on toodud järgmised seosed.

Emakeelepädevus. Suutlikkus väljendada ennast selgelt ja asjakohaselt suuliselt ja kirjalikult, lugeda ja mõista erinevaid tekste, kasutades kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili, õigekeelsust ja keelelist väljendusrikkust. Teksti kriitilise analüüsi oskus, funktsionaalne kirjaoskus, meediakirjaoskus, informatsiooni hankimine ja kriitiline hindamine, tööde vormistamine, autoriõigus.

Võõrkeelepädevus. Teadmised erinevatest kultuuridest ja traditsioonidest, oma ja teiste kultuuride vaheliste erinevuste mõistmine ja lugupidamine erinevate kultuuride ja traditsioonide vastu, suhtlemine mitmekultuurilises ühiskonnas, võõrkeeleoskus.

Matemaatikapädevus. Ajaarvamine, ressursside planeerimine (aeg, raha), matemaatiline kirjaoskus, arvandmete esitlemine ja tõlgendamine (graafikud, tabelid, diagrammid), oskus probleeme püstitada, sobivaid lahendusstrateegiaid leida ja neid rakendada, lahendusideid analüüsida ning tulemuse tõesust kontrollida; loogiliselt arutleda, põhjendada ja tõestada; väärtustada matemaatilist lähenemist, mõista selle sotsiaalset, kultuurilist ja personaalset tähendust.

Loodusteaduslik pädevus. Uurimisoskuse kujundamine, looduskeskkonna ja geograafilise asendi mõju inimühiskonna arengule. Majanduse ressursid, inimese areng, rahvastikuprotsessid, ühiskonna jätkusuutlikkus, säästlik tarbimine, üleilmastumine, globaalprobleemide, sh keskkonnaprobleemide märkamine ja mõistmine, jätkusuutliku ja vastutustundliku eluviisi väärtustamine.

Tehnoloogiline pädevus. Ametid ja elukutsed erinevates ühiskondades, tehnika ja tootmise arengu seos muutustega ühiskonnas; tööturg, kutsesuunitlus ja karjääri planeerimine, oskus hinnata tehnoloogia rakendamisega kaasnevat võimalusi ja ohte; mõista tehnoloogia kaasaegseid arengutrende, tehnoloogia ja teaduse omavahelisi seoseid; rakendada kaasaegseid tehnoloogiaid tõhusalt ja eetilisel oma õpi-, töö- ja suhtluskeskkonna kujundamisel; kasutada tehnilisi vahendeid eesmärgipäraselt ja säästlikult, järgides seejuures ohutuse ja intellektuaalomandi kaitse nõudeid.

Tervise ja kehakultuuri pädevus. Suutlikkus mõista ja väärtustada kehalise aktiivsuse tähtsust tervisliku eluviisi osana eri ajastuil; salliva suhtumise arendamine kaaslastesse. Tervislikku eluviisi kui kogu koolikorralduse jaoks tähtsustuvat aspekti lõimib inimeste eluolu ja olmekeskonna temaatika käsitlemine ajaloo tunnis, nt linnaolme, tööstusühiskonna olme probleemid, tervishoiuteenuse mõju ühiskonna elulaadile ja olmele jne.

1.1.6. Õppetegevus

II kooliaste

II kooliastme õpitulemused

II kooliastme õpitulemused kajastavad õpilase head saavutust.

Õpilane:

- 1) kasutab asjakohaselt aja mõistega seonduvaid sõnu ja fraase *aeg, muinasaeg, vanaaeg, sajand, aastatuhat, eKr, pKr, araabia number, Rooma number*;
- 2) tunneb mõningaid iseloomulikke sündmusi kodukoha ja Eesti ajaloost ning seostab neid omavahel;
- 3) teab mõnda ajaloolist asunit, selle tekkimise ja kujunemise põhjuseid;
- 4) hindab materiaalsel keskkonda kui ajaloosündmuste peamist kandjat;
- 5) toob näiteid muinasaja ja vanaaja kohta;
- 6) mõistab vanaaja kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ning esitab näiteid erinevate kultuurivaldkondade kohta;
- 7) mõistab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed ning loob lihtsamaid seoseid mõne sündmuse näitel;
- 8) teab, et mineviku kohta saab teavet ajalooallikatest, töötab lihtsamate allikatega ja hindab neid kriitiliselt;
- 9) väljendab oma teadmisi nii suuliselt kui ka kirjalikult, koostab kava, lühijuttu ja kirjeldust ning kasutab ajalookaarti.

III kooliaste

III kooliastme õpitulemused

III kooliastme õpitulemused kajastavad õpilase head saavutust.

Põhikooli lõpetaja:

- 1) iseloomustab ajaloo põhietappe näidete kaudu;
- 2) mõistab eri ajastute kultuuripanust ning iseloomustab tähtsamaid ajaloosündmusi, isikuid ja kultuurinähtusi;
- 3) võrdleb ajaloosündmusi ja -nähtusi, leiab sarnasusi ja erinevusi, toob esile põhjusi ja tagajärgi, arutleb märksõnade/küsimuste toel, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda nii suuliselt kui ka kirjalikult;
- 4) teab Eesti ühiskonna arengujärke ja tähtsamaid ajaloosündmusi, seostab kodukoha, Eesti ja Euroopa ajalugu maailma ajalooga ning saab aru, et ajaloosündmusi võib tõlgendada mitmeti;
- 5) töötab mitmesuguste ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt;
- 6) otsib, analüüsib ja kasutab ajalooinfot, koostab kava ja mõistekaarti, ajalooreferaati ja lühiuurimust, esitleb seda suuliselt ja kirjalikult ning IKT vahendeid kasutades;
- 7) töötab kaardiga ja koostab lihtsamaid skeeme;
- 8) asetab end minevikus elanud inimese olukorda.

1.1.7. Hindamine

Ajaloo õpitulemusi hinnates lähtutakse õppekava üldosas ning teistes hindamist reguleerivate õigusaktide hindamiskäsitlusest. Ajaloo õpitulemuste kontrolli ja hindamise eesmärk on saada ülevaade ajalooõpetuse õpitulemuste saavutatusest ja õpilase individuaalsest arengust ning kasutada saadud teavet õppe tulemuslikumaks kavandamiseks. Hinnatakse nii teadmisi ja nende rakendamise oskust kui ka üldpädevuste saavutatust, sh õpioskusi suuliste vastuste (esituste), kirjalike ja/või praktiliste tööde ning praktiliste tegevuste alusel, arvestades õpilase teadmiste ja oskuste vastavust ainekava taotletavate õpitulemustele. Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid

parandatakse ka õigekirjavead, mida hindamisel ei arvestata. Õpitulemusi kontrollides tuleb jälgida teadmiste (ajaloolise sõnavara) ja oskuste tasakaalu. Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanuselisi iseärasusi, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla. Õpitulemuste hindamisel kasutatakse sõnalisi hinnanguid ja numbrilisi hindeid. Õpilane peab teadma, mida ja millal hinnatakse ning milliseid hindamisvahendeid kasutatakse ja millised on hindamise kriteeriumid.

Õpitulemuste kontrollimise vormid on mitmekesised, sisaldavad suulist ja kirjalikku küsitlust, tööd kaartidega, allikmaterjaliga, piltidega, pikaajaliste projektide, referaatide ja uurimistööde koostamist, arutluse kirjutamist. Üksikfaktide tundmisele tuleb eelistada olulisemate ajaloosündmuste ja nähtuste analüüsi nõudvaid ülesandeid. Projektülesande ja iseseisvate uurimistööde hindamisel jälgitakse ka töö valmimise protsessi (probleemi püstitamine, andmete kogumine, selekteerimine, analüüsimine, töö vormistamine, klassis ettekandmine), mitte ainult lõpptulemust. Arutluse hindamisel arvestatakse teemast arusaamist ja selle avamist; töö loogilist ülesehitust (sissejuhatus, teemaarendus ja kokkuvõte); oma seisukoha esitamist ja selle põhjendamist konkreetsete näidetega; seoste loomise ja järelduste tegemise oskust. Ajalooallikatega töötades analüüsitakse lisaks allika sisule allika usaldusväärust informatsiooni edasikandmisel.

1.2. 5. klass. (70 tundi)

5. klassi lõpuks õpilane:

- 1) kasutab kontekstis aja mõistega seonduvaid sõnu, lühendeid ja fraase *sajand, aastatuhat, eKr, pKr, araabia number, Rooma number, ajaloo periodiseerimine*;
- 2) teab, et mineviku kohta saab teavet ajalooallikatest, töötab lihtsamate allikatega, kasutab kontekstis ajalooallikatega seonduvaid mõisteid: kirjalik allikas, suuline allikas, esemeline allikas;
- 3) kirjeldab mõnda minevikusündmust, mineviku inimeste eluolu;
- 4) leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid;

- 5) väljendab oma teadmisi nii suuliselt kui ka kirjalikult, koostab kava ja lühijuttu;
- 6) kasutab ajalookaarti.

I teema. Ajaarvamine (20 tundi)

Õpitulemused

Teema „Ajaarvamine“ läbimise järel õpilane:

- 1) kasutab kontekstis aja mõistega seonduvaid sõnu, lühendeid ja fraase *sajand, aastatuhat, eKr, pKr, araabia number, Rooma number, ajaloo periodiseerimine*;
- 2) kirjeldab mõnda minevikusündmust ja inimeste eluolu minevikus;
- 3) leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid;
- 4) väljendab oma teadmisi nii suuliselt kui ka kirjalikult, koostab kava ja lühijuttu;
- 5) kasutab ajalookaarti.

Õppesisu

Ajaarvamisega seotud mõisted ja ajaloo perioodid: muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg, lähiajalugu.

II teema. Ajalooallikad (16 tundi)

Õpitulemused

Teema „Ajaloallikad“ läbimise järel õpilane:

- 1) teab, et mineviku kohta saab teavet ajalooallikatest;
- 2) töötab lihtsamate allikatega;

3) kasutab kontekstis ajalooallikatega seonduvaid mõisteid: kirjalik allikas, suuline allikas, esemeline allikas.

Õppesisu

Ajalugu ja ajalooallikad. Allikate tõlgendamine: kirjalik allikas, suuline allikas, esemeline allikas, muuseum ja arhiiv.

III teema. Eluolu (16 tundi)

Õpitulemused

Teema „Eluolu” läbimise järel õpilane:

- 1) kirjeldab mõnda minevikusündmust, mineviku inimeste eluolu;
- 2) leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid;
- 3) väljendab oma teadmisi nii suuliselt kui ka kirjalikult, koostab kava ja lühijuttu;
- 4) kasutab ajalookaarti.

Õppesisu

Elu linnas ja maal, rahu ja sõja ajal, eluolu, tegevusalad, elamud, rõivastus, toit, kultuur ja traditsioonid, nende muutumine ajas.

IV teema. Ajaloosündmused ja ajaloolised isikud (18 tundi)

Õpitulemused

Teema „Ajaloosündmused ja ajaloolised isikud“ läbimise järel õpilane:

- 1) kirjeldab mõnda minevikusündmust, inimeste eluolu minevikus;
- 2) leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid;

- 3) väljendab oma teadmisi nii suuliselt kui ka kirjalikult, koostab kava ja lühijuttu;
- 4) kasutab ajalookaarti.

Õppesisu

Ajaloosündmused ja silmapaistvad isikud kodukohas, Eestis, Euroopas ning maailmas õpetaja valikul.

Õppetegevus

5. klassi ajalooõpetuses on soovitatav kasutada õpilase aktiivse tegutsemise keskset, mängulist ning arutelu- ja lugudepõhist käsitlust, millega ei taotleta tervikliku ajaloopildi loomist, vaid äratakse huvi ajaloo vastu. Õppesisu tugineb õpilast vahetult ümbritsevatele allikatele, koduloolisele ainestikule ning Eesti või maailma ajaloole. Kasutatakse erinevaid ajalooallikaid ning minevikust jutustavaid pilte ja lugusid, toetudes varasematele teadmistele.

Õppes tutvuvad õpilased ajaloo põhimõistetega ning omandavad mitmesuguseid oskusi: küsimuste esitamine ja neile vastamine, informatsiooni hankimine, suuline ja kirjalik eneseväljendus, koostööoskus ja kujutlusvõime, funktsionaalne kirjaoskus. Õpitakse kasutama aja mõistega seonduvaid sõnu ja fraase; tutvutakse erinevate ajalooallikatega; kasutatakse ajalooalast sõnavara. Arutletakse mineviku erinevate esituste ja tõlgenduste üle, millega õpilane kokku puutub. Õpitakse kasutama ajatelge ja ajalookaarti ning täitma kontuurkaarti; jutustama ümber teksti ja sellest olulisemat esile tooma, koostama kava ning lühijuttu. Võimaluse korral tehakse õppekäike ning muuseumi- ja arhiivitunde, kutsutakse tunnikülalisi (nii mineviku vahetuid tunnistajaid kui ka uurijaid), õpitakse tundma ajaloolisi paiku. Toetutakse koduloolisele ainestikule, õpitakse tundma kodukoha ajaloolisi paiku. Teretulnud on (arvutipõhised jm) matkemängud.

Õpikeskkond

Mitmekesised õppematerjalid, eri liiki allikad (fotod, kirjad, esemed nt perekogust), ajalookaart, teemaraamatud, filmid, muuseumid.

1.3.6. klass. Muinasaeg ja vanaaeg, 70 tundi

Teema „Muinasaeg” läbimise järel õpilane:

- 1) kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid;
- 2) näitab kaardil ning põhjendab, miks ja millistes piirkondades sai alguse põlluharimine;
- 3) teab, missuguseid muudatusi ühiskonnaelus tõi kaasa metallide kasutusele võtmine;
- 4) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *kiviaeg, pronksiaeg, rauaaeg, varanduslik ebavõrdsus, sugukond, hõim*;
- 5) teab, et Eesti esimesed asustusala olid Pulli ja Kunda inimasula, ja näitab neid kaardil.

Õppesisu

6. klass		
Sissejuhatus, 2 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
2	1. Aeg ja ajaarvamine, muinas- ja vanaaja periodiseerimine 2. Ajalugu ja ajalooallikad, kuidas allikmaterjale tõlgendada	
Muinasaeg, 8 tundi		
8	Muinasaja arengujärgud ja nende üldiseloomustus	1. Inimasustuse teke ja levik

	<ul style="list-style-type: none"> 1) kiviaja inimese tegevusalad 2) põlluharimise algus, loomade kodustamine, käsitöö areng 3) metallide kasutuselevõtmine 4) Eesti muinasaja üldisloomustus: Pulli, Kunda 	<ul style="list-style-type: none"> antropogenees 2. Taime- ja loomakasvatuse algus esimeste põlluharijate ja karjakasvatajate asualad 3. Eesti ala vanim asustus <ul style="list-style-type: none"> 1) viimane jääaeg – Eesti ajaloo künnis 2) keskmise kiviaja Kunda kultuuri asulad 3) Kunda kultuuri asukad ja nende päritolu 4. Eesti nooremal kiviajal <ul style="list-style-type: none"> 1) varaneoliitikum ja savinõude valmistamine 2) kammkeraamika levik 5. Metalliaeg Eestis <ul style="list-style-type: none"> 1) ajajärgu üldisloomustus 2) viljelusmajanduse arenemine 3) vanimad põllud: Saha-Loo, Rebala 4) kindlustatud asulad 5) kivikirstkalmed
--	---	--

Teema „Vanad Idamaad” läbimise järel õpilane:

- 1) selgitab, miks, kus ja millal tekkisid vanaaja kõrgkultuurid, näitab kaardil Egiptust ja Mesopotaamiat;
- 2) selgitab, milline oli vanaaja riiklik korraldus, kirjeldab vanaaja elulaadi ja religiooni Egiptuse ning Mesopotaamia näitel;
- 3) tunneb vanaaja kultuuri- ja teadussaavutusi: meditsiin, matemaatika, astronoomia, kirjandus, kujutav kunst, Egiptuse püramiidid, Babüloni rippaiad; teab, et esimesed kirjasüsteemid olid kiilkiri ja hieroglüüfkiri;
- 4) teab, et Iisraelis tekkis monoteistlik religioon, selgitab, mis on Vana Testament;
- 5) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *tsivilisatsioon, linnriik, vaarao, muumia, sfinks, tempel, püramiid, preester*;
- 6) teab, kes olid järgmised isikuid ja iseloomustab nende tegevust: Thutmosis III, Ramses II, Tutanhamon, Hammurapi, Mooses, Taavet.

Õppesisu

6. klass		
Vanad Idamaad, 20 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
2	Vanaaja sisu ja üldisloomustus 1) ajalised piirid 2) looduslikud olud	
8	Vana-Egiptus 1) Egiptuse riigikorraldus. Thutmosis III, Ramses II, Tutanhamon	1. Lähis-Ida kultuurivahendajad 1) hetiiitide kultuurisild 2) Foiniikia meresõitjad ja tähestik

6. klass		
	2) eluolu 3) religioon 4) kultuurisaavutused	3) Pärsia impeerium 2. Vana-Ida kõrgkultuuride põhijooned ja koht maailma ajaloos
8	Mesopotaamia 1) sumerite linnriigid, leiutised: ratas, potikeder 2) Hammurapi seadused 3) eluolu 4) religioon 5) kultuurisaavutused	1. Vana-India 1) suurlinnad Induse ääres 2) aarjalaste sisserändamine 3) kastikord 4) India kultuur: usulised tõekspidamised, budism ja selle levik, kunst, kirjandus, arvutussüsteem, male 2. Vana-Hiina
2	Iisraeli ja Juuda riik 1) ainujumala usk 2) Vana Testament	1) riikide tekkimine 2) Hiina keisririigi algus 3) Hiina Hani dünastia ajal 4) Hiina kultuur 5) Hiina müür 6) Siiditee

Teema „Vana-Kreeka” läbimise järel õpilane:

1) näitab kaardil Kreetat, Kreetat, Balkani poolsaart, Ateenat, Spartat, riigi laienemist hellenismi perioodil;

- 2) teab, et Vana-Kreeka tsivilisatsioon sai alguse Kreeta-Mükeene kultuurist;
- 3) tunneb Vana-Kreeka ühiskonnakorraldust Ateena ja Sparta näitel ning võrdleb neid kirjelduse põhjal;
- 4) kirjeldab Vana-Kreeka kultuuri ja eluolu iseloomulikke jooni järgmistes valdkondades: kirjandus, teater, religioon, kunst, sport;
- 5) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *polis*, *rahvakoosolek*, *akropol*, *agoraa*, *türann*, *aristokraatia*, *demokraatia*, *kodanik*, *ori*, *eepos*, *olümpiamängud*, *teater*, *tragöödia*, *komöödia*, *skulptuur*, *Trooja sõda*, *hellenid*, *tähestik*;
- 6) teab, kes olid Zeus, Herakles, Homeros, Herodotos, Perikles, Aleksander Suur.

6. klass		
Vana-Kreeka, 20 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
3	Vanim kõrgkultuur Euroopas 1) Kreeka loodus ja rahvastik 2) Kreeta ja Mükeene kultuur	
8	Kreeka linnriigid 1) ühiskonnakorraldus ja kasvatus Ateenas ning Spartas 2) linnriikide nõrgenemine ja alistamine Makedooniale 3) Aleksander Suure sõjaretk ja maailmariigi tekkimine	1. Vana-Kreeka kolonisatsioon 1) Kreeka kolooniad Vahemere ja Musta mere rannikul 2) kreeklased ja barbarid 2. Kreeka linnriikide kaubanduslikud ja kultuurisidemed kohalike hõimudega ning Kreeka-Pärsia sõjad 1) pärslaste vallutused Väike-Aasias

6. klass		
		2) Maratoni, Termopüülide ja Salamise lahingud
9	<p>Vana-Kreeka kultuur ja eluolu</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) kultuur ja religioon Hellase maailma ühendajana 2) olümpiamängud 3) religioon ja mütoloogia 4) Homerose kangelaseepika 5) ajalookirjutus: Herodotos 6) teater 7) kunst: arhitektuur (Ateena akropol), skulptuur, vaasimaal 8) hellenite igapäevaelu 9) hellenistlik kultuur 10) Vana-Kreeka kultuuri tähtsus 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Vana-Kreeka näitekirjandus, kõnekunst, filosoofia (Demokritos, Sokrates, Platon, Aristoteles), skulptorid (Pheidias, Myron), muud teadused 2) maailmained

Teema „Vana-Rooma” läbimise järel õpilane:

- 1) näitab kaardil Apenniini poolsaart, Vahemerd, Kartaagot, Roomat, Konstantinoopolit, Ida-Roomat ja Lääne-Roomat;
- 2) teab Rooma riigi tekkelugu ning näitab kaardil Rooma riigi territooriumi ja selle laienemist;
- 3) selgitab Rooma riigikorda eri aegadel;

4) iseloomustab eluolu ja kultuuri Rooma riigis;

5) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *vabariik, foorum, kapitolium, Colosseum, patriits, plebei, konsul, senat, rahvatribuun, orjandus, amfiteater, gladiaator, leegion, kodusõda, kristlus, piibel, Rooma õigus, provints, Ida-Rooma, Lääne-Rooma, Kartaago, Konstantinoopol, ladina keel*;

6) teab, kes olid järgmised isikuid ja iseloomustab nende tegevust: Romulus, Hannibal, Caesar, Augustus, Jeesus Kristus.

6. klass		
Vana-Rooma, 20 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
3	Rooma riigi tekkimine 1) looduslikud olud 2) Rooma linna tekkimine 3) kuningad 4) vabariigi algus	Etruskid 1) linnriigid 2) kultuur
4	Rooma vabariik 1) ühiskondlik korraldus 2) Rooma võimu laienemine Vahemere maades. Hannibal 3) kodusõjad Roomas. Caesar. Vabariigi lõpp	Orjandus ja talupoegade laostumine 1) orjus Roomas ja Spartacuse ülestõus 2) vendade Gracchuste reformiliikumine
4	Rooma keisririik	

6. klass		
	1) ühiskondlik korraldus. Augustus 2) Rooma impeerium ja selle lõhenemine	suur rahvasterändamine ja Lääne-Rooma riigi lõpp
9	Vana-Rooma kultuur ja eluolu 1) rahvas ja eluolu 2) Rooma kui impeeriumi keskus ja antiikaja suurlinn 3) kunst ja arhitektuur 4) avalikud mängud 5) Rooma õigus 6) ristiusu teke. Uus Testament	1. Vana-Rooma 1) kõnekunst ja kirjandus: Cicero, Caesar, Vergilius 2) teadus: Tacitus 3) usund 4) kultuuripärand, kreeka kultuuri mõju 2. Ristiusu levik Rooma riigis 1) Jeesus Kristuse elu 2) kristlaste suhted Rooma riigivõimuga 3) Uus Testament

Õppetegevus

Õpitakse seletama ja kasutama ajaga, ajaloo periodiseerimisega ning käsitletavate teemadega seonduvaid mõisteid ja fraase. Õpiku ning lisamaterjali abil tutvutakse muinasaja ja vanaaja kohta käivate ajalooallikatega, õpitakse nendest infot leidma ning seda kriitiliselt hindama. Õpitakse kirjeldama inimese elu ja tegevust muinas- ja vanaajal, selgitama muutusi, mis leidsid ühiskonnas aset seoses tehnoloogiliste, kultuuriliste ja poliitiliste muutustega. Õpitakse tundma olusid, milles kujunesid kõige vanemad kõrgkultuurid Egiptuses ja Mesopotaamias.

Õpitakse kirjeldama vanaaja riiklikku korraldust ning elulaadi, muinas- ja vanaaja kultuuri- ja teadusesaavutusi, tähtsamate vanaaja valitsejate tegevust ning võrdlema nendega seonduvaid aspekte Egiptuse, Mesopotaamia, Kreeka linnriikide ja Rooma riigi näitel. Kasutatakse IKT vahendeid õppe tõhustamiseks ning õpilaste vastavate oskuste kujundamiseks nii õppides kui ka töötulemusi esitledes.

Õpikeskkond

Oluline on kasutada õppematerjale, mis aitavad õpitavat illustreerida, seostada, täiendada ja rakendada. Õpikeskkonda kujundades saab õpetaja kasutada järgmisi materjale:

- 1) töövihik, töölehed;
- 2) ajalooatlas, seina- ja kontuurkaardid;
- 3) filmid, nt Arheoloogiakeskuse õppefilm „Raua sulatamine” (J. Peets, K. Kello);
- 4) ETV saadete arhiiv (<http://etv.err.ee/arhiiv.php>);
- 5) IKT-põhine õppematerjal, nt Eesti muinasaeg, CD (Regio), interaktiivsed õppematerjalid, www.koolielu.ee ja www.miksike.ee;
- 6) skeemid ja tabelid, illustratiivne materjal;
- 7) temaatiline lisakirjandus: ajaloolugemikud, aimekirjandus.

1.4.7. klass. Keskaeg ja varauusaeg, 70 tundi

Teema „Maailm keskajal 476–1492” läbimise järel õpilane:

- 1) iseloomustab läänikorda, feodaalset hierarhiat, seisuslikku ühiskonda, naturaalmajandust, talupoegade ja feodaalide elulaadi, kiriku osa keskaja ühiskonnas kultuuripärandi säilitajana ja maailmapildi kujundajana; teab, kuhu tekkisid keskaegsed linnad; iseloomustab keskaegse linna eluolu;
- 2) iseloomustab Frangi riigi osatähtsust varakeskaegses ühiskonnas ja Frangi riigi jagunemist;
- 3) iseloomustab araabia kultuuri ja selle mõju Euroopale, näitab kaardil araablaste vallutusi;
- 4) kirjeldab viikingite elu, nimetab ja näitab kaardil nende retkede põhisuundi;
- 5) toob esile ristisõdade eesmärgid ja tulemused;
- 6) nimetab Eesti muinasmaakondi ning suuremaid linnuseid, iseloomustab eestlaste eluolu muinasaja lõpul, Eesti ristiusustamist ja muistset vabadusvõitlust;
- 7) teab, kuidas kujunes Bütsantsi riik ning tekkis Vana-Vene riik;
- 8) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *paavst, patriarh, piiskop, preester, munk, nunn, senjäär, vasall, feodaal, pärisori, Inglise parlament, raad, tsunft, gild, Hansa Liit, Mõõgavendade Ordu, Liivi Ordu, romaani stiil, gooti stiil, koraan, mošee, Meka*;
- 9) teab, kes olid järgmised isikud ja iseloomustab nende tegevust: Karl Suur, Justinianus I, Muhamed.

Õppesisu

7. klass		
Maailm keskajal 476–1492, 50 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
4	Keskaja koht maailma ajaloos 1) keskaja ühiskonna üldiseloomustus	1. Keskaja ajaloo allikad: kroonikad ja ürikud 2. Keskaja probleem väljaspool Euroopat

7. klass		
Maailm keskajal 476–1492, 50 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
	2) periodiseering 3) ühiskonnakorraldus 4) läänikord 5) eluolu ja maailmapilt	
8	Kirik ja kultuur keskajal 1) ristiusu õpetuse alused 2) kiriku osa ühiskonnas 3) ristisõjad 4) keskaja ülikoolid ja teadus 5) romaani ja gooti stiil	1) ristiusu levik 2) kirikuinstitutsioonid 3) paavstivõimu tugevnemine, Innocentius III 4) ketserid ja inkvisitsioon 5) Ida-Lääne kiriku vastuolu 6) vaimulikud rüütliordud 7) rüütli- ja talurahvakultuur
5	Frangi riik 1) Frangi riigi teke 2) riik Karl Suure ajal	karolingide renessanss

7. klass		
Maailm keskajal 476–1492, 50 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
	3) Frangi riigi jagunemine 4) kolm tuumikala: Itaalia, Prantsusmaa ja Saksamaa	
4	Araablased 1) Araabia ühiskond 2) Muhamed. Islam 3) araabia kultuur ja selle mõju Euroopale	kalifaat
6	Bütsants 1) Bütsantsi tugevuse põhjused 2) Justinianus I 3) Vana-Vene riigi teke	1) Ida-Rooma eriseisund barbarite ekspansiooni ajal 2) ristiusk Bütsantsis 3) Bütsantsi kultuuri- ja teadussaavutused 4) Bütsantsi võitlus naabritega 5) eremiidid. Püha Antonius 6) ketserlikud liikumised
6	Linnad ja kaubandus	

7. klass		
Maailm keskajal 476–1492, 50 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
	1) linnade teke ja eluolu 2) hansakaubandus Põhja-Euroopas 3) tsunftikord 4) linnade valitsemine	
3	Põhja-Euroopa ja Eesti 1) Skandinaavia eluviis ja ühiskond 2) viikingite retked	1) muistsete skandinaavlaste maailmapilt ja jumalad 2) viikingid ja Ameerika avastamine
8	Eesti keskajal 1) eluolu muinasaja lõpus 2) muinasmaakonnad 3) muistne vabadusvõitlus ja ristiusustamine 4) ühiskonna struktuur. Valitsemine 5) Liivi ordu. Linnad	1) Saksa Ordu 2) Jüriöö ülestõus
6	Keskaja ühiskond Saksamaa, Inglismaa ja Prantsusmaa näitel	

7. klass		
Maailm keskajal 476–1492, 50 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
	1) Saksa-Rooma keisririik 2) parlamendi kujunemine Inglismaal 3) Prantsusmaa ühendamine 4) eluolu keskajal	1) Saksamaa killustatus 2) tugev kuningavõim Inglismaal 3) 100-aastane sõda

Teema „Maailm varauusajal (1492–1600)” läbimise järel õpilane:

- 1) teab, kuidas mõjutasid varauusaegset ühiskonda maadeavastused, tehnoloogia areng ja reformatsioon;
- 2) iseloomustab Eesti arengut 16. sajandil, majanduse ja linnade arengut ning reformatsiooni mõju;
- 3) seletab Liivi sõja põhjusi ja tagajärgi;
- 4) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *maadeavastused*, *reformatsioon*, *protestandid*, *luteri usk*, *renessanss*, *humanism*;
- 5) teab, kes olid järgmised isikud ja iseloomustab nende tegevust: Kolumbus, Martin Luther, Leonardo da Vinci.

Õppesisu

7. klass		
Maailm varauusajal 1492–1600, 20 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
5	Ühiskond varauusajal 1) uue maailmapildi kujunemine 2) tehnoloogia areng 3) majanduslikud suhted 4) humanism 5) kujutav kunst, Leonardo da Vinci	
5	Suured maadeavastused 1) Ameerika avastamine 2) maadeavastuste tähendus Euroopale ja Euroopa mõju avastatud maades	1) Indiasse viiva mereteede avastamine 2) esimene ümbermaailmareis
5	Reformatsioon reformatsioon Saksamaal. Martin Luther	1) vastureformatsioon ja katoliku kiriku uuenemine 2) Jesuiitide ordu 3) ususõjad Euroopas

7. klass		
5	Eesti 16. sajandil 1) reformatsioon 2) haldusjaotus ja linnad 3) Liivi sõja põhjused ja tagajärjed	jesuiidid Eestis

Õppetegevus

Võimaluse korral korraldatakse õppekäike, ekskursioone ning õppetunde muuseumis ja arhiivis. Selleks on Eesti muinas- ja keskaja õppimiseks palju võimalusi. Õppekäigud ning ekskursioonid ajaloolises keskkonnas tekitavad suuremat huvi kodukoha ajaloo vastu. Siit võiks alata esimese uurimusliku töö kirjutamine.

Aktiivse õppetegevuse kaudu õpitakse nägema ühiskonna arengus olulisi seoseid ja probleeme, neid analüüsima, tegema järeldusi, pakkuma lahendusi, kujundama oma seisukohta ning seda põhjendama.

Õpitakse leidma kaardil Frangi riigi asukohta ja selle jagunemist, viikingite retkede põhisuundi, araablaste asuala ja vallutusi ning võrreldakse tänapäeva kaardiga. Õpitakse tundma ja iseloomustama feodaalse ühiskonna tunnusjooni ning võrreldakse erinevate seisuste elulaadi. Iseloomustatakse kiriku osa ja tegevust keskaegses ühiskonnas, õpitakse tundma islami usu põhitunnuseid ning araabia kultuuri eripära. Käsitletakse eestlaste eluolu ja tegevusalasid muinasaja lõpus, võitlust võõrvõimude sissetungi vastu ning muistse vabadusvõitluse tagajärgi. Õpilasi suunatakse otsima jõukohast lisamaterjali keskaegse ja varauusaegse ühiskonna kohta. Õpitakse koostama kava, lühijuttu ja referaati ning neid ette kandma, sh IKT vahendeid rakendades. Õpitakse tundma riikidevahelise sõjategevuse põhjusi, tulemusi ja tagajärgi Inglismaa ning

Prantsusmaa näitel. Iseloomustatakse ja võrreldakse romaani ja gooti stiili ning renessansi. Analüüsitakse maadeavastuste eeldusi ja põhjusi ning suunatakse õpilasi leidma ja selgitama maadeavastuste mõju ühiskonna edasisele arengule ning uue maailmapildi kujunemisele. Õpitakse tundma reformatsiooni tähendust ja mõju keskaja ühiskonna, majanduse ning kultuuri arengule. Käsitletakse ajalooliste isikute tegevust ning nende rolli erinevates ajaloosündmustes.

Õpikeskkond

Tuleb kasutada muidki õppematerjale, mis aitavad õpitavat illustreerida, täiendada ja rakendada. Õpikeskkonda kujundades saab õpetaja kasutada järgmisi materjale:

- 1) töövihik, töölehed;
- 2) ajalooatlas;
- 3) ETV saadete arhiiv (<http://etv.err.ee/arhiiv.php>), nt Muinas-TV „Keskaegne maja”;
- 4) IKT-põhine õppematerjal: interaktiivsed materjalid, nt www.koolielu.ee ja www.miksike.ee;
- 5) seinakaardid, skeemid ja tabelid, illustratiivne materjal;
- 6) temaatiline lisakirjandus: allikad, ajaloolugemikud, aimekirjandus, temaatiline ilukirjandus.
- 7) muuseum, ajalooline keskkond: keskaegne linn, kirik, muuseum, arhiiv, arheoloogilised paigad, muinaslinnused, ordu- ja piiskopilinnused, arheoloogiakeskus jm.

1.5.8. klass. Uusaeg, 70 tundi

Teema „Maailm 1600–1815” läbimise järel õpilane:

- 1) teab, mis muutused toimusid Rootsi ja Vene ajal Eesti võimukorralduses, talurahva elus, hariduses ja kultuuris ning mis olid Põhjasõja tagajärjed Eestile;
- 2) iseloomustab valitsemiskorralduse muutusi uusajal: seisuslik riik, absolutism, valgustatud absolutism, parlamentarism;
- 3) selgitab Prantsuse revolutsiooni ning Napoleoni reformide põhjusi, tagajärgi ja mõju;
- 4) toob esile ühiskonna ümberkorraldamise võimalusi reformide ja revolutsiooni teel ning saab aru, mille poolest need erinevad;
- 5) teab, mis muutused toimusid Euroopa poliitilisel kaardil Vestfaali rahu ning Viini kongressi tulemusena, ning näitab neid kaardil;
- 6) teab, kuidas tekkisid Ameerika Ühendriigid, ja iseloomustab Ameerika Ühendriikide riigikorraldust;
- 7) iseloomustab baroki ja klassitsismi põhijooni;
- 8) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *valgustus, reform, revolutsioon, restauratsioon, absolutism, parlamentarism*;
- 9) teab, kes olid järgmised isikud ja iseloomustab nende tegevust: Napoleon, Louis XIV, Peeter I, Voltaire.

Õppesisu

8. klass		
Maailm 1600–1815, 35 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
10	Uusaja ühiskonna põhijooned Euroopas 1) absolutismi kujunemine, Louis XIV	1) valgustatud absolutism Venemaa näitel, Katariina II

8. klass		
Maailm 1600–1815, 35 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
	<ul style="list-style-type: none"> 2) valgustusfilosoofia 3) Inglise kodusõda ja restauratsioon 4) Inglismaa ja Prantsusmaa 5) 18. sajandi valgustatud absolutism Preisimaa näitel, Friedrich II 	<ul style="list-style-type: none"> 2) Joseph II ja Austria 3) Euroopa 17. ja 18. sajandi sõdades
10	<p>Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus</p> <ul style="list-style-type: none"> 1) valitsemine: keskvoim ja aadli omavalitsus, Balti erikord 2) Põhjasõda, Peeter I 3) Eesti talurahvas 17. ja 18. sajandil 4) muutused majanduses ja poliitikas 5) vaimuelu (religioon, haridus, kirjasõna) 	<ul style="list-style-type: none"> 1) halduskorraldus 2) keskvoimu tugevnemine Karl XI ja Katariina II ajal 3) teised rahvusrühmad Eestis
4	<p>USA iseseisvumine</p> <ul style="list-style-type: none"> 1) Iseseisvussõda 2) USA riiklik korraldus 	<p>Inglise kolooniad Põhja-Ameerikas</p>

8. klass		
Maailm 1600–1815, 35 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
8	Prantsuse revolutsioon ja Napoleoni ajastu 1) Prantsuse revolutsiooni põhjused ja kulg 2) Napoleoni reformid 3) Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni sõdade tähtsus Euroopa ajaloos	1) jakobiinid 2) konsulaat ja keisririik 3) koalitsioonisõjad ning 1812. aasta Vene-Prantsuse sõda 4) revolutsiooni mõju eluolule ja kultuurile
3	Kultuur 1) barokk 2) klassitsism	

Teema „Maailm 1815–1918” läbimise järel õpilane:

- 1) näitab kaardil Esimeses maailmasõjas osalenud riikide liite;
- 2) iseloomustab rahvuslikku liikumist Eestis ja Euroopas;
- 3) selgitab Eesti iseseisvumist;
- 4) teab Esimese maailmasõja põhjusi ja tagajärgi;

5) iseloomustab 19. sajandi ja 20. sajandi alguse peamisi kultuurisaavutusi;

6) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *rahvusriik, monopol, linnastumine, rahvuslik liikumine, venestamine, autonoomia, Antant, Kolmikliit, liberalism, konservatism, sotsialism.*

Õppesisu

8. klass		
Maailm 1815–1918, 35 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
4	Industriaalühiskonna kujunemine 1) tööstuslik pööre 2) vabrikutootmine 3) linnastumine 4) industriaalühiskonna sotsiaalne pale 5) 19. sajandi poliitilised õpetused	1) tehnilised leiutised 2) majandusõpetused 3) koloniaalimpeeriumide rajamine 4) maailmamajanduse kujunemine
4	Rahvuslus ja rahvusriigid 1) rahvusluse tõus Euroopas 2) rahvusriigi loomine Saksamaa näitel 3) Saksa keisririik	1) rahvuslik vabadusliikumine Itaalias 2) Põhja-Ameerika 19. sajandil 3) Inglismaa ja Prantsusmaa 19. sajandil

8. klass		
Maailm 1815–1918, 35 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
10	Eesti 19. sajandil ja 20. sajandi algul <ol style="list-style-type: none"> 1) Vene impeeriumi äärealade poliitika 2) talurahvaseadused 3) rahvuslik ärkamine, selle eeldused, liidrid ja üritused 4) venestusaeg 5) 1905. aasta revolutsiooni tagajärjed 	Venemaa 19. sajandil <ol style="list-style-type: none"> 1) usuvahetusliikumine ja väljarändamine 2) seltsiliikumine
13	Esimene maailmasõda <ol style="list-style-type: none"> 1) uue jõudude vahekorra kujunemine Euroopas 2) sõja põhjused, kulg ja tagajärjed 3) maailmasõja mõju Eestile 4) Eesti iseseisvumine: autonoomiast Vabadussõjani 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Compiègne'i vaherahu 2) 1917. aasta revolutsioonid Venemaal ja Eestis
4	Kultuur 19. sajandil ja 20. sajandi algul <ol style="list-style-type: none"> 1) eluolu 2) ajakirjandus 3) seltsiliikumine 	kunst, muusika, teater, kirjandus, teadus ja tehnika

8. klass		
Maailm 1815–1918, 35 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad

Õppetegevus

Õpitakse tundma valgustusajastul toimunud muutusi riikide valitsemises. Analüüsitakse poliitiliste reformide mõju ühiskonna arengule, käsitledes seda erinevate inimeste vaatevinklist. Tuvastatakse erinevusi reformide ja revolutsioonide kaudu toimunud muutustes. Võrreldakse USA riiklikku korraldust Euroopa uusaegsete riikide omaga ning õpitakse tundma uusaegse ühiskonna põhijooni Euroopas. Õpitakse tundma Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni sõdade põhjusi, tagajärgi ning mõju Euroopale, tööstusliku pöörde mõju majandusele ja ühiskonnale 19. sajandil ning rahvusriikide kujunemist Saksamaa näitel; Eesti rahvusliku liikumise eeldusi, sündmusi ja liidreid. Analüüsitakse ning õpitakse tundma Esimese maailmasõja põhjusi ja tagajärgi ning Eesti iseseisvumisega seotud sündmuste käiku. Kaardil vaadatakse Esimese maailmasõja eel tekkinud liitused, sõja käiku ja osalenud riike ning Versailles' rahu tulemusel kujunenud Euroopa riikide piire, võrreldes seda olukorda tänapäeval valitsevaga. Kolmandas kooliastmes on oluline omandada uurimistöö koostamise kogemus. 8. klassis sobivad selleks kodukoha ajalooa seotud teemad.

Õpikeskkond

Õpiku kõrval tuleb kasutada muid õppematerjale, mis aitavad õpitavat illustreerida, täiendada ja rakendada. Õpikeskkonda kujundades võib õpetaja kasutada järgmisi materjale:

- 1) töövihik, töölehed;
- 2) ajalooatlased „Ajaloos atlas põhikoolile“, „Eesti ajaloo atlas“, „Maailma ajalugu“;
- 3) filmid ERRi saadete arhiivist (www.etv.ee/arhiiv.php), näiteks „Eesti aja lood“;
- 4) IKT-põhised õppematerjalid: interaktiivsed töölehed, www.koolielu.ee ja www.miksike.ee, internet;
- 5) seinakaardid, skeemid, tabelid jm illustratiivne materjal;
- 6) temaatiline lisakirjandus: allikad, ajaloolugemikud, populaarteaduslik kirjandus, ilukirjandus;
- 7) ajalooline keskkond, muuseum.

1.6.9. klass. Lähiajalugu, 70 tundi

Teema „Maailm kahe maailmasõja vahel 1918–1939” läbimise järel õpilane:

- 1) näitab kaardil Esimese maailmasõja järel toimunud muutusi (Versailles' süsteem);
- 2) toob esile rahvusvahelise olukorra teravnemise põhjusi 1930. aastail;
- 3) iseloomustab ning võrdleb demokraatlikku ja diktatuurset ühiskonda;
- 4) iseloomustab ning võrdleb Eesti Vabariigi arengut demokraatliku parlamentarismi aastail ja vaikival ajastul;
- 5) iseloomustab kultuuri arengut ja eluolu Eesti Vabariigis ning maailmas, nimetab uusi kultuurinähtusi ja tähtsamaid kultuurisaavutusi;

6) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, ideoloogia, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, repressioon, Rahvaste Liit, Versailles` süsteem, vaikiv ajastu, parlamentarism, Tartu rahu*;

7) teab, kes olid järgmised isikud ja iseloomustab nende tegevust: Jossif Stalin, Benito Mussolini, Adolf Hitler, Franklin Delano Roosevelt, Konstantin Päts ja Jaan Tõnisson;

Õppesisu

9. klass		
Maailm kahe maailmasõja vahel 1918–1939, 25 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
3	Rahvusvaheline olukord 1) Pariisi rahukonverents 2) poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda 3) Rahvasteliidu tegevus ja mõju 4) sõjakollete kujunemine Aasias ja Euroopas	1) Saksamaa taasrelvastumine 2) Berliini-Rooma telg 3) Antikominterni pakt 4) kodusõda Hispaanias
2	Maailmamajandus ülemaailmse majanduskriisi põhjused, olemus ja tagajärjed	majanduskriisi mõju erinevatele riikidele
8	Demokraatia ja diktatuurid 1920.–1930. aastail	

9. klass		
Maailm kahe maailmasõja vahel 1918–1939, 25 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
	1) demokraatia ja diktatuuri põhijooned 2) demokraatia Ameerika Ühendriikide näitel 3) autoritarism Itaalia näitel 4) totalitarism NSV Liidu ja Saksamaa näitel	1) demokraatia laienemine 2) demokraatlikud ja mittedemokraatlikud liikumised 3) demokraatia Suurbritannia ja Prantsusmaa näitel 4) diktatuuririikide vägivallapoliitika: näljahäda Ukrainas, repressioonid, rassipoliitika Saksamaal
8	Eesti Vabariik 1) Vabadussõda 2) Asutav Kogu: maareform ja põhiseadus 3) demokraatliku parlamentarismi aastad 4) vaikiv ajastu 5) majandus 6) kultuur ja eluolu 7) välispoliitika	1) 1. detsember 1924 2) Eesti Vabariigi poliitikud K. Päts, J. Tõnisson, A. Larka, J. Laidoner, J. Poska 3) Eesti Vabariigi põhiseadused 4) Balti Liit
4	Kultuur ja eluolu kahe maailmasõja vahel 1) uued kultuurinähtused 2) teadus	1) mood, muusika, tants 2) kirjandus ja kunst

9. klass		
Maailm kahe maailmasõja vahel 1918–1939, 25 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
	3) tehnika areng: aatomiuringud, auto ja lennuk, raadio, kino ja film 4) kirjandus ja kunst 5) uued propagandavahendid	3) naine ja ühiskondlik elu 4) propaganda

Teema „Teine maailmasõda 1939–1945” läbimise järel õpilane:

- 1) näitab kaardil Teise maailmasõja sõjategevust Idarindel, Läänerindel, Vaiksel ookeanil ja Põhja-Aafrikas ning muudatusi Teise maailmasõja järel;
- 2) iseloomustab, milline oli rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel, ja toob esile Teise maailmasõja puhkemise põhjusi;
- 3) selgitab MRP ja baaside lepingu tähtsust Eesti ajaloos;
- 4) iseloomustab Eesti Vabariigi iseseisvuse kaotamist;
- 5) teab, millal algas ja lõppes Teine maailmasõda, toob esile Teise maailmasõja tulemused ning tagajärjed;
- 6) teab, mis riigid tegutsesid koostöös Saksamaaga ja mis riikidest moodustus Hitleri-vastane koalitsioon;
- 7) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *MRP*, *holokaust*, *küüditamine*, *baaside leping*, *okupatsioon*, *Atlandi Harta*, *ÜRO*.

Õppesisu

9. klass		
Teine maailmasõda 1939–1945, 10 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
2	Rahvusvaheline olukord lääneriikide järeleandmised Saksamaale. München. MRP	lepituspoliitika/rahustamispoliitika ja selle mõju. Anschluss
4	Sõjategevuse üldiseloostus 1) sõja algus ja lõpp 2) sõdivad pooled, rinded 3) holokaust 4) ÜRO asutamine	1) Saksamaa ja NSV Liidu kallaletung Poolale. Katõn 2) Talvesõda 3) sõjategevus Euroopas ja NSV Liidu territooriumil 4) Saksamaa ja Jaapani kapituleerumine. Tuumarelv kasutamine USA poolt Hitleri-vastase koalitsiooni kujunemine 1. Atlandi Harta 2. Ühinenud Rahvaste deklaratsioon 3. Teherani, Jalta ja Potsdami konverentsid. F. D. Roosevelt, J. Stalin, W. Churchill
4	Eesti Teise maailmasõja ajal 1) baaside ajastu 2) iseseisvuse kaotamine	1) eestlased Saksa ja Nõukogude sõjaväes 2) soomepoisid

9. klass		
Teine maailmasõda 1939–1945, 10 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
	3) juuniküüditamine 4) sõjategevus Eesti territooriumil 5) Nõukogude ja Saksa okupatsioonid	3) iseseisvuse taastamise katse 4) massiline pagemine Eestist

Teema „Maailm pärast Teist maailmasõda 1945–2000” läbimise järel õpilane:

- 1) iseloomustab külma sõja kujunemist ja olemust, toob esile selle avaldumise valdkonnad ja vormid;
- 2) näitab kaardil olulisemaid külma sõja aegseid kriisikoldeid ja muutusi maailma poliitilisel kaardil 1990. aastail;
- 3) iseloomustab tööstusriikide arengut USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel;
- 4) iseloomustab kommunistlikku ühiskonda NSV Liidu näitel ning Eesti arengut NSV Liidu koosseisus;
- 5) toob esile kommunistliku süsteemi kokkuvarisemise põhjused ja tagajärjed;
- 6) analüüsib Eesti iseseisvumise taastamist ja Eesti Vabariigi arengut;
- 7) iseloomustab kultuuri ja eluolu 20. sajandil;
- 8) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *perestroika*, *glasnost*, *külm sõda*, *kriisikolle*, *kollektiviseerimine*, *industrialiseerimine*, *plaanimajandus*, *massirepressioon*, *Atlandi Harta*, *Euroopa Liit*, *NATO*, *Balti kett*, *laulev revolutsioon*;
- 9) teab, kes olid järgmised isikud, ja iseloomustab nende tegevust: Mihhail Gorbatšov, Boris Jeltsin, Arnold Rüütel, Lennart Meri, Edgar Savisaar, Mart Laar.

Õppesisu

9. klass		
Maailm pärast Teist maailmasõda 1945–2000, 35 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
4	<p>Külm sõda</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) külma sõja põhijooned ja avaldumisvormid 2) kahepooluselise maailma kujunemine: Trumani doktriin, Marshalli plaan, Berliini blokaad ja Saksamaa lõhestamine 3) kriisid ja sõjad: Kuuba kriis, Berliini müür, Vietnami sõda 	<ol style="list-style-type: none"> 1) NATO moodustamine 2) Korea sõda 3) 1956. aasta ülestõus Ungaris 4) Praha kevad 1968. aastal 5) Suessi kriis, Berliini kriis 6) pingelõdvendus
4	<p>Läänemaailm USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) USA ühiskond: sise poliitika, ühiskondlikud liikumised, välispoliitika 2) Saksamaa Liitvabariigi majanduse areng. Ida- ja Lääne-Saksamaa suhted 	<p>Koloniaalsüsteemi lagunemine</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) uute sõltumatute riikide tekkimine 2) iseseisvumisjärgsed arengusuunad ja probleemid 3) J. Kennedy, R. Reagan 4) Vietnami sõja mõju 5) K. Adenauer, W. Brandt, uus idapoliitika 6) sotsiaalne turumajandus 7) Euroopa Ühenduse rajamine, laienemine ja areng
6	Kommunistlikud riigid	

9. klass		
Maailm pärast Teist maailmasõda 1945–2000, 35 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
	<ol style="list-style-type: none"> 1) kommunistliku süsteemi teke 2) NSV Liit: stalinism, sula, stagnatsioon 	<p>kommunistlike riikide poliitika ja majanduse iseloomulikud jooned</p> <p>Hiina RV</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Mao Zedong, kommunistlikud ümberkujundused 2) HRV välissuhted 3) liberaliseerimine, Deng Xiaoping <ol style="list-style-type: none"> 1) VLO, VMN 2) sotsialismimaad Euroopas 3) „Solidaarsus” Poolas
6	<p>Eesti Nõukogude okupatsiooni all</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) piiride muutumine 2) repressioonid 3) kollektiviseerimine 4) industrialiseerimine 5) poliitiline juhtimine 	<ol style="list-style-type: none"> 1) EKP KK VIII pleenum 2) vastupanuliikumine 3) Välis-Eesti

9. klass		
Maailm pärast Teist maailmasõda 1945–2000, 35 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
	6) kultuur ja eluolu	
4	<p>Kommunistliku süsteemi lagunemine</p> <p>1) <i>perestroika ja glasnost</i></p> <p>2) M. Gorbatšov</p> <p>3) B. Jeltsin</p> <p>4) Saksamaa ühinemine</p>	<p>1) riigipöördekatse NSV Liidus</p> <p>2) VLO ja VMNi lagunemine</p> <p>3) Berliini müüri langemine</p> <p>4) Läti ja Leedu iseseisvuse taastamine</p>
5	<p>Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamine</p> <p>1) Laulev revolutsioon</p> <p>2) Balti kett</p> <p>3) põhiseadusliku korra taastamine</p>	<p>1) fosforiidikampaania</p> <p>2) IME</p> <p>3) Eesti Muinsuskaitse Selts</p> <p>4) Rahvarinde moodustamine</p> <p>5) suveräänsusdeklaratsioon</p> <p>6) Eesti Vabariigi kodanike komiteede liikumine</p> <p>7) Põhiseaduse Assamblee moodustamine</p> <p>8) rahareform</p>

9. klass		
Maailm pärast Teist maailmasõda 1945–2000, 35 tundi		
Tunde	Kohustuslikud teemad	Süvendavad/laiendavad teemad
		9) võõrvägede väljaviimine
2	Maailm 1990. aastail 1) üldülevaade 2) Euroopa Liidu laienemine 3) NATO laienemine 4) uued vastasseisud	1) ÜRO ülesanded ja põhitegevus nüüdismaailmas 2) maailmamajandus pärast II maailmasõda 3) Rahvusvaheline Valuutafond, Maailmapank
4	Kultuur ja eluolu 20. sajandi teisel poolel 1) teaduse ja tehnika areng: aatomiuringud, infotehnoloogia 2) massikultuur 3) naine ja ühiskondlik elu 4) muutused mentaliteedis	1) globaalprobleemid 2) kirjandus ja kunst 3) kino ja film 4) muusika 5) mood 6) tants

Õppetegevus

Kaardi alusel õpitakse tundma, mis territoriaalsed muutused toimusid Versailles' rahulepingu järel: Saksamaa piirid, impeeriumide lagunemine, iseseisvunud riigid. Võrreldakse kaardiga enne Esimest maailmasõda. Kaardi alusel õpitakse tundma muutusi Teise maailmasõja järel: Saksamaa piirid, Saksamaa lõhestamine, iseseisvate riikide kadumine, tähtsamad rinded ja lahingud, MRP mõjusfäärid. Võrreldakse kaardiga enne Teist maailmasõda.

Õpitakse tundma rahvusvahelise elu sündmusi ja erinevate riikide välispoliitilisi taotlusi, analüüsitakse Versailles' süsteemi mõju ning ülemaailmse majanduskriisi mõju, tehakse järeldusi, miks rahvusvaheline olukord teravnes. Iseloomustatakse ja võrreldakse demokraatiat ning diktatuuri. Analüüsitakse diktatuuri eri vormide sarnasusi ja erinevusi. Õpitakse tundma Teise maailmasõja eelset rahvusvahelist olukorda ja riikidevahelisi suhteid ning esile tooma Teise maailmasõja põhjusi.

Analüüsitakse allikaid, sh dokumente, ning õpitakse tundma baaside lepingu ja MRP lisaprotokollide sisu ning olukorda, milles lepingud sõlmiti, tehakse dokumentidele tuginedes järeldusi ja antakse hinnanguid. Õpitakse tundma sündmuste kronoloogiat Eestis ning sündmuste seotust rahvusvahelise olukorraga. Analüüsitakse Eesti Vabariigi võimalusi ja valikuid Teise maailmasõja eel ning ajal.

Õpitakse tundma ajalooliste isikute elu ja tegevust. Suunatakse õpilasi ise informatsiooni otsima, erinevaid infokanaleid kasutama. Õpitakse tundma Eesti Vabariigi ajaloo põhisisu ning arengu põhijooni. Õpitakse tundma üldisi muudatusi nii maailma kui ka eesti kultuuri arengus. Õpilased koostavad esitlusi individuaalselt või rühmatöö tutvustamiseks IKT vahendeid kasutades.

Ajalooalane uurimistöö võib olla elusolevate vanema põlvkonna esindajate või sugulaste elukäigu uurimine, seoste loomine õpitud lähiajaloo, pere- ja kodukoha ajaloo vahel.

Õpikeskkond

1. Ajalooatlas, kontuurkaardid, seinakaardid, skeemid ja tabelid.

2. Illustratiivne pildimaterjal, fotod, kroonikafilmid, näiteks filmid „Detsembrikuumus“, „Nimed marmortahvilil“.
3. Eesti Vabariigi põhiseadused, dokumendikogumikud (nt Asutava Kogu dokumendid), allikakogumikud (nt Baltimaade ajaloo lugemik. Avita, 2002; Eesti ajaloo pöörded. Dokumente ja materjale vene õppekeelele gümnaasiumile. Argo, 2008).
4. Ajalooõpetaja käsiraamatud (nt Tagasivaade minevikku, erinevad vaatenurgad. Zvaigsne, 2000; Ajalugu ei ole ainult minevik, minevik ei ole veel ajalugu. EAS, 2004; Holokaust, õppematerjal. EAS, 2007; Kommunistlike režiimide kuritegudest, õppematerjal. Infotrükk, 2009).
5. Elulooaamatud, teemakirjandus, ajaloolane ilukirjandus.
6. Digitaliseeritud ajalehed (www.dea.ee).
7. ERRi saadete arhiiv (<http://etv.err.ee/arhiiv.php>).
8. Dokumentaalsarjad, nt „Tuulepealne maa“, „Eesti aja lood“.
9. IKT-põhised õppematerjalid: interaktiivsed töölehed, nt www.koolielu.ee ja www.miksike.ee.
10. Muuseum ja ajalooline keskkond.

1. Ühiskonnaõpetus

1.1 Üldalused

1.1.1. Õppe- ja kasvatuse eesmärgid

Põhikooli ühiskonnaõpetusega taotletakse, et õpilane:

- 1) tunneb huvi ühiskonna probleemide vastu, oskab neid märgata ja uurida ning oma seisukohti ja valikuid põhjendada;
- 2) oskab tulla toime tänapäeva ühiskonnas, lähtudes üldinimlikest väärtustest;
- 3) teab, kuidas osaleda poliitika kujundamises ja teostamises nii kohalikul kui ka Eesti riigi tasandil;
- 4) väärtustab inimõigusi ja demokraatia põhimõtteid, nagu seaduslikkus, vabaduse ja vastutuse seos; arvestab teisi, väärtustab mitmekesisust, panustab ühiskonna jätkusuutlikku arengusse ja sidususse ning seisab vastu kesksete normide rikkumisele; on seaduskuulekas;
- 5) määratleb ennast ühiskonna liikmena, Eesti, Euroopa ja maailmakodanikuna.

1.1.2. Õppeaine kirjeldus

Ühiskonnaõpetusel on oluline koht õpilaste sotsiaalse kompetentsuse kujunemises. Ühiskonnaõpetus aitab õpilasel kujuneda ettevõtlikuks, ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks.

Ühiskonnaõpetuse tunnis omandatud teadmised, oskused ning hoiakud seostuvad tihedalt teistes õppeainetes (ajaloos, geograafias, inimeseõpetuses jt) õpituga, olles aluseks elukestvatele õppele.

Esimeses kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavva. Teises ja kolmandas kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi aiena.

Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majandus, poliitika, õigus), ent ka suhteid teiste sotsiaalsete rühmadega. Kodanikuna mõistetakse demokraatliku ühiskonna liiget, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega oma huvide ja võimaluste järgi.

Teises kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade koosseksisteerimisele. Käsitelu keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht.

Kolmandas kooliastmes lisanduvad Eesti riigi funktsioneerimisega seotud institutsioonid. Riigi valitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone, nagu Riigikogu, valitsus, president, kohus, kohalik omavalitsus, riigikontroll, õiguskantsler.

Kuna osale õpilastest võib haridustee lõppeda põhikooliga, on rohkem pööratud tähelepanu poliitika avaldumisele igapäevaelus ning kodaniku rollile poliitikatulemite teadliku tarbijana (nt sotsiaalkaitse süsteemi kasutamine, valla/linna elukorralduses kaasaraäkimine, e-teenuste tarbimine jne).

Majanduse käsitlemine kolmandas kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele (ettevõtlikkus, kutsevalik, tulu tööst, eelarve, tarbimine ja toimetulek), ettevõtlusele (ettevõtte, ressursid, tootlikkus, kasum, konkurents), riigi majanduse reguleerimisele (majanduspoliitika, maksud, maksutulude kasutamine riigi arenguks; õigusrikkumisest tulenev kahju riigi majandusele) ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele (tarbimisühiskond, tööturu tasakaal, varanduslik kihistumine). Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult.

Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Olulisel kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste omandamine, mis aitab kaasa õpilase toimetulekule ühiskonnas. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi.

Aine käsitlemisel on oluline koht uurimuslikel õpivõtetel, mille toel omandavad õpilased probleemide seadmise, hüpoteeside sõnastamise, töö plaanamise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, esitades materjale nii suuliselt kui ka kirjalikult ning kasutades näitlikustamiseks mitmesuguseid visuaalseid vorme.

Õppes pööratakse suurt tähelepanu õpilaste õpimotivatsiooni arendamisele. Olulisel kohal on aktiivõppemeetodid, nagu arutelud, juhtumianalüüsid, rollimängud, projektid ja õppekäigud. Tähtis on viia aine käsitlemine klassiruumist välja ning kasutada igal asjakohasel juhul elusituatsioone (nt demokraatia rakendamine koolis, kodanikualgatus ja vabatahtlik tegevus kodukohas).

Aktiivse kodaniku kontseptsioon käsitleb kodanike kaasatust laiemalt, mitte ainult kui hääletamist valimistel. See avardab ka ühiskonnaõpetuse rakendussuuna võimalusi noorte jaoks, kes pole veel hääleõiguslikud (nt tarbijahariduses, kodanikualgatuses, koolielu korraldamises).

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises, nagu ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonnasse, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikjal ei elata ühtviisi hästi jne.

Kogu õppes kasutatakse nüüdisaja tehnoloogilisi vahendeid, sh IKT võimalusi, arvestades kasutatava tarkvara legaalsust, Interneti ja IT turvariske ning küberkuritegevust (riigiportaal, e-teenused, omavalitsus- ja riigiasutuste kodulehed, teabepäring, õigusaktid Internetis). Nii omandab õpilane teabe ja tehnoloogia kasutamise oskuse, mille vajadus tänapäeva maailmas pidevalt kasvab.

1.1.3. Läbivad teemad õppeaines

Läbiva teema „**Elukestev õpe ja karjääri planeerimine**“ käsitlemisega aidatakse õpilasel kujuneda isiksuseks, kes on valmis õppima kogu elu, täitma erinevaid rolle muutuvas õpi-, elu- ja töökeskkonnas ning kujundama oma elukäiku teadlike otsuste kaudu, et teha mõistlikke kutsevalikuid.

Läbiva teemaga „**Keskkond ja jätkusuutlik areng**“ toetatakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes püüab leida lahendusi keskkonna- ja inimarengu küsimustele, pidades silmas nende jätkusuutlikkust.

Läbiva teema „**Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus**“ käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning kodanikualgatuse tähendust, on ühiskonda lõimitud, toetub oma tegevuses riigi kultuuritraditsioonidele ja arengusuundadele ning osaleb poliitiliste ja majandusotsuste tegemises.

Läbiva teema „**Kultuuriline identiteet**“ käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumisladi kujundajana ja kultuuride muutumist ajaloo vältel ning kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktika eripärast nii ühiskonna ja terviku tasandil (rahvuskultuur) kui ka ühiskonna sees (regionaalne, professionaalne, klassi-, noorte- jms kultuur; subkultuur ja vastukultuur) ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust, on kultuuriliselt salliv ning koostööaldis.

Läbiva teema „**Teabekeskond**“ käsitlemisega toetatakse õpilase kujunemist infoteadlikuks inimeseks, kes tajub ja teadvustab ümbritsevat infokeskkonda ning suudab seda kriitiliselt analüüsida ja selles toimida olenevalt oma eesmärkidest ning ühiskonnas omaks võetud kommunikatsioonieetikast.

Läbiva teemaga „**Tehnoloogia ja innovatsioon**“ toetatakse õpilase kujunemist uuendusaltiks ja tänapäevaseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt kasutada oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutuvast tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas.

Läbiva teema „**Tervis ja ohutus**“ käsitlemisega toetatakse õpilase kasvamist vaimselt, emotsionaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes on võimeline käituma turvaliselt ning kujundama tervet keskkonda.

Läbiva teemaga „**Väärtused ja kõlblus**“ taotletakse õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes tunneb nüüdisajal rahvusvaheliselt üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse, ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.

1.1.4. Pädevused

Väärtuspädevuse kujundamist toetavad kõik sotsiaalnevaldkonna õppeained erinevate rõhuasetuste kaudu. Näiteks toetavad suutlikkust mõista humanismi, demokraatia ja jätkusuutliku arengu põhiväärtusi ning nendest oma tegutsemises juhinduda ajalugu ja ühiskonnaõpetus; lugupidavat suhtumist erinevatesse maailmavaatelistesse tõekspidamistesse süvendab usundiõpetus.

Inimeseõpetus ja usundiõpetus toetavad väärtussüsteemide mõistmist, mõtete, sõnade ja tunnetega kooskõlas elamist, oma valikute põhjendamist ning enda heaolu kõrval teiste arvestamist. Oskust seista vastu kesksete normide rikkumisele kujundavad ühiskonnaõpetus ja inimeseõpetus.

Enesemääratluspädevust – suutlikkust mõista ja hinnata iseennast; hinnata oma nõrku ja tugevaid külgi ning arendada positiivset suhtumist endasse ja teistesse; järgida tervislikke eluviise; lahendada tõhusalt ja turvaliselt iseendaga, oma vaimse, füüsilise, emotsionaalse ning sotsiaalse tervisega seonduvaid ja inimsuhetes tekkivaid probleeme – toetab peamiselt inimeseõpetus, ent rahvusliku, kultuurilise ja riikliku enesemääratluse kujundajana teisedki valdkonna õppeained.

Õpipädevust toetatakse oskuste kujundamise kaudu. Iga sotsiaalvaldkonna õppeaine kujundab suutlikkust organiseerida õpikeskkonda ning hankida õppimiseks vajaminevaid vahendeid ja teavet, samuti oma õppimise planeerimist ning õpitu kasutamist erinevates kontekstides ja

probleeme lahendades. Õppetegevuse ja tagasiside kaudu omandavad õppijad eneseanalüüsi oskuse ning suudavad selle järgi kavandada oma edasiõppimist.

Suhtluspädevuse kujundamisel on oluline roll kõigil valdkonna õppeainetel. Suutlikkust ennast selgelt ja asjakohaselt väljendada erinevates suhtlusolukordades; lugeda ning mõista teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust; kirjutada eri liiki tekste, kasutades kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili; väärtustada õigekeelsust ning väljendusrikast keelt taotlevad kõik valdkonna õppeained.

Matemaatikapädevust – suutlikkust kasutada erinevaid ülesandeid lahendades matemaatikale omast keelt, sümboleid ning meetodeid kõigis elu- ja tegevusvaldkondades – toetavad kõik valdkonna õppeained.

Ettevõtlikkuspädevuse peamine kujundaja on ühiskonnaõpetus, kuid ka teised valdkonna õppeained. Õpitakse nägema probleeme ja neis peituvaid võimalusi, püstitama eesmärke, genereerima ideid ning neid teostama; õpitakse initsiatiivikust ja vastutust, tegema eesmärkide saavutamiseks koostööd; õpitakse tegevust lõpule viima, reageerima paindlikult muutustele, võtma arukaid riske ning tulema toime ebakindlusega; õpitakse ideede teostamiseks valida sobivaid ja loovaid meetodeid, mis toetuvad olukorra, enda suutlikkuse ja ressursside adekvaatsele analüüsile ja tegevuse tagajärgede prognoosile ning on kooskõlas eesmärkidega.

1.1.5. Lõiming

Sotsiaalne on teiste ainevaldkondadega seotud valdkonnapädevuste kujundamise kaudu.

Emakeelepädevus – suutlikkus väljendada ennast selgelt ja asjakohaselt nii suuliselt kui ka kirjalikult; lugeda ja mõista erinevaid tekste; kasutada kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili ning ainealast sõnavara ja väljendusrikast keelt ning järgida õigekeelsusnõudeid. Lisaks tähtsustuvad teksti kriitilise analüüsi oskus, meediakirjaoskus, info hankimine ja selle kriitiline hindamine, tööde vormistamine ning autoriõiguse kaitse.

Võõrkeeltepädevus – teadmised erinevatest kultuuridest ja traditsioonidest, oma ja teiste kultuuride erinevuste mõistmine ning lugupidamine teiste keelte ja kultuuride vastu mitmekultuurilises ühiskonnas; võõrkeeleoskus.

Matemaatikapädevus – ajaarvamine; ressursside planeerimine (aeg, raha); matemaatiline kirjaoskus, arvandmete esitlemine ja tõlgendamine (graafikud, tabelid, diagrammid); oskus probleeme püstitada, sobivaid lahendusstrateegiaid leida ja neid rakendada, lahendusideid analüüsida ning tulemuse tõesust kontrollida; oskus loogiliselt arutleda, põhjendada ja tõestada ning väärtustada matemaatilist käsitlust, mõista selle sotsiaalset, kultuurilist ja personaalset tähendust.

Loodusteaduslik pädevus – looduskeskkonna ja geograafilise asendi mõju inimühiskonna arengule, inimese areng ja rahvastikuprotsessid; majanduse ressursid; ühiskonna jätkusuutlikkus, säästlik tarbimine, üleilmastumine, globaalprobleemide, sh keskkonnaprobleemide märkamine ja mõistmine ning jätkusuutliku ja vastutustundliku eluviisi väärtustamine.

Tehnoloogiline pädevus – ametid ja elukutsed erinevates ühiskondades, tehnika ja tootmise arengu seos muutustega ühiskonnas; tööturg, kutsesuunitlus ja karjääri planeerimine; oskus hinnata tehnoloogia rakendamisega kaasnevat võimalust ja ohte; rakendada nüüdisaegseid tehnoloogiaid tõhusalt ning eetilisel oma õpi-, töö- ja suhtluskeskkonna kujundamisel; kasutada tehnilisi vahendeid eesmärgipäraselt ja säästlikult, järgides ohutuse ning intellektuaalomandi kaitse nõudeid.

Kunstipädevus – Eesti, Euroopa ja maailma erinevate rahvaste kultuuriteemade käsitlemine, iluhinnangute muutumine ajas; esteetiline areng ja eneseteostus, rahvakultuur ning loominguline eneseväljendusoskus.

Tervise- ja kehakultuuripädevus – suutlikkus mõista ja väärtustada kehalise aktiivsuse tähtsust tervisliku eluviisi osana eri ajastuil; arendada sallivat suhtumist kaaslastesse ning koostööpõhimõtteid tervislikku eluviisi järgides.

1.1.6. Õppetegevus

Õppetegevust kavandades ja korraldades:

- 1) lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, õppeaine eesmärkidest, õppesisust ja oodatavatest õpitulemustest ning toetatakse lõimingut teiste õppeainete ja läbivate teemadega;
 - 2) taotletakse, et õpilase õpikoormus (sh kodutööde maht) on mõõdukas, jaotub õppeaasta ulatuses ühtlaselt ning jätab õpilasele piisavalt aega puhata ja huvitegevustega tegelda;
 - 3) võimaldatakse õppida individuaalselt ja üheskoos teistega (iseseisvad, paaris- ja rühmatööd), et toetada õpilaste kujunemist aktiivseteks ning iseseisvateks õppijateks;
 - 4) kasutatakse diferentseeritud õppeülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud käsitlust ning suurendavad õpimotivatsiooni;
 - 5) rakendatakse nüüdisaegseid info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatel põhinevaid õpikeskkondi ning õppematerjale ja -vahendeid;
 - 6) laiendatakse õpikeskkonda: arvutiklass, raamatukogu, kohaliku omavalitsuse ja riigiasutused, ettevõtted, mittetulundusühingud, arhiivid, näitused, muuseumid.
- Kooliastme spetsiifilised õppetegevused esitatakse vastava kooliastme lõpus.

1.1.7. Hindamine

Ühiskonnaõpetuse õpitulemusi hinnates lähtutakse põhikoolis õppekava üldosa ning teiste hindamist reguleerivate õigusaktide hindamise käsitlusest.

Hinnatakse nii õpilase teadmisi ja nende rakendamise oskust kui ka üldpädevuste saavutatust, sh õpioskusi suuliste vastuste (esituste), kirjalike ja/või praktiliste tööde ning praktiliste tegevuste alusel. Aineteadmiste ja -oskuste kõrval antakse hinnanguid ka väärtuselistes ning hoiakulistes küsimustes. Väärtuste ja hoiakute hindamist võimaldavad rollimängud, juhtumianalüüsid ning rühmatöö. Hinnanguid andes ja numbriliselt hinnates võetakse aluseks ainekavaga määratletud õpitulemused.

Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanuselisi iseärasusi, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla.

Õpitulemuste kontrollimise vormid peavad olema mitmekesised ja vastavuses õpitulemustega. Aine pakub rohkesti võimalusi mitmekesiseks tööks erinevate allikatega (pildid, skeemid, tabelid, tekstid). Vanuseastme järgi võib lihtsamaid ülesandeid anda mõne fakti või näite leidmiseks ning hinnata ülesande täitmise põhjalikkust ja täpsust. Praktiliste tööde puhul ei hinnata mitte ainult tulemust, vaid ka protsessi kulgu. Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid parandatakse ka õigekirjavead, mida hindamisel ei arvestata.

Õpitulemusi hinnatakse sõnaliste hinnangute ja numbriliste hinnetega. Õpilane peab teadma, mida ja millal hinnatakse, mis hindamisvahendeid kasutatakse ning mis on hindamise kriteeriumid.

Kooliastme spetsiifilised hindamise vormid ja põhimõtted esitatakse vastava kooliastme lõpus.

1.8. II kooliaste

1.8.1. Õppetegevus

Kasutatakse erinevaid õppemeetodeid, sh aktiivõpet: rollimängud, arutelud, ühistegevus ja vabatahtlik töö; õpimapi ja uurimistöö koostamine (küsitluse korraldamine, viitamisreeglitega tutvumine, töö esitlemine jms); infootsing teabeallikatest, allikate kasutamine (nt temaatiline tekst, statistika, dokument, kaart jne); töölehtede täitmine, loovtöö kirjutamine; juhtumianalüüs; praktilised tööd: klassielu reeglite, päevaplaani ja isikliku eelarve koostamine jne; õppekäigud.

1.8.2. Kooliastme õpitulemused

II kooliastme õpitulemused kajastavad õpilase head saavutust.

õpilane:

- 1) on viisakas, sõbralik, väarikas, vastutustundlik, töökas, täpne ja aus;
- 2) teab ja väärtustab demokraatia põhimõtteid;
- 3) mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; märkab probleeme koolis, toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat;
- 4) loetleb Eesti riigi valitsemise põhilisi institutsioone ja kirjeldab nende ülesandeid (kohalik omavalitsus, Riigikogu, Vabariigi Valitsus, Vabariigi President, kohus);
- 5) teab, mis on põhiseadus ja teised seadused ning miks seadusi tuleb täita; teab, mis on lapse õigused ja vastutus;
- 6) selgitab näidetega, mis on kodanikuühendus, kodanikualgatus ja vabatahtlik töö; põhjendab vabatahtliku töö vajalikkust ning pakub abi abivajajatele; tunneb ära ebaõigluse ja oskab sellele vastu seista;
- 7) mõistab inimeste iseärasusi; teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on salliv erinevuste suhtes ning valmis koostööks; oskab vältida ja lahendada konflikte;
- 8) toob näiteid ühiskonna toimimiseks ja arenguks vajalikest elukutsetest ja ettevõtetest ning väärtustab töötamist kui peamist elatusallikat; tunneb oma õigusi ja vastutust omanikuna ning tarbijana;
- 9) oskab leida teavet oma eesmärkide ja huvide tarbeks ning seda kriitiliselt hinnata; esitab oma teadmisi ja seisukohti selgelt ja veenvalt ning suudab neid põhjendada; loob, kasutab ja jagab infot ning väärtustab enda ja teiste autorite tööd;

10) teab, et tal on õigus saada abi, ning oskab leida abi ettetulevates elusituatsioonides.

Õpitulemused, õppesisu ja protsessi kirjeldus teemablokkide kaupa

I teema. Sotsiaalsed suhted (11 tundi)

1. Inimesed meie ümber, kogukonnad; Euroopa riigid ja rahvad; sallivus (6 tundi)

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) seletab oma sõnadega ning kasutab kontekstis mõisteid *rahvus*, *riik*, *võrdõiguslikkus* ja *sallivus*;
- 2) nimetab Eestis ja kodukohas elavaid rahvarühmi ning kirjeldab nende eluolu ja kultuuritraditsioone;
- 3) nimetab Eestis esindatud peamisi usundeid ja kirjeldab nende kombeid;
- 4) toob näiteid naiste ja meeste võrdsete õiguste ning nende rikkumise kohta Eestis;
- 5) suhtub sallivalt erinevustesse;
- 6) teab ja hoiab kogukonna traditsioone;
- 7) teab, mis on isikutunnistus ja reisidokumendid (pass, isikutunnistus);
- 8) nimetab ja näitab kaardil Eesti naaberriike ning toob näiteid, kuidas muu maailm mõjutab elu Eestis.

Õppesisu

Eestis ja õpilase kodukohas elavad rahvarühmad (sotsiaalsed, rahvuslikud, religioossed jm)

Sooline võrdõiguslikkus

Pere ja suguvõsa. Naabruskond maal ja linnas. Sõpruskond. Koolipere

Euroopa riigid, Eesti naaberriigid

Kohustuslik	Mah t	Süvendav ja laiendav	Õpikeskkond	Õpitulemused	Lõiming
1.1. Eestis ja õpilase kodukohas elavad rahvarühmad (sotsiaalsed, rahvuslikud, religioossed jm). Kultuur rahvusliku identiteedi kandjana	2	Rahvuslikud ja usulised kultuuritraditsioonid. Mõne Eestis elava vähemusrahvuse kultuur. Kohalik kirikukogudus	Teema illustreerimiseks: rahvusseltside ja usuühenduste koduleheküljed (nt Eestimaa Rahvuste Ühenduse infolehed http://www.nationalities.ee/ , Eesti Kirikute Nõukogu http://www.ekn.ee jne), raamatusari „Rahvused Eestis”, tõsielufilmid sarjast „Etnomosaiik”, kohaliku omavalitsuse kodulehekülg; maailmahariduse portaal http://www.maailmakool.ee	1. Seletab oma sõnadega ja kasutab kontekstis mõisteid <i>kodukoha rahvas ja kodukoha rahvused</i> . 2. Nimetab Eestis ja kodukohas elavaid rahvarühmi ning kirjeldab nende eluolu ja kultuuritraditsioone. 3. Nimetab Eestis esindatud peamisi usundeid ja kirjeldab nende kombeid.	1. Eesti keel ja kirjandus: teemad „Rahvaluule“, „Omakultuur ja kultuuriline mitmekesisus“ 2. Võõrkeeled: teema „Kodu ja lähiümbrus“ all kodu ning koduümbrus 3. Ajalugu: kogukonna identiteedi teke 4. Inimeseõpetus: teema „Suhtlemine teistega“ all eelarvamuste mõju 5. Matemaatika: statistilise materjali kasutamine 6. Läbiv teema: „Kultuuriline identiteet“

1.2. Sooline võrdõiguslikkus	1	Sooline võrdõiguslikkus klassis. Soolised stereotüübid	<p>Sotsiaalministeerium: http://www.sm.ee/tegevus/sooline-vordoiguslikkus.html;</p> <p>Euroopa Komisjon: http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=418&langId=et</p>	<p>1. Seletab oma sõnadega ja kasutab kontekstis mõisteid <i>sallivus</i>, <i>võrdõiguslikkus</i>.</p> <p>2. Toob näiteid meeste ja naiste võrdsete õiguste ning nende rikkumiste kohta.</p> <p>3. Suhtub sallivalt erinevustesse.</p>	<p>1. Inimeseõpetus: sugudevahelised erinevused, soorollid</p> <p>2. Ajalugu: soorollide kujunemine ja muutumine</p> <p>3. Eesti keel, kirjandus: soorollide kujutamise ilukirjanduses</p>
1.3. Pere ja suguvõsa. Naabruskond maal ja linnas. Sõpruskond. Koolipere	1	Ühistegevus ja traditsioonid peres, suguvõsas, koolis, kodukohas	<p>Nimede päritolu; vaba sugupuu tegemise programm GENI (www.geni.com), see on ingliskeelne programm, mida on lihtne kasutada ning mis on ühtlasi sotsiaalne suhtluskeskkond; sugupuu uurimine</p>	<p>Teab ja hoiab kogukonna traditsioone.</p>	<p>1. Inimeseõpetus: kogukonnasisesed suhted</p> <p>2. Ajalugu: kogukondade kujunemine ja roll</p> <p>3. Eesti keel, kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduslikes teostes</p> <p>4. Kunstiõpetus: teema avamine omaloomingus</p>

1.4. Euroopa riigid, Eesti naaberriigid	2	Euroopa Liidu liikmesriigid	Euroopa Liitu tutvustavad materjalid (nt „12 lugu Euroopa Liidust” (2006) http://ec.europa.eu/publications/booklets/eu_gla_nce/60/index_et.htm , „Ülevaade Euroopa Liidust” (2007) http://ec.europa.eu/publications/booklets/eu_gla_nce/69/index_et.htm , Euroopa Liit slaididel http://europa.eu/abc/euslides/index_et.htm ; Euroopa Liidu teemalised õppemängud põhikoolile http://www.springday2010.net/ww/et/pub/spring2010/games_educational_games.htm)	1. Seletab oma sõnadega ja kasutab kontekstis mõistet <i>riik</i> . 2. Nimetab ja näitab kaardil Eesti naaberriike ning toob näiteid, kuidas muu maailm mõjutab elu Eestis. 3. Teab, mis on isikutunnistus ja vajalikud reisidokumendid (pass, isikutunnistus).	1. Ajalugu: Euroopa tsivilisatsiooni kujunemine 2. Võõrkeeled: teema „Riigid ja nende kultuur“ all Eesti naaberriigid 3. Loodusõpetus: planeet Maa
---	---	-----------------------------	--	---	--

2. Vabatahtlik tegevus: kodanikuühendused ja -algatus; koostöö (5 tundi)

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) seletab oma sõnadega ja kasutab kontekstis mõisteid *kodanikuühendus*, *kodanikualgatus*, *vabatahtlik tegevus*;
- 2) nimetab kodukohas tegutsevaid seltse, klubisid ja ühendusi ning kirjeldab nende tegevust;
- 3) nimetab kodukohas ja koolis tegutsevaid noorteorganisatsioone ning kirjeldab nende tegevust;
- 4) teab kodukoha kodanikualgatusi ning algatab neid ja osaleb neis võimaluse korral;
- 5) toob näiteid vabatahtliku töö kasulikkuse kohta; märkab probleeme ja pakub vajajatele abi.

Õppesisu

Kodukohas tegutsevate seltside, klubide ja ühenduste tegevus

Noorteorganisatsioonid

Eakohased kodanikualgatuse võimalused

Koostöö ja ühistegevus, kommunikatsioonivõimalused

Kohustuslik	Maht	Süvendav ja laiendav	Õpikeskkond	Õpitulemused	Lõiming
2.1. Kodukohas tegutsevate seltside, klubide ja ühenduste tegevus	1	Tutvub valikuliselt ühe ühenduse tegevusega.	Mittetulundusühingute koduleheküljed (nt Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit http://www.ngo.ee/ jne)	1. Seletab oma sõnadega ja kasutab kontekstis mõisteid <i>kodanikuühendus</i> , <i>kodanikualgatus</i> , <i>vabatahtlik tegevus</i> . 2. Nimetab kodukohas tegutsevaid seltse, klubisid ja ühendusi ning kirjeldab nende tegevust.	1. Matemaatika: statistilised materjalid 2. Inimeseõpetus: suhted teistega 3. Eesti keel: teema „Kodanikuühiskond ja rahvussuhted“
2.2. Noorte-organisatsioonid	1	Tutvub valikuliselt ühe noorteorganisatsiooni eesmärkide ja tegevusega.	Noorteportaal NIP http://www.nip.ee/ , noorteorganisatsioonid (nt kodutütred http://www.kodutytar.ee , skaudid http://www.skaut.ee/ , ELO http://www.elo.ee/ jne)	Nimetab kodukohas ja koolis tegutsevaid noorteorganisatsioone, kirjeldab nende tegevust ning osaleb neis võimaluse korral.	1. Eesti keel: teema „Mängiv inimene“ 2. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses

2.3. Eakohased kodanikualgatuse võimalused	1		KOVi koduleheküljed, kohalikud ajalehed	Teab kodukoha kodanikualgatuse ning osaleb neis võimaluse korral.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Eesti keel: kodanikuühiskond ja rahvussuhted 2. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses 3. Inimeseõpetus: suhted teistega 4. Läbiv teema: „Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus“
2.4. Koostöö ja ühistegevus, kommunikatsiooni- võimalused	2	Ühistegevusest tulenev kasu indiviidile ja kogukonnale	KOVi koduleheküljed, kohalikud ajalehed; http://www.thehungersite.com – võimalus toetada realselt	Toob näiteid vabatahtliku töö kasulikkuse kohta; märkab probleeme ja pakub vajajatele abi.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Eesti keel: teema „Mängiv inimene“ 2. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses 3. Inimeseõpetus: suhted teistega 4. Ajalugu: eluolu erinevates tsivilisatsioonides 5. Muusika: kollektiivis koos musitseerimine

II teema. Demokraatia (11 tundi)

1. Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine (7 tundi)

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) seletab oma sõnadega ja kasutab kontekstis mõisteid *inimõigus, seadus, demokraatia*;
- 2) iseloomustab ja väärtustab demokraatia põhimõtteid (arvamuste mitmekesisus ja sõnavabadus, osalus aruteludes ja otsustamises, õigus valida ja olla valitud);
- 3) nimetab ja austab inimõigusi;
- 4) teab, et Eesti on demokraatlik vabariik; nimetab Vabariigi Valitsuse, Riigikogu ja Vabariigi Presidendi peamisi ülesandeid;
- 5) teab, mis on kohalik omavalitsus; toob näiteid oma valla/linna omavalitsuse tegevuse kohta;
- 6) teab, et kõik on võrdsed seaduse ees ja peavad seadusi täitma; toob näiteid seaduskuuleka käitumise kohta.

Õppesisu

Rahva osalemine ühiskonna valitsemises

Võimude lahusus. Riigikogu, Vabariigi Valitsus, Vabariigi President, kohus

Kohalik omavalitsus

Seaduse ülimuslikkus, seadus kui regulatsioon

Peamised inimõigused (õigus elada, õigus vabadusele ja inimväärikusele jne)

Kohustuslik	Maht	Süvendav ja laiendav	Õpikeskkond	Õpitulemused	Lõiming
1.1. Rahva osalemine ühiskonna valitsemises	2	Teised osalusvormid: rahvahääletus, suhtlemine poliitikute ja ametnikega	E-demokraatia võimalused (nt Riigiportaal http://www.eesti.ee jne); näidisreferendumi või valimiskampaania (-reklaami) korraldamine	1. Seletab oma sõnadega ning kasutab kontekstis mõisteid <i>demokraatia, valimised</i> . 2. Iseloomustab ja väärtustab demokraatia põhimõtteid (arvamuste mitmekesisus ja sõnavabadus, osalus aruteludes ja otsustamises, õigus valida ja olla valitud).	1. Ajalugu: demokraatia kujunemine 2. Matemaatika: statistiline materjal 3. Eesti keel: teema „Kodanikuühiskond“ 4. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses

1.2. Võimude lahusus. Riigikogu, Vabariigi Valitsus, Vabariigi President, kohus	2	Ühe institutsiooni ülesanded ja struktuur	Riigiasutuste kodulehed (nt Haridus- ja Teadusministeerium http://www.hm.ee/ , Riigikogu http://www.riigikogu.ee/ , Vabariigi President http://www.president.ee/et/ jne)	1. Teab, et Eesti on demokraatlik vabariik. 2. Nimetab Vabariigi Valitsuse, Riigikogu ja Vabariigi Presidendi ning kohtu peamisi ülesandeid.	Ajalugu: erinevad riigiinstitutsioonid ajaloo vältel
1.3. Kohalik omavalitsus	1	Kodukoha probleemid, analüüs, ettepanekud	Õppekäik KOVi või kohtumine KOVi esindajatega	Teab, mis on kohalik omavalitsus, ning toob näiteid oma valla/linna omavalitsuse kohta.	1. Loodusõpetus: asula elukeskkonnana 2. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses 3. Kunstiõpetus: teema avamine omaloomingus
1.4. Seaduse ülimuslikkus, seadus kui regulatsioon	1	Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (PGS) õpilase, õpetaja, lapsevanema õigustest ning kohustustest	Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus	1. Seletab oma sõnadega ja kasutab kontekstis mõistet <i>seadus</i> . 2. Teab, et kõik on võrdsed seaduse ees ja peavad seadusi täitma, ning toob näiteid seaduskuuleka käitumise kohta.	1. Inimeseõpetus: seaduskuulekus 2. Ajalugu: seaduste teke ja roll 3. Eesti keel: väärtus ja kõlblus 4. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses

1.5. Peamised inimõigused (õigus elada, õigus vabadusele ja inimväärikusele jne)	1	Inimõiguste universaalsus. Lapse õigused. ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon (dokumenti ei õpita)	ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon; lapse õiguste konventsioon	1. Seletab oma sõnadega ja kasutab kontekstis mõistet <i>inimõigus</i> . 2. Nimetab ja austab inimõigusi.	1. Inimeseõpetus: tervisekasvatus 2. Ajalugu: inimese õiguslik seisund ja kaitse 3. Eesti keel: teema „Kodus ja koolis“ 4. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses
--	---	---	--	--	---

2. Koolidemokraatia; lapse õigused ja võimalused osaleda poliitikas (4 tundi)

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist koolis;
- 2) märkab ning arvestab erinevaid huve ja võimalusi ning on valmis koostööks ja kokkulepeteks; oskab otsida ning pakkuda abi probleemide lahendamisel;
- 3) toetab oma suhtumise ja tegutsemisega koolidemokraatiat;
- 4) tunneb ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtteid, nimetab lapse õigusi ning tunneb õiguste ja vastutuse tasakaalu.

Õppesisu

Õpilasmavalitsus, õpilaste osalemine koolielu korraldamises ja õpilasesinduses

Kooli sisekord (kodukord)

Lapse õigused (õigus saada haridust, õigus vanemlikule hoolitsusele jne). Õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal

Kohustuslik	Maht	Süvendav ja laiendav	Õpikeskkond	Õpitulemused	Lõiming
2.1. Õpilasmavalitsus, õpilaste osalemine koolielu korraldamises ja õpilasesinduses	1	Mõne tegevuse praktiline korraldamine koolis	Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, õpilasmavalitsusi käsitlevad kodulehed (nt Eesti Õpilasesinduste Liit http://www.escu.ee/ jne); oma kooli õpilasesindusega kohtumine, õpilaskoosoleku korraldamine	1. Kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist koolis. 2. Märkab ning arvestab erinevaid huve ja võimalusi ning on valmis koostööks ja kokkulepeteks.	1. Eesti keel: teema „Kodus ja koolis“ 2. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses
2.2. Kooli sisekord (kodukord)	1		Ettepanekute esitamine oma kooli kodukorra eeskirja täiendamiseks ja muutmiseks	Toetab oma suhtumise ja tegutsemisega koolidemokraatiat.	Inimeseõpetus: suhtlemine teistega, konfliktide lahendamine
2.3. Lapse õigused (õigus saada haridust, õigus vanemlikule hoolitsusele jne). Õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal	2	Teised lapse õigused (valikuliselt)	Lapse õiguste konventsioon, noorte abitelefoniid (nt Lasteabi telefon 116 111 jne)	1. Tunneb ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtteid, nimetab lapse õigusi, tunneb õiguste ja vastutuse tasakaalu ning on viisakas, sõbralik ja väärikas. 2. Oskab otsida ja pakkuda abi probleemide lahendamisel.	1. Inimeseõpetus: teema „Turvalisus ja riskikäitumine“ all õnnetusjuhtumite ennetamine, abi kutsumine 2. Eesti keel: teema „Kodus ja koolis“ 3. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses

III teema. Töö ja tarbimine (7 tundi)

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teeb vahet vajadustel, soovidel ja võimalustel;
- 2) teab, kuidas teenitakse raha ja millest koosneb pere eelarve; oskab kulutusi tähtsuse järjekorda seada, koostada eelarvet oma taskuraha piires ning planeerida oma aega;
- 3) teab internetipanga ja pangakaardi (PIN-koodi) turvalise kasutamise reegleid;
- 4) iseloomustab, milliseid isiksuse omadusi, teadmisi ja oskusi eeldavad erinevad elukutsed;
- 5) selgitab erinevate elukutsete vajalikkust ühiskonnale;
- 6) oskab tarbijana märgata ja mõista tooteinfot ning tunneb tarbija õigusi.

Õppesisu

Aja ja kulutuste planeerimine ning raha kasutamine, laenamine ja säästmine

Elukutsed – teadmised ja oskused. Elukestev õpe

Elukutsed ja ettevõtted kodukohas

Teadlik, säästev tarbimine

Töökultuur ja tööeetika

Kohustuslik	Maht	Süvendav ja laiendav	Õpikeskkond	Õpitulemused	Lõiming
1.1. Aja ja kulutuste planeerimine ning raha kasutamine, laenamine ja säästmine	2	Pangateenused (SMS-laenud)	Raha planeerimine (nt tarbijaveeb http://www.minuraha.ee jne), statistilised andmebaasid (nt Statistikaameti kodulehekülg http://www.stat.ee/ jne)	1. Teeb vahet vajadustel, soovidel ja võimalustel. 2. Oskab kulutusi tähtsuse järjekorda seada, koostada eelarvet oma taskuraha piires ning oma aega planeerida. 3. Teab internetipanga ja pangakaardi (PIN-koodi) turvalise kasutamise reegleid.	1. Inimeseõpetus: teema „Tervislik eluviis“ juures päevaplaani koostamine 2. Matemaatika: kulude planeerimine, kell ja kalender 3. Eesti keel: väärtused ja kõlblus 4. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses 5. Tehnoloogiaõpe: töömaailm

<p>1.2. Elukutsed – teadmised ja oskused. Elukestev õpe. Elukutsed ja ettevõtted kodukohas. Töökultuur ja tööetika</p>	<p>3</p>	<p>Innovatsioon ettevõtluses, ettevõtete sulgemine. Kutsevalik. Hariduse osa karjääri kujundamisel</p>	<p>Kodukohas tegutsevate ettevõtete koduleheküljed; elukutsevalikut hõlbustavad lehed (nt Rajaleidja http://www.rajaleidja.ee/ jne)</p>	<p>1. Iseloomustab, milliseid isiksuse omadusi, teadmisi ja oskusi eeldavad erinevad elukutsed. 2. Selgitab, miks on ühiskonna toimimiseks vaja erinevaid elukutseid. 3. Väärtustab enda ja teiste tööd.</p>	<p>1. Inimeseõpetus: tervisenõuded 2. Eesti keel: väärtus ja kõlblus 3. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses 4. Võõrkeeled: teema „Kodu ja lähiümbrus“ all pereliikmete ametid, teema „Igapäevaelu, õppimine ja töö“ all ametid 5. Ajalugu: tööjaotus ühiskonnas 6. Kunstiõpetus: teema avamine omaloomingus 7. Tööõpetus: töökultuur, tööohutus</p>
--	----------	--	---	--	---

1.3. Teadlik, säästev tarbimine	2	Kaupade ja pakendite korduskasutus	Tarbimisega seotud kodulehed (nt Eesti Tarbijakaitse Liit http://www.tarbijakaitse.ee/ , elektrooniline tarbija- ja pakendiinfo http://www.envir.ee/999 jne)	1. Oskab lugeda tooteinfot ja teab, kuhu kaebustega pöörduda. 2. Tunneb tarbija õigusi.	1. Inimeseõpetus: teema „Keskond ja tervis“ all keskkonna turvalisus 2. Loodusõpetus: asula elukeskkonnana 3. Eesti keel: teema „Keskond ja ühiskonna jätkusuutlik areng“ 4. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses 5. Võõrkeeled: teema „Igapäevaelu, õppimine ja töö“ all poeskäik 6. Kunst: ohutusnõuded, teema avamine omaloomingus 7. Tööõpetus: tootmise mõju keskkonnale
---------------------------------	---	------------------------------------	---	--	--

IV teema. Meedia ja teave (6 tundi)

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) oskab leida teavet oma eesmärkide ja huvide tarbeks, sh kasutab indekseid, sõnastikke, otsingumootoreid ning entsüklopeediat;
- 2) oskab eristada fakti ja arvamust;

- 3) oskab esitada oma teadmisi ja seisukohti; loob, kasutab ning jagab infot;
- 4) väärtustab teiste autorite ja enda tehtud tööd; viitab teiste autorite loominguks; tunneb autorina vastutust oma teose eest ning teadvustab autorikaitsega seonduvaid probleeme Internetis;
- 5) tunneb Interneti võimalusi, kasutamise ohtusid ja informatsioonilise enesemääramise võimalusi;
- 6) mõistab, et reklaami taga on müügiedu taotlus.

Õppesisu

Raamatukogu, Internet

Ajalehed, ajakirjad, raadio, televisioon, meediakanalite integratsioon

Teadlik infotarbimine ja -edastamine

Autoriõiguste kaitse

Kohustuslik	Maht	Süvendav ja laiendav	Õpikeskkond	Õpitulemused	Lõiming
-------------	------	----------------------	-------------	--------------	---------

1.1. Raamatukogu, Internet	2	E-raamatukogu	Tuntumad otsingumootorid (nt Google, Neti jne), ajalehtede elektroonilised väljaanded (nt Postimees www.postimees.ee), kooliga seotud infoportaalid (nt Miksike http://www.miksike.ee/ , Koolielu www.koolielu.ee jne), Interneti-põhised teatmeteosed (nt Wikipedia), noorteportaalid (nt http://www.kuut.ee/), suhtluskeskkonnad (nt Rate, Orkut, Facebook, Twitter jne); e-raamatukogud (nt ESTER), muusika ja video vahetuskeskkonnad (nt YouTube jne)	1. Tunneb Interneti võimalusi, kasutamise ohtusid ja informatsioonilise enesemääramise võimalusi. 2. Oskab leida teavet oma eesmärkide ja huvide tarbeks.	1. Eesti keel: teabekeskond 2. Inimeseõpetus: internetisuhtluse ohud ja võimalused
1.2. Ajalehed, ajakirjad, raadio, televisioon, meediakanalite integratsioon	1	Uudiste portaalid	Oma kooli leht, kohalikud ja üleriigilised ajalehed, ajalehtede elektroonilised väljaanded (nt Postimees www.postimees.ee)	Oskab leida teavet oma eesmärkide ja huvide tarbeks, sh kasutab indekseid, sõnastikke, otsingumootoreid, entsüklopeediat.	Eesti keel: teabekeskond

1.3. Autoriõiguste kaitse	1	Oma kooli leht, kooli kodulehekülg, võrgukogukonnad	Intellektuaalomandi kohta käiv info (nt http://www.autor.ee/est jne), suhtluskeskkonnad (nt Rate, Orkut, Facebook, Twitter jne); e-raamatukogud (nt ESTER), muusika ja video vahetuskeskkonnad (nt YouTube jne)	<p>1. Väärtustab teiste autorite ja enda tehtud tööd; viitab teiste autorite loomingule; tunneb autorina vastutust oma teose eest.</p> <p>2. Teadvustab intellektuaalse omandi kaitsega seotud probleeme Internetis.</p>	<p>1. Eesti keel: teabekeskond</p> <p>2. Kirjandus: autori roll</p> <p>3. Muusikaõpetus: autoriõigused</p> <p>4. Kunstiõpetus: autoriõigused</p>
---------------------------	---	---	---	--	--

<p>1.4. Teadlik infotarbimine ja -edastamine</p>	<p>2</p>	<p>Turundus-kommunikatsioon ja reklaam</p>	<p>Tuntumad otsingumootorid (nt Google, Neti jne), oma kooli leht, kohalikud ja üleriigilised ajalehed, ajalehtede elektroonilised väljaanded (nt Postimees www.postimees.ee jne), kooliga seotud infoportaalid (nt Miksike http://www.miksike.ee/, Koolielu www.koolielu.ee jne), Interneti-põhised teatmeteosed (nt Wikipedia), noorteportaalid (nt http://www.kuut.ee/), suhtluskeskkonnad (nt Rate, Orkut, Facebook, Twitter jne); e-raamatukogud (nt ESTER), muusika ja video vahetuskeskkonnad (nt YouTube jne).</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Oskab eristada fakti ja arvamust. 2. Saab aru, et reklaamiga taotletakse müügiedu. 3. Oskab leida teavet oma eesmärkide ja huvide tarbeks, sh kasutab indekseid, sõnastikke, otsingumootoreid, entsüklopeediat. 4. Oskab esitada oma teadmisi ja seisukohti; loob, kasutab ning jagab infot. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Eesti keel: teema „Teabekeskond“ 2. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses 3. Inimeseõpetus: teema „Turvalisus ja riskikäitumine“ all meediaohud, vastutus oma sõnade ja tegude eest meedias
--	----------	--	--	--	--

1.8.3. Hindamine

Kokkuvõtvaks hindamiseks sobivad arvamslugu ja juhtumianalüüs, dokumendi, kaardi tundmine, avatud ja etteantud vastustega ülesanded, mõiste ja selgituse kokkuviiimine, teabe tõlkimine teise vormi (graafikust tabelisse vms) ning informatsiooni leidmine, kasutamine ja rühmitamine. Selles vanuseastmes on eriti oluline, et arutlusoskust kujundavaid ja kontrollivaid ülesandeid koostades järgitaks jõukohasuse põhimõtet. Alustada tuleks lihtsamatest ülesannetest, kus õpilasele on lahendamiseks antud märksõnad, ülesande mõistmist ja lahendamist toetav selgitus ning täpne juhend.

1.8.4. Füüsiline õpikeskkond

Põhiline õppetegevus toimub klassiruumis, kus on internetiühendusega arvuti ja filmi vaatamise võimalus. Ühiskonnaõpetuseks vajalikud õppevahendid on:

- 1) Eesti Vabariigi poliitiline kaart;
- 2) Euroopa poliitiline kaart;
- 3) Eesti Vabariigi põhiseadus;
- 4) ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon (soovitavalt 2–3 õpilase kohta üks eksemplar);
- 5) ÜRO lapse õiguste konventsioon (soovitavalt 2–3 õpilase kohta üks eksemplar);
- 6) õppeotstarbelised DVD-d, CD-d;
- 7) erialased teatmeteosed, ajalehed ja ajakirjad ning statistilised ja metoodilised materjalid.

Ühiskonnaõpetuse tundides kasutatakse järgmisi allikaid:

- 1) õppekirjandus (õpikud, töövihikud, õpetaja käsiraamatud jm), kaart, kontuurkaart, ajakirjanduses ilmunud teemakohased artiklid, teemakohased filmid, internetileheküljed;
- 2) kodaniku käsiraamatud <http://www.meis.ee/est/raamatukogu/?ID=109&view=view>;
- 3) rahvusseltside ja usuühenduste koduleheküljed (nt Eestimaa Rahvuste Ühenduse infolehed <http://www.nationalities.ee/>, Eesti Kirikute Nõukogu <http://www.ekn.ee> jne), raamatusari „Rahvused Eestis”, tõsielufilmid sarjast „Etnomosaiik”, kohaliku omavalitsuse kodulehekülg;
- 4) maailmahariduse portaal <http://www.maailmakool.ee>;
- 5) mittetulundusühingute koduleheküljed (nt Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit <http://www.ngo.ee/>, Noorteportaal NIP <http://www.nip.ee/> jne), noorteorganisatsioonid (nt kodutütred <http://www.kodutytar.ee>, skaudid <http://www.skaut.ee/>, ELO <http://www.elo.ee/> jne);
- 6) e-demokraatia võimalused (nt Riigiportaal <http://www.eesti.ee>), riigiasutuste kodulehed (nt Haridus- ja Teadusministeerium <http://www.hm.ee/>);
- 7) ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon, lapse õiguste konventsioon, noorte abitelefoniid (nt Lasteabi telefon 116 111);
- 8) põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, õpilasomavalitsusi hõlmavad kodulehed (nt Eesti Õpilasesinduste Liit <http://www.escu.ee/>), oma kooli kodukord;
- 9) tuntumad otsingumootorid (nt Google, Neti jne), oma kooli leht, kohalikud ja üleriigilised ajalehed, ajalehtede elektroonilised väljaanded (nt Postimees www.postimees.ee), kooliga seotud infoportaalid (nt Miksike <http://www.miksike.ee/>, Koolielu www.koolielu.ee jne), Interneti-põhised teatmeteosed (nt

Wikipedia), noorteportaalid (nt <http://www.kuut.ee/>), suhtluskeskkonnad (nt Rate, Orkut, Facebook jne), e-raamatukogud (nt ESTER), muusika ja video vahetuskeskkonnad (nt YouTube jne);

10) tarbimisega seotud kodulehed (nt Eesti Tarbijakaitse Liit <http://www.tarbijakaitse.ee/>), raha planeerimine (nt Tarbijaveeb <http://www.minuraha.ee/>), elektrooniline tarbija- ja pakendiinfo (nt <http://www.tarbijakaitse.ee/>, <http://www.envir.ee/999> jne), elukutsevalikut hõlbustavad lehed (nt Rajaleidja <http://www.rajaleidja.ee/>), statistilised andmebaasid (nt Statistikaameti kodulehekülg <http://www.stat.ee/>).

1.9. III kooliaste

1.9.1 Õppetegevus

Kasutatakse erinevaid õppemeetodeid, sh aktiivõpet: rollimäng, arutelu, diskussioon, väitlus, ajurünnak; ühistegevus ja vabatahtlik töö, projektõpe (nt heategevusprojektid; referaadi, uurimistöö, arvamusloo, õpimapi koostamine (viitamisreeglitega tutvumine, töö esitlemine); teemaatilised mängud, nt tarbijakaitse; infootsing teabeallikatest ja andmete töötlemine ning esitamine IKT võimalusi kasutades; statistika, allikate, sh juriidiliste tekstide ja kaardi analüüs; töölehtede täitmine; reklaami, teemakohaste filmide jms kriitiline analüüs; juhtumianalüüs; dokumendiplankide täitmine jne; õppekäigud.

1.9.2. Kooliastme õpitulemused

III kooliastme õpitulemused kajastavad õpilase head saavutust.

Põhikooli lõpetaja:

- 1) tunneb demokraatia toimimise põhimõtteid ning toob näiteid nende rakendamise kohta; toimib demokraatia põhimõtteid arvestades; on orienteeritud enesearendamisele;
- 2) määratleb ja tunnetab end oma kogukonna ja Eesti ühiskonna liikmena; on valmis toimima vastutustundliku kodanikuna Eesti Vabariigis, Euroopa Liidus ning maailmas;
- 3) tunneb ja järgib inimõigusi, märkab nende rikkumist ning tegutseb inimõiguste kaitsel; tunnustab erinevaid inimrühmi võrdselt väärtuslikuna ning käitub sallivalt;
- 4) tunneb Eesti riigi põhiseadust ja ülesehitust ning halduskorraldust; oskab suhelda riigi- ja omavalitsusasutustega; oskab leida ning kasutada vajalikku õigusakti; järgib seadusi; kasutab kodanikuühiskonna tegutsemisvõimalusi; selgitab näidete kaudu vabaihenduste toimimise põhimõtteid ja eesmärgi;
- 5) tunneb Euroopa Liidu ülesehitust ja väärtusi ning nimetab liikmesriike; nimetab teisi rahvusvahelisi organisatsioone ja selgitab nende tegevuse eesmärgi;
- 6) selgitab tänapäeva turumajanduse põhimõtteid, üksikisiku, ettevõtja ja riigi rolli majanduses; mõistab riigi ja turu vahet, teab, mis on avalik ja erasektor; tunneb maksustamise eesmärgi ning üksikisiku õigusi ja kohustusi seoses maksudega;
- 7) hindab oma võimalusi, õigusi ning vastutust ettevõtjana ja tööturu osalisena, kavandab oma karjääri, teeb otsuseid enda suutlikkust ja ressursse adekvaatselt analüüsides ning tegevuse tagajärgi prognoosides;
- 8) hindab ressursside piisavust ning tarbib säästlikult; tunneb oma õigusi ja vastutust tarbijana;
- 9) analüüsib kriitiliselt infokeskkonda, arvestades autorikaitset; oskab leida vajalikku teavet ja vahendeid; kasutab lihtsamaid uurimismeetodeid;

10) teab, mis on üleilmastumine, ja toob näiteid üleilmastumise mõjude kohta majandusele, kultuurile, keskkonnale jne.

Õpitulemused, õppesisu ja protsessi kirjeldus teemablokkide kaupa
I teema. Ühiskond ja sotsiaalsed suhted (22 tundi)

1. Meedia ja teave (7 tundi)

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) orienteerub infokeskkonnas, suudab infot kriitiliselt hinnata ja kasutada;
- 2) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid *avalik arvamus, avalik elu, eraelu, ajakirjandusvabadus, ajakirjanduseetika, autoriõigus, autorivastutus, reklaam ja plagiaat*;
- 3) mõistab ajakirjanduses käsitletavaid probleeme; kasutab lihtsamaid uurimismeetodeid probleemide kirjeldamiseks;
- 4) tunneb ja austab autori õigusi ning vastutust; viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt.

Õppesisu

Ajakirjanduse roll ühiskonnas: informeerimine, tähelepanu juhtimine probleemidele, avaliku arvamuse kujundamine, meelelahutus jne

Kommunikatsioonieetika, avaliku ja eraelu piir; suhtlemiskultuur

Turunduskommunikatsioon, selle funktsioon ja liigid: valimisreklaam, sotsiaalreklaam, kommertsreklaam jne. Meediamajanduse põhitõed (sisu ja reklaami vahetamine, tulud ja kulud meedias)

Autoriõigused ja -vastutus, teoste kasutamine: viitamine, tsiteerimine, üles- ja allalaadimine. Plagieerimine

Teabe tõlgendamine ning kriitiline analüüs; fakti ja arvamuse eristamine

Kohustuslik	Maht	Süvendav ja laiendav	Õpikeskkond	Õpitulemused	Lõiming
1.1. Ajakirjanduse roll ühiskonnas: informeerimine, tähelepanu juhtimine probleemidele, avaliku arvamuse kujundamine, meelelahutus jne. Teabe tõlgendamine ja kriitiline analüüs; fakti ja arvamuse eristamine	2	Kommunikatsiooni- vabaduse piiramine (ajakirjandus ja võrgukeskkonnad, legaalsed ja tehnoloogilised piirangud). Avaliku elu tegelased. Kuidas meedia loob staare?	Oma kooli leht, kohalikud ja üleriigilised ajalehed, ajalehtede elektroonilised väljaanded (nt Postimees www.postimees.ee jne), „Meediaõpetus üldhariduskoolis. Õpetaja käsiraamat” (2004), tuntumad otsingumootorid (nt Google, Neti jne), kooliga seotud infoportaalid (nt Miksike http://www.miksike.ee/ , Koolielu www.koolielu.ee jne), Interneti-põhised teatmeteosed (nt Wikipedia), noorteportaalid (nt http://www.kuut.ee/), suhtluskeskkonnad (nt Rate, Twitter jne); e-raamatukogud (nt ESTER), muusika ja video vahetuskeskkonnad (nt YouTube jne)	1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>avalik arvamus</i> , <i>ajakirjandusvabadus</i> . 2. Analüüsib ühe teema meediakäsitlust ning kasutab lihtsamaid uurimismeetodeid. 3. Orienteerub Eesti meediasüsteemis, suudab informatsiooni kriitiliselt hinnata ja kasutada. 4. Arutleb meedia rolli üle ühiskonnas eakohaseid näiteid kasutades.	1. Eesti keel: meediatekstide kommenteerimine 2. Võõrkeeled: teema „Vaba aeg“ all erinevad meedia vahendid ja reklaam, kirjandus 3. Läbiv teema: „Teabekeskond“

<p>1.2. Kommunikatsiooni-eetika, avaliku ja eraelu piir; suhtlemiskultuur</p>	<p>2</p>	<p>Avaliku ja eraelu piirid, poolavalik sfäär</p>	<p>Oma kooli leht, kohalikud ja üleriigilised ajalehed, ajalehtede elektroonilised väljaanded (nt Postimees www.postimees.ee jne), autoriõiguse seadus, „Meediaõpetus üldhariduskoolis. Õpetaja käsiraamat” (2004), kooliga seotud infoportaalid (nt Miksike http://www.miksike.ee/, Koolielu www.koolielu.ee jne), noorteportaalid (nt http://www.kuut.ee/), suhtluskeskkonnad (nt Rate jne); ajakirjaniku eetikakoodeks (http://www.eal.ee), muusika ja video vahetuskeskkonnad (nt YouTube jne)</p>	<p>1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>avalik elu, eraelu, kommunikatsioonieetika</i>. 2. Tunneb autori (ka enda kui autori) õigusi ja vastutust erinevates suhtluskogukondades.</p>	<p>1. Eesti keel: suuline ja kirjalik suhtlus 2. Inimeseõpetus: inimestevahelised suhtled 3. Muusikaõpetus: muusikavahetus-programmid internetis, autoriõigused 4. Kunstiõpetus: autoriõigused, sümbolid</p>
---	----------	---	--	---	--

<p>1.3. Turundus-kommunikatsioon, selle funktsioon ja liigid: valimisreklaam, sotsiaalreklaam, kommertsreklaam jne. Meediamajanduse põhitõed (sisu ja reklaami vahekord, tulud ja kulud meedias)</p>	<p>1</p>	<p>Turundus-kommunikatsiooni reguleerimine (reklaamiseadus, ringhäälinguseadus jne). Kaubamärgid, patendid</p>	<p>Oma kooli leht, kohalikud ja üleriigilised ajalehed, ajalehtede elektroonilised väljaanded (nt Postimees www.postimees.ee), autorikaitse seadus, „Meediaõpetus üldhariduskoolis. Õpetaja käsiraamat” (2004), noorteportaalid (nt http://www.kuut.ee/), suhtluskeskkonnad (nt Rate jne); ajakirjaniku eetikakoodeks (http://www.eal.ee), muusika ja video vahetuskeskkonnad (nt YouTube jne)</p>	<p>1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>reklaam, valimisreklaam, sotsiaalreklaam, kommertsreklaam, tootepaigutus</i>. 2. Eristab infovoost reklaami erinevaid liike ja mõistab nende suhtluseesmärke.</p>	<p>1. Eesti keel: reklaamtekstid 2. Võõrkeeled: teema „Vaba aeg“ all erinevad meedia vahendid ja reklaam 3. Matemaatika: tulude ja kulude arvutamine, andmete teisendamine</p>
--	----------	--	--	---	--

<p>1.4. Autoriõigused ja -vastutus, teoste kasutamine: viitamine, tsiteerimine, allalaadimine. Plagieerimine</p>	<p>2</p>	<p>Autoriõigused: teke ja kuuluvus. Põhiõigused ja kaasnevad õigused. Kaubamärgid, patendid, nende kaitsmise vajadus. Õpilase autoriõigus</p>	<p>Oma kooli leht, kohalikud ja üleriigilised ajalehed, ajalehtede elektroonilised väljaanded (nt Postimees www.postimees.ee), autorikaitse seadus, „Meediaõpetus üldhariduskoolis. Õpetaja käsiraamat” (2004), kooliga seotud infoportaalid (nt Miksike http://www.miksike.ee/, Koolielu www.koolielu.ee jne), Interneti-põhised teatmeteosed (nt Wikipedia), noorteportaalid (nt http://www.kuut.ee/), suhtluskeskkonnad (nt Rate jne), ajakirjaniku eetikakoodeks (http://www.eal.ee); e-raamatukogud (nt ESTER), muusika ja video vahetuskeskkonnad (nt YouTube jne); intellektuaalomandi kohta käiv info (nt http://www.autor.ee/est jne)</p>	<p>1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõistet <i>plagiaat</i>. 2. Kasutab töid vormistades nõuetekohast viitamist ja tsiteerimist.</p>	<p>1. Eesti keel: viitamisreeglid 2. Kirjandus: autorsus 3. Kunstiõpetus: autoriõigused 4. Muusikaõpetus: autoriõigused</p>
--	----------	---	--	--	---

2. Ühiskonna sotsiaalne struktuur (6 tundi)

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid *sotsiaalsed erinevused*, *sotsiaalne kihistumine*, *sotsiaalne sidusus*, *sotsiaalne tõrjutus*, *identiteet*, *mitmekultuurilisus*;
- 2) märkab erinevusi sotsiaalsete rühmade vahel ja mõistab nende põhjusi;
- 3) väärtustab sotsiaalset õiglust ja sidusust;
- 4) väärtustab soolist võrdõiguslikkust;
- 5) mõistab kultuuride erinevusi ja oskab suhelda teiste kultuuride esindajatega.

Õppesisu

Sotsiaalsed rühmad ühiskonnas: soolised, ealised, rahvuslikud, usulised, varanduslikud, regionaalsed jm

Sotsiaalne kihistumine ja selle põhjused. Sotsiaalse sidusus. Sotsiaalne tõrjutus

Sotsiaalne õiglus ja võrdõiguslikkus. Solidaarsus

Väärtused ja identiteedid. Mitmekultuuriline ühiskond ja selle võimalused ning probleemid

Kohustuslik	Maht	Süvendav ja laiendav	Õpikeskkond	Õpitulemused	Lõiming
2.1. Sotsiaalsed rühmad ühiskonnas: soolised, ealised, rahvuslikud, usulised, varanduslikud, regionaalsed jm	2	Omistatud ja omandatud staatus	Rahvusseltside ja usuühenduste koduleheküljed (nt Eestimaa Rahvuste Ühenduse infolehed http://www.nationalities.ee/ , Eesti Kirikute Nõukogu http://www.ekn.ee jne), raamatusari „Rahvused Eestis”, tõsielufilmid sarjast „Etnomosaiik”, sidususega tegelevad organisatsioonide koduleheküljed (nt Eesti koostöö Kogu http://www.kogu.ee jne), Eesti inimarengu aruanded, soolise võrdõiguslikkusega seotud elektroonilised materjalid (nt Sotsiaalministeeriumi kodulehel http://www.sm.ee/index.php?id=98 jne), statistilised andmebaasid (nt Statistikaameti kodulehekülg http://www.stat.ee/ jne)	<ol style="list-style-type: none"> Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>sotsiaalsed erinevused, identiteet</i>. Märgab erinevusi sotsiaalsete rühmade vahel ja mõistab nende põhjusi. Väärtustab soolist võrdõiguslikkust. 	<ol style="list-style-type: none"> Inimeseõpetus: erinevad sotsiaalsed rühmad Geograafia: teema „<i>Pinnamood</i>“ all inimeste elu ja majandustegevus erineva pinnamoega aladel Matemaatika: statistilise materjali analüüs Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses Võõrkeeled: teema „<i>Vaba aeg</i>“ all kultuuriline mitmekesisus

<p>2.2. Sotsiaalne kihistumine ja selle põhjused. Sotsiaalne sidusus. Sotsiaalne tõrjutus</p>	<p>1</p>	<p>Sotsiaalne mobiilsus. Staatus. Erinevuste olemus ja põhjused</p>	<p>Sidususega tegelevate organisatsioonide koduleheküljed (nt Eesti Koostöö Kogu http://www.kogu.ee jne), Eesti inimarengu aruanded, soolise võrdõiguslikkusega seotud elektroonilised materjalid (nt Sotsiaalministeeriumi kodulehel http://www.sm.ee/index.php?id=98 jne), statistilised andmebaasid (nt Statistikaameti kodulehekülg http://www.stat.ee/ jne)</p>	<p>1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>sotsiaalne kihistumine</i>, <i>sotsiaalne sidusus</i>, <i>sotsiaalne tõrjutus</i>. 2. Väärtustab sotsiaalset sidusust.</p>	<p>1. Inimeseõpetus: inimene ja sotsiaalne käitumine. 2. Geograafia: teema „Euroopa ja Eesti rahvastik“ all rahvastiku sooline ja vanuseline koosseis ning rahvastiku vananemine; teema „Euroopa ja Eesti asustus“ all linnastumisega seotud probleemid 3. Matemaatika: statistika kasutamine 4. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses</p>
---	----------	---	--	--	--

<p>2.3. Sotsiaalne õiglus ja võrdõiguslikkus. Solidarsus</p>	<p>1</p>	<p>Erivajadustega inimesed. Sallivus. Sallivuse piirid. Nulltolerants. Stereotüübid</p>	<p>Eesti inimarengu aruanded, soolise võrdõiguslikkusega seotud elektroonilised materjalid (nt Sotsiaalministeeriumi kodulehel http://www.sm.ee/index.php?id=98 jne), statistilised andmebaasid (nt Statistikaameti koduleheküljel http://www.stat.ee/ jne); sidususega tegelevate organisatsioonide koduleheküljed (nt Eesti Koostöö Kogu http://www.kogu.ee jne)</p>	<p>Väärtustab sotsiaalset õiglust.</p>	<p>1. Inimeseõpetus: inimene ja sotsiaalne käitumine 2. Ajalugu: võitlus võrdõiguslikkuse eest 3. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses</p>
--	----------	---	--	--	---

<p>2.4. Väärtused ja identiteedid. Mitmekultuuriline ühiskond ja selle võimalused ning probleemid</p>	<p>2</p>	<p>Üleilmastumise roll mitmekultuurilisuse kujunemisel. Vastastikune sõltuvus ja koosmõju ühiskonnas</p>	<p>Eesti inimarengu aruanded, soolise võrdõiguslikkusega seotud elektroonilised materjalid (nt Sotsiaalministeeriumi kodulehel http://www.sm.ee/index.php?id=98 jne), statistilised andmebaasid (nt Statistikaameti kodulehekülg http://www.stat.ee/ jne), sidususega tegelevate organisatsioonide koduleheküljed (nt Eesti Koostöö Kogu http://www.kogu.ee jne), integratsiooniga tegelevad asutused (nt Integratsiooni Sihtasutus http://www.meis.ee/ jne), maailmahariduse portaal http://www.maailmakool.ee</p>	<p>1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõistet <i>mitmekultuurilisus</i>. 2. Mõistab kultuuride erinevusi ja oskab suhelda teiste kultuuride esindajatega.</p>	<p>1. Inimeseõpetus: inimene ja sotsiaalne käitumine 2. Geograafia: teema „Rahvastik“ all erinevad rassid ja rahvad 3. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses 4. Võõrkeeled: teema „Vaba aeg“ all kultuuriline mitmekesisus 5. Ajalugu: äärmuslikud liikumised, seisuslik ühiskond, kolonialism 6. Kunst: teema avamine omaloomingus 7. Muusika: mitmekultuurilisus 8. Läbiv teema: „Väärtused ja kõlblus“</p>
---	----------	--	---	---	---

3. Ühiskonna institutsiooniline struktuur – avalik sektor, erasektor, kolmas sektor (3 tundi)

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid *avalik sektor, riigiasutus, avalik-õiguslik asutus, erasektor, eraettevõte, mittetulundussektor, sihtasutus*;
- 2) selgitab sektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas;
- 3) teab sotsiaalse ettevõtluse ja vabatahtliku töö võimalusi.

Õppesisu

Avalik sektor ja selle institutsioonid (riigiasutused, kohalik omavalitsus, avalik-õiguslikud asutused)

Erasektor kui kasumile suunatud sektor

Kolmas sektor kui mittetulundussektor. Sihtasutused, heategevus, vabatahtlik töö, kodanikualgatused

Kohustuslik	Maht	Süvendav ja laiendav	Õpikeskkond	Õpitulemused	Lõiming
3.1. Avalik sektor ja selle institutsioonid (riigiasutused, kohalik omavalitsus, avalik-õiguslikud asutused)	1	Sektorite vastastikune seotus ja partnerlus. Poliitika ja avaliku halduse mõisted	Riigiasutuste kodulehed (nt Haridus- ja Teadusministeerium http://www.hm.ee/ , Riigikogu http://www.riigikogu.ee/ , Vabariigi President http://www.president.ee/et/ jne)	1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>avalik sektor, avalik-õiguslik asutus, riigiasutus</i> . 2. Selgitab avaliku sektori spetsiifikat ja rolli ühiskonnas.	1. Ajalugu: riikluse kujunemine ja areng 2. Matemaatika: statistiliste andmete kasutamine

3.2. Erasektor kui kasumile suunatud sektor	1	Ettevõtlus avalikus ja erasektoris	Eestis asuvate ettevõtete kodulehed (nt Kalev http://www.kalev.eu/ jne), Eesti Tööandjate Keskliit http://www.tooandjad.ee/	1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>erasektor, eraettevõtte</i> . 2. Selgitab erasektori spetsiifikat ja rolli ühiskonnas.	Geograafia: rahvusvaheline ja Eesti majandus
3.3. Kolmas sektor kui mittetulundussektor. Sihtasutused, heategevus, vabatahtlik töö, kodanikualgatused	1	Majandustegevus kolmandas sektoris kui vahend eesmärkide saavutamiseks	Mittetulundusühingute koduleheküljed (nt Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit http://www.ngo.ee/ jne), vabatahtlike tööd tutvustavad materjalid (nt http://www.vabatahtlikud.ee/ jne)	1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>mittetulundussektor, sihtasutus</i> . 2. Teab sotsiaalse ettevõtluse ja vabatahtliku töö võimalusi ning oskab neid kasutada.	1. Ajalugu: rahvuslik ärkamisaeg 2. Geograafia: rahvastik 3. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses 4. Inimeseõpetus: altruism

4. Ühiskonnaliikmete õigused (6 tundi)

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid *inimõigused, põhiõigused, sotsiaal-majanduslikud õigused, poliitilised õigused, kultuurilised õigused*;
- 2) tunneb inimõigusi ja lastekaitse põhimõtteid, märkab nende rikkumist (sh vägivald, kuritarvitamine, inimkaubandus jm); tunneb õiguste ja kohustuste ning vabaduse ja vastutuse seost;
- 3) tunneb riske, oskab vältida ohte ja teab, kust otsida abi.

Õppesisu

Inimõigused meie igapäevaelus, riigi ja üksikisiku roll nende tagamisel

Põhiõigused; sotsiaal-majanduslikud, poliitilised ja kultuurilised õigused

Lapse õigused, kohustused ja vastutus

Lastekaitse rahvusvahelised probleemid. Inimkaubandus, tööorjus, seksuaalne ekspluateerimine jm UNICEFi tegevus

Kohustuslik	Maht	Süvendav ja laiendav	Õpikeskkond	Õpitulemused	Lõiming
4.1. Inimõigused meie igapäevaelus, riigi ja üksikisiku roll nende tagamisel	2	Inimõiguste kujunemise ajaloost	Tähtsamad inimõigustealased dokumendid (nt ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon, Euroopa Nõukogu inimõiguste konventsioon jne); Eesti Vabariigi põhiseadus; lapse õiguste konventsioon	1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõistet <i>inimõigused</i> . 2. Selgitab inimõiguste olemust. 3. Oskab nimetada tähtsamaid inimõigusi. 4. Märkab inimõiguste rikkumist ning astub samme, et edendada inimõiguste järgimist.	1. Inimeseõpetus: inimene ja sotsiaalne käitumine 2. Ajalugu: ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon 3. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses

<p>4.2. Põhiõigused; sotsiaal-majanduslikud, poliitilised ja kultuurilised õigused</p>	<p>2</p>	<p>Rahvusvaheliste organisatsioonide roll inimeste põhiõiguste tagamisel. Inimõiguste ja humanitaarõiguse seos</p>	<p>Tähtsamad inimõigustealased dokumendid (nt ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon, Euroopa Nõukogu inimõiguste konventsioon jne); Eesti Vabariigi põhiseadus; ICRC rahvusvaheline humanitaarõigus; vastused teie küsimustele; Eesti Punane Rist, http://www.icrc.org/eng/war/index.jsp</p>	<p>Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>põhiõigused, sotsiaal-majanduslikud õigused, poliitilised õigused, kultuurilised õigused.</i></p>	<p>1. Inimeseõpetus: inimene ja sotsiaalne käitumine 2. Ajalugu: põhiseaduslikud tekstid, rahvusvaheliste organisatsioonide tegevus 3. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses</p>
<p>4.3. Lapse õigused, kohustused ja vastutus</p>	<p>1</p>		<p>Lapse õiguste konventsioon, ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon; noorte abitelefoniid (nt Lasteabi telefon 116 111 jne)</p>	<p>1. Tunneb lapse õigusi ja lastekaitse põhimõtteid. 2. Tunneb õiguste ja kohustuste ning vabaduse ja vastutuse seost.</p>	<p>1. Inimeseõpetus: inimene ja sotsiaalne käitumine 2. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses</p>

<p>4.4. Lastekaitse rahvusvahelised probleemid. Inimkaubandus, tööorjus, seksuaalne ekspluateerimine, elundikaubandus jm. UNISEFi tegevus</p>	<p>1</p>	<p>Inimkaubanduse tagajärjed ühiskonnale (traumad, haigused jm). Ohvriabi</p>	<p>Lapse õiguste konventsioon, ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon, „Inimkaubanduse ennetamine: metodoloogia tööks noortega” (2005); noorte abitelefoniid (nt Lasteabi telefon 116 111 jne)</p>	<p>1. Tunneb riske ja oskab vältida ohte. 2. Teab, kust otsida abi.</p>	<p>1. Inimeseõpetus: turvalisus ja riskikäitumine 2. Ajalugu: orjakaubandus 3. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses</p>
---	----------	---	--	---	--

II teema. Riik ja valitsemine (16 tundi)

1. Demokraatia (3 tundi)

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid *demokraatia*, *autokraatia*, *totalitarism*; *võimude lahusus ja tasakaal*, *õigusriik*, *kodanikuõigused*, *kodanikuvabadused*, *kodanikuühiskond*, *kodanikualgatus*;
- 2) selgitab demokraatia põhimõtteid ning nende rakendamist riigivalitsemises;
- 3) väärtustab demokraatlike vabadusi ja tunneb demokraatlikus ühiskonnas kehtivaid reegleid (nt pluralismi, kaasamist, vähemusega arvestamist, igauhe võrdsust seaduse ees); käitub demokraatia põhimõtete järgi;
- 4) oskab vahet teha demokraatial ja autokraatial, tunneb ning selgitab demokraatliku, autoritaarse ja totalitaarse ühiskonna põhijooni ning annab neile hinnangu;
- 5) selgitab õigusriigi toimimise põhimõtteid.

Õppesisu

Demokraatliku ja mittedemokraatliku ühiskonna erinevused

Demokraatliku valitsemise põhijooned: võimuorganite valitavus ja aruandlus, võimude lahusus ja tasakaal

Õigusriik. Kodanikuvabadused ja -õigused

Kohustuslik	Maht	Süvendav ja laiendav	Õpikeskkond	Õpitulemused	Lõiming
1.1. Demokraatliku ja mittedemokraatliku ühiskonna erinevused	1	Ohud demokraatiale	Õpetaja käsiraamatud (nt „Inimene ja ühiskond“), kaart, kontuurkaart, ajakirjanduses ilmunud teemakohased artiklid, teemakohased filmid jm	1. Eristab demokraatiat ja autokraatiat, tunneb ning selgitab demokraatliku, autoritaarse ja totalitaarse ühiskonna põhijooni ning annab neile hinnangu. 2. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>demokraatia</i> , <i>autokraatia</i> , <i>totalitarism</i> , <i>võimude lahusus ja tasakaal</i> .	1. Ajalugu: demokraatia ja diktatuuri võrdlus 2. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses

<p>1.2. Demokraatliku valitsemise põhijooned: võimuorganite valitavus ja aruandlus ning võimude lahusus ja tasakaal</p>	<p>1</p>	<p>Monarhia ja vabariik. Presidentaalne ja parlamentaarne demokraatia</p>	<p>E-riik (nt Riigiportaal http://www.eesti.ee jne); Eesti Vabariigi põhiseadus</p>	<p>1. Selgitab demokraatia põhimõtteid ja nende rakendamist riigivalitsemises. 2. Iseloomustab ja väärtustab demokraatlikus ühiskonnas kehtivaid reegleid (nt kaasamine, enamuse ja vähemuse arvestamine, igaühe võrdsus seaduse ees, seisukohtade mitmekesisus). 3. Käitub demokraatia põhimõtete järgi.</p>	<p>1. Ajalugu: ühiskonnateooriate areng ja rakendumine 2. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses 3. Matemaatika: statistiliste materjalide kasutamine</p>
---	----------	---	---	---	--

<p>1.3. Õigusriik. Kodanikuvabadused ja - õigused</p>	<p>1</p>	<p>Kodanikuvabaduste seaduslik piiramine</p>	<p>E-demokraatia võimalused (nt Riigiportaal http://www.eesti.ee jne); Eesti Vabariigi põhiseadus, elektrooniline Riigi Teataja</p>	<p>1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>õigusriik</i>, <i>kodanikuõigused</i>, <i>kodanikuvabadused</i>. 2. Selgitab õigusriigi toimimise põhimõtteid. 3. Väärtustab demokraatlike vabadusi ja tunneb demokraatlikus ühiskonnas kehtivaid reegleid (nt pluralismi, kaasamist, vähemusega arvestamist, igäuhe võrdsust seaduse ees); käitub demokraatia põhimõtete järgi.</p>	<p>1. Inimeseõpetus: turvalisus 2. Ajalugu: õigusriigi kujunemine 3. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses</p>
---	----------	--	---	--	--

2. Eesti valitsemiskord (13 tundi)

Õpitulemused:

Õpilane:

1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid *põhiseadus*, *põhiseaduslik institutsioon*, *põhiseaduslikud õigused*, *seadusandlik võim*, *opositsioon*, *koalitsioon*, *täidesaatev võim*, *president*, *õiguskantsler*, *riigikontroll*, *kohalik omavalitsus (KOV)*, *kohus*, *õigusakt*, *erakond*, *valimised*, *kodakondsus*, *kodanik*, *alaline elanik*;

2) tunneb ja oskab kasutada Eesti Vabariigi põhiseadust ning iseloomustab Eesti riigi poliitilist ja halduskorraldust (kaart);

- 3) mõistab seaduste järgimise vajadust ja seaduste eiramise tagajärgi ning teab, kuhu oma õiguste kaitseks pöörduda; oskab leida vajalikku õigusakti, kasutada elektroonilist Riigi Teatajat (eRT);
- 4) suhtleb riigi- ja omavalitsusasutustega, sh riigi- ja omavalitsusasutuste portaale kasutades;
- 5) tunneb kodanikuõigusi ja -kohustusi; väärtustab Eesti Vabariigi ja Euroopa Liidu kodakondsust;
- 6) selgitab valimiste üldiseid põhimõtteid, kujundab oma põhjendatud seisukoha valijana ning nimetab Eesti parlamendierakondi;
- 7) teab peamisi rahvusvahelisi organisatsioone, mille liige Eesti on; teab Euroopa Liidu liikmelisusest tulenevaid õigusi, võimalusi ja kohustusi.

Õppesisu

Põhiseadus. Põhiseaduslikud institutsioonid. Riigikogu koosseis ja ülesanded. Valitsuse moodustamine ja ülesanded. Vabariigi President. Kontrollorganid: õiguskantsler, riigikontroll. Kohus. Kohalik omavalitsus

Õigussüsteem: Eesti kohtusüsteem. Õigusaktide kasutamine. Alaealiste õiguslik vastutus

Kodakondsus. Eesti kodakondsuse saamise tingimused. Kodanikuõigused ja -kohustused. Euroopa Liidu liikmesriikide kodanikud, kodakondsuseta isikud ning kolmandate riikide kodanikud, nende õigused ja kohustused Eestis

Erakonnad. Erakonna ülesanded demokraatlikus riigis. Eesti parlamendierakonnad

Valimised. Valimiste üldine protseduur. Kandidaadid ehk valitavad ja hääletajad ehk valijad; nende rollid. Valimiskampania. Teadlik hääletamine

Eesti Euroopa Liidu liikmena. Eesti rahvusvahelistes organisatsioonides

Kohustuslik	Maht	Süvendav ja laiendav	Õpikeskkond	Õpitulemused	Lõiming
<p>2.1. Põhiseadus. Põhiseaduslikud institutsioonid. Riigikogu koosseis ja ülesanded. Valitsuse moodustamine ja ülesanded. Vabariigi President. Kontrollorganid: õiguskantsler, riigikontroll. Kohus. Kohalik omavalitsus (KOV)</p>	4	<p>Riigikogu struktuur (juhatus, komisjonid, fraktsioonid). Riigikogu ja valitsuse töö põhimõtted. Valitsuse koosseis. Eesti riigikaitse institutsioonid</p>	<p>E-demokraatia võimalused (nt Riigiportaal http://www.eesti.ee, http://www.ria.ee/xtee-tutvustus/), Eesti Vabariigi põhiseadus, institutsioonide ja õigusorganite koduleheküljed (nt Riigikogu http://www.riigikogu.ee/, president http://www.president.ee/et/, valitsus http://www.valitsus.ee/, õiguskantsler http://www.oiguskantsler.ee/ jne), kohalike omavalitsuste ja maavalitsuste koduleheküljed; Eesti kohtusüsteemi tutvustavad materjalid (nt http://www.kohus.ee/ jne); riigikaitsega seotud materjalid (nt Eesti Kaitseväge http://www.mil.ee/ jne)</p>	<p>1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>põhiseadus</i>, <i>põhiseaduslik institutsioon</i>, <i>põhiseaduslikud õigused</i>, <i>seadusandlik võim</i>, <i>opositsioon</i>, <i>koalitsioon</i>, <i>täidesaatev võim</i>, <i>president</i>, <i>õiguskantsler</i>, <i>riigikontroll</i>, <i>kohalik omavalitsus</i>. 2. Tunneb ja oskab kasutada Eesti Vabariigi põhiseadust. 3. Iseloomustab Eesti riigi poliitilist ja halduskorraldust (kaart). 4. Suhtleb riigi- ja omavalitsusasutustega, sh riigi- ja omavalitsusasutuste portaale kasutades.</p>	<p>1. Ajalugu: võimuinstitutsioonide kujunemine 2. Matemaatika: statistiline analüüs 3. Geograafia: teema „Kaardiõpetus“ all trüki- ja arvutikaardid</p>

<p>2.2. Õigussüsteem: Eesti kohtusüsteem. Õigusaktide kasutamine. Alaealiste õiguslik vastutus</p>	<p>2</p>	<p>Õigusaktide hierarhia. Karistusseadustik (alaealiste õiguslik vastutus). Rahvusvahelised kohtud. Apelleerimise kord ja võimalused. Liiklusseadus</p>	<p>E-demokraatia võimalused (nt Riigiportaal http://www.eesti.ee), Eesti Vabariigi põhiseadus, elektrooniline Riigi Teataja, õigusorganite koduleheküljed (nt kohtud http://www.kohus.ee/ jne)</p>	<p>1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>kohus</i>, <i>kolmeastmeline kohtusüsteem</i>, <i>õigusakt</i>. 2. Mõistab seaduste järgimise vajadust ja seaduste eiramise tagajärgi ning teab, kuhu oma õiguste kaitseks pöörduda. 3. Oskab leida vajalikku õigusakti ning kasutada elektroonilist Riigi Teatajat (eRT).</p>	<p>1. Inimeseõpetus: riskikäitumine 2. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses</p>
--	----------	---	---	--	--

<p>2.3. Kodakondsus. Eesti kodakondsuse saamise tingimused. Kodanikuõigused ja -kohustused. Euroopa Liidu liikmesriikide kodanikud, kodakondsuseta isikud ning kolmandate riikide kodanikud, nende õigused ja kohustused Eestis</p>	<p>2</p>	<p>Euroopa Liidu kodanikud. Eesti kodaniku õigused ja kohustused Euroopa Liidus. Eesti Vabariigi kodakondsuse seadus</p>	<p>Kodaniku käsiraamatud http://www.meis.ee/est/raamatukogu/?ID=109&view=view, „Inimene ja ühiskond. Ühiskonnaõpetuse õppematerjal” (2006); suvekooli materjalid: Ühiskonnaõpetuse õpetajate suvekool, Narva-Jõesuu, 26.–29. juuni 2007; e-demokraatia võimalused (nt Riigiportaal http://www.eesti.ee jne), Eesti Vabariigi põhiseadus, kodakondsusseadus, tõsielufilm „Kodanik – riigi alus” (2000); Integratsiooni Sihtasutuse kodulehekülg http://www.meis.ee/</p>	<p>1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>kodakondsus</i>, <i>kodanikuõigused</i>, <i>kodanikukohustused</i>, <i>kodakondsuseta isik</i>. 2. Tunneb kodanikuõigusi ja -kohustusi; väärtustab Eesti Vabariigi ja Euroopa Liidu kodakondsust.</p>	<p>Ajalugu: kodaniku mõiste ajaloo kaudu</p>
<p>2.4. Erakonnad. Erakonna ülesanded demokraatlikus riigis. Eesti parlamendierakonnad</p>	<p>2</p>	<p>Erakondade maailmavaade ja tegevusprogrammid</p>	<p>E-demokraatia võimalused (nt Riigiportaal http://www.eesti.ee jne), Eesti Vabariigi põhiseadus, institutsioonide koduleheküljed (nt Riigikogu http://www.riigikogu.ee/ jne), erakondade koduleheküljed (nt Eesti erakondade ajalugu http://erakonnad.instituut.ee/), valimistega seotud materjalid (nt http://www.vvk.ee/ jne)</p>	<p>1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõistet <i>erakond</i>. 2. Nimetab Eesti parlamendi erakondi.</p>	<p>Ajalugu: erakondade kujunemine ja roll</p>

<p>2.5. Valimised. Valimiste üldine protseduur. Kandidaadid ehk valitavad ja hääletajad ehk valijad; nende rollid. Valimiskampania. Teadlik hääletamine</p>	<p>2</p>	<p>Eesti valimissüsteem. Demokraatlike valimiste põhimõtted. Erinevused Riigikogu ja kohalike volikogude valimistel</p>	<p>E-demokraatia võimalused (nt Riigiportaal http://www.eesti.ee jne, Eesti Vabariigi põhiseadus, institutsioonide koduleheküljed (nt Riigikogu http://www.riigikogu.ee/ jne), erakondade koduleheküljed (nt Eesti erakondade ajalugu http://erakonnad.instituut.ee/), valimistega seotud materjalid (nt http://www.vvk.ee jne)</p>	<p>1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>demokraatlikud valimised, valimisõigus, hääleõigus</i>. 2. Selgitab valimiste üldiseid põhimõtteid ning kujundab oma poliitilisi eelistusi.</p>	<p>1. Ajalugu: valimisõiguse laienemine 2. Matemaatika: statistiline analüüs 3. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses</p>
---	----------	---	---	---	---

<p>2.6. Eesti Euroopa Liidu liikmena. Eesti rahvusvahelistes organisatsioonides</p>	<p>1</p>	<p>Euroopa Nõukogu – inimõiguste, kultuuri, hariduse jne koostöö edendaja Euroopas. Eesti NATO liikmena</p>	<p>Ajakiri Eurokratt, tõsielufilm „Euroopa Liit”, Euroopa Liidu infoportaal http://europa.eu/index_et.htm, elektroonilised väljaanded ELi kohta (nt „Peamised faktid ja arvanded Euroopa ja eurooplaste kohta” (2006) http://ec.europa.eu/publications/booklets/eu_glance/66/index_et.htm, „12 lugu Euroopa Liidust” (2006) http://ec.europa.eu/publications/booklets/eu_glance/60/index_et.htm, „Ülevaade Euroopa Liidust” (2007) http://ec.europa.eu/publications/booklets/eu_glance/69/index_et.htm, „Kuidas Euroopa Liit toimib” (2007) http://ec.europa.eu/publications/booklets/eu_glance/68/index_et.htm jne), DVD „Euroopa Liit selgeks” (2008); Euroopa Nõukogu tutvustavad materjalid (nt http://www.coe.ee/ jne), NATO materjalid (nt http://www.vm.ee/nato/ jne), ÜRO info (nt http://www.un.org/en/ jne)</p>	<p>1. Oskab nimetada olulisemaid rahvusvahelisi organisatsioone, mille liige Eesti on. 2. Teab Euroopa Liidu liikmelisusest tulenevaid õigusi, võimalusi ja kohustusi.</p>	<p>1. Ajalugu: rahvusvaheliste organisatsioonide teke 2. Geograafia: teema „Kaardiõpetus“ all trüki- ja arvutikaardid</p>
---	----------	---	---	--	---

III teema. Kodanikuühiskond (15 tundi)

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid *kodanikuühiskond*, *vabaihendus*, *kodanikuosalus*, *kodanikualgatus*;
- 2) mõistab kodanikuühiskonna ja vabaihenduste toimimise põhimõtteid ning eesmärke; iseloomustab kodanikuühiskonna rolli demokraatia tagamisel;
- 3) oskab kasutada tegutsemisvõimalusi kodanikuühiskonnas; analüüsib probleeme ning pakub lahendusi;
- 4) algatab ja toetab koostööd ühiste eesmärkide seadmisel ning elluviimisel.

Õppesisu

Kodanikuühiskonna olemus ja põhijooned. Vabaihendused ja MTÜd. Kirik ja usuühendused

Kodanikuosalus ja kodanikualgatus. Kodanikuajakirjandus. Vabatahtlik tegevus, kaasatus ühendustesse ja organisatsioonidesse. Noorte osalusvõimalused.

Õpilasomavalitsus ja õpilasorganisatsioonid. Noorteprojektid

Käitumine kriisioludes

Kohustuslik	Maht	Süvendav ja laiendav	Õpikeskkond	Õpitulemus	Lõiming
1.1. Kodanikuühiskonna olemus ja põhijooned. Vabaihendused ja MTÜd. Kirik ja usuühendused	6	Kodanikuühiskonna asend ühiskonna struktuuris	Mittetulundusühingute koduleheküljed (nt Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit http://www.ngo.ee/ , Noorteportaal NIP http://www.nip.ee/ jne), noorteorganisatsioonid (nt kodutütred http://www.kodutytar.ee , skaudid http://www.skaut.ee/ , ELO http://www.elo.ee/ jne), „Osale. Ütle, kui mõtled” (2008); usuühenduste kodulehed (nt Eesti Kirikute Nõukogu http://www.ekn.ee jne)	1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>kodanikuühiskond, vabaihendus, mittetulundusühing</i> . 2. Mõistab kodanikuühiskonna ning vabaihenduste toimimise põhimõtteid ja eesmäärke. 3. Iseloomustab kodanikuühiskonna rolli demokraatia tagamisel.	1. Inimeseõpetus: grupikuuluvus 2. Ajalugu: nt fosforiidikampaania 3. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses

<p>1.2. Kodanikuosalus ja kodanikualgatus. Kodanikuajakirjandus. Vabatahtlik tegevus, kaasatus ühendustesse ja organisatsioonidesse. Noorte osalusvõimalused. Õpilasmavalitsus ja õpilasorganisatsioonid. Noorteprojektid</p>	<p>6</p>	<p>Vabaühenduste koostöö ning partnerlus omavalituste ja riigiasutustega. Kaasav otsustamine. Klassi või rühma ühise blogi pidamine</p>	<p>Mittetulundusühingute koduleheküljed (nt Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit http://www.ngo.ee/, Noorteportaal NIP http://www.nip.ee/ jne), noorteorganisatsioonid (nt kodutütred http://www.kodutyttar.ee, skaudid http://www.skaut.ee/, ELO http://www.elo.ee/ jne), „Osale. Ütle, kui mõtled” (2008); vabatahtlike tööd tutvustavad materjalid (nt http://www.vabatahtlikud.ee/ jne)</p>	<p>1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>kodanikuosalus</i>, <i>kodanikualgatus</i>. 2. Oskab kasutada tegutsemisvõimalusi kodanikuühiskonnas. 3. Analüüsib probleeme ja pakub lahendusi. 4. Algatab ning toetab koostööd ühiste eesmärkide seadmisel ja elluviimisel.</p>	<p>1. Ajalugu: kodanikuühiskonna areng 2. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses</p>
<p>1.3. Käitumine kriisioludes</p>	<p>3</p>	<p>Juhtumid: raske haigus, lähedase surm, kuriteoohvriks sattumine, õnnetusjuhtumite tagajärjed, katkenud suhted lähedaste inimestega, perevägivald jne</p>	<p>Noorte abitelefoniid (nt Lasteabi telefon 116 111 jne)</p>	<p>Märkab abivajajat ja abistab võimaluse korral.</p>	<p>Inimeseõpetus: turvalisus ja riskikäitumine</p>

IV teema. Majandus (17 tundi)**Õpitulemused**

Õpilane:

- 1) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid *turumajandus, turg ja turusuhted, nõudmine, pakkumine, konkurents, tootlikkus, kasum, riigieelarve, riiklikud ja kohalikud maksud, ühishüve, sotsiaalne turvalisus, vaesus, sotsiaalkindlustus, sotsiaaltoetus, tööturg, bruto- ja netopalk, laen, investeering, tarbijakaitse*;
- 2) tunneb erineva haridusega inimeste võimalusi tööturul; teab, mida tähendab olla omanik, ettevõtja, tööandja, töövõtja, töötu;
- 3) analüüsib ja hindab oma huve, võimeid ning võimalusi edasiõppimise ja karjääri planeerimisel;
- 4) tunneb eelarve koostamise põhimõtteid; oskab arvutada netopalka;
- 5) tunneb oma õigusi ja vastutust tarbijana ning tarbib säästlikult;
- 6) iseloomustab tänapäeva turumajanduse põhimõtteid, ettevõtluse ja riigi rolli majanduses; selgitab maksustamise eesmärgid, teab Eestis kehtivaid makse, üksikisiku õigusi ning kohustusi seoses maksudega.

Õppesisu

Turumajanduse põhijooned. Nõudmine ja pakkumine. Konkurents. Tootlikkus ja kasum. Ettevõtluse vormid: AS, OÜ, FIE. Ettevõtluse roll ühiskonnas. Ressursside jagunemine maailmas

Riigi roll majanduses: planeerimine ja regulatsioon. Riigieelarve. Maksud, maksustamise põhimõtted. Tulude ümberjagamine. Ühishüved ja sotsiaalne turvalisus. Aus maksumaksmine. Sotsiaaltoetused ja sotsiaalkindlustus

Tööturg. Tööturu mõiste. Tööandja ja töövõtja rollid töösuhetes. Tööõigus. Hõivepoliitika, tööturu meetmed tööandjatele ja töötajatele. Erinevast soost, erineva haridustaseme ning töö- ja erialase ettevalmistusega inimesed tööturul

Isiklik majanduslik toimetulek. Eesmärkide seadmine ja ressursside hindamine. Palk ja palgaläbirääkimised. Isiklik eelarve. Elukestva õppe tähtsus pikaajalises toimetulekus. Säästmine ja investeerimine. Laenamine. Tarbijakäitumine, säästlik ja õiglase tarbimine. Tarbijakaitse kaupade ja teenuste turul. Tootemärgistused. Isiklik ettevõtlus

Kohustuslik	Maht	Süvendav ja laiendav	Õpikeskkond	Õpitulemused	Lõiming
1.1. Turumajanduse põhijooned. Nõudmine ja pakkumine. Konkurents. Tootlikkus ja kasum. Ettevõtluse vormid: AS, OÜ, FIE. Ettevõtluse roll ühiskonnas. Ressursside jagunemine maailmas	4	Ettevõtluse vormid. Kodumaakonna ettevõtlus. Ettevõtlikkus ja majandusotsustused (nt õpilasfirma)	Statistilised andmebaasid (nt Statistikaameti kodulehekülg http://www.stat.ee/ jne); mõne ettevõtte kodulehed (nt Kalev www.kalev.eu jne)	1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>turumajandus, turg ja turusuhted, nõudmine, pakkumine, konkurents, tootlikkus, kasum</i> . 2. Iseloomustab tänapäeva turumajanduse põhimõtteid.	1. Ajalugu: endiste sotsialismimaade üleminek turumajandusele 2. Matemaatika: statistika kasutamine

<p>1.2. Riigi roll majanduses: planeerimine ja regulatsioon. Riigieelarve. Maksud, maksustamise põhimõtted. Tulude ümberjagamine. Ühishüved ja sotsiaalne turvalisus. Aus maksumaksmine. Sotsiaaltoetused ja sotsiaalkindlustus</p>	<p>5</p>	<p>Keskpank ja kommerts pangad. Maksualased kuritarvitamised (korruptsioon, varimajandus, ümbrikupalk, salakaubandus jne). Euro</p>	<p>Statistilised andmebaasid (nt Statistikaameti kodulehekül http://www.stat.ee/ jne), Maksu- ja Tolliameti kodulehekül http://www.emta.ee/, Rahandusministeeriumi kodulehekül http://www.fin.ee/, Sotsiaalministeeriumi kodulehekül http://www.sm.ee/, Eesti Panga kodulehekül http://www.eestipank.info/frontpage/et/</p>	<p>1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>riigieelarve, maksud, tulude ümberjagamine, ühishüve, sotsiaalne turvalisus, vaesus, sotsiaalkindlustus, sotsiaaltoetus</i>. 2. Iseloomustab ettevõtluse ja riigi rolli majanduses. 3. Tunneb eelarve koostamise põhimõtteid. 4. Selgitab maksustamise eesmärgid ja põhimõtteid. 5. Teab Eestis kehtivaid makse ning üksikisiku õigusi ja kohustusi seoses maksudega.</p>	<p>1. Ajalugu: majanduse areng 20. sajandil 2. Matemaatika: statistilise materjali kasutamine</p>
---	----------	---	--	---	--

<p>1.3. Tööturg. Tööturu mõiste. Tööandja ja töövõtja rollid töösuhetes. Tööõigus. Hõivepoliitika, tööturu meetmed tööandjatele ja tööotsijatele. Erinevast soost, erineva haridustaseme ning töö- ja erialase ettevalmistusega inimesed tööturul</p>	<p>3</p>	<p>Töötukassa. Tööjõu ränne, selle põhjused, töörandega kaasnevad võimalused ja ohud. Tööleminek Euroopa Liitu</p>	<p>Elukutsevalikut hõlbustavad lehed (nt Rajaleidja http://www.rajaleidja.ee/ jne), statistilised andmebaasid (nt Statistikaameti kodulehekül http://www.stat.ee/ jne); Töötukassa kodulehekül http://www.tootukassa.ee/; Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse kodulehekül http://www.eas.ee/</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõistet <i>tööturg</i>. 2. Tunneb erineva haridusega inimeste võimalusi tööturul. 3. Teab, mida tähendab olla omanik, ettevõtja, tööandja, töövõtja, töötu. 4. Analüüsib ja hindab oma huve, võimeid ning võimalusi edasiõppimise ja karjääri planeerimisel. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Geograafia: teema „Euroopa ja Eesti rahvastik“ all ränne ja selle põhjused, teema „Euroopa ja Eesti asustus“ all rahvastiku paiknemine 2. Ajalugu: rahvusvahelise tööjaotuse kujunemine, majanduskriisid 3. Matemaatika: statistilise materjali analüüs 4. Tööõpetus: ametid 5. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses 6. Võõrkeeled: teema „Igapäevaelu, õppimine ja töö“ all edasiõppimine ja kutsevalik ning töökohad
---	----------	--	--	--	---

<p>1.4. Isiklik majanduslik toimetulek. Eesmärkide seadmine ja ressursside hindamine. Palk ja palgaläbirääkimised. Isiklik eelarve. Elukestva õppe tähtsus pikaajalises toimetulekus. Säästmine ja investeerimine. Laenamine. Tarbijakäitumine, säästlik ja õiglane tarbimine. Tarbijakaitse kaupade ja teenuste turul. Tootemärgistused. Isiklik ettevõtlus</p>	<p>5</p>	<p>Tarbijale suunatud reklaam ja reklaami teadlik kasutamine. Petuskeemide näiteid</p>	<p>Tarbimisega seotud kodulehed (nt Eesti Tarbijakaitse Liit http://www.tarbijakaitse.ee/ jne), raha planeerimine (nt tarbijaveeb http://www.minuraha.ee jne), elektrooniline tarbija- ja pakendiinfo (nt http://www.tarbijakaitse.ee/, http://www.envir.ee/999 jne); elukutsevalikut hõlbustavad lehed (nt Rajaleidja http://www.rajaleidja.ee/ jne), statistilised andmebaasid (nt Statistikaameti kodulehekül http://www.stat.ee/ jne), http://www.fin.ee/euro; Euro kasutusele võtmise seadus. RT I 2010, 22, 108</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid <i>brutopalk</i>, <i>netopalk</i>, <i>laen</i>, <i>investeering</i>, <i>tarbijakaitse</i>. 2. On orienteeritud enesearendamisele ning iseseisvale toimetulekule ühiskonnas. 3. Hindab ressursside piisavust ning enda oskusi ja võimeid tegutseda. 4. Oskab koostada isiklikku eelarvet. 5. Oskab arvutada netopalka. 6. Tunneb oma õigusi ja vastutust tarbijana. 7. Tarbib säästlikult. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Geograafia: teema „Euroopa ja Eesti rahvastik“ all ränne ja selle põhjused, teema „Euroopa ja Eesti asustus“ all rahvastiku paiknemine 2. Ajalugu: rahvusvahelise tööjaotuse kujunemine, majanduskriisid 3. Matemaatika: statistilise materjali analüüs 4. Tööõpetus: ametid 5. Kirjandus: teema käsitlemine ilukirjanduses 6. Võõrkeeled: teema „Igapäevaelu, õppimine ja töö“ all edasiõppimine ja kutsevalik ning töökohad
--	----------	--	---	---	---

1.9.3. Hindamine

Kokkuvõtva hindamiseks sobivad probleemküsimuse avamine, arvamslugu, uurimus ja juhtumianalüüs, dokumendi, statistiliste andmete ning karikatuuri analüüs, kaardi tundmine, avatud ja etteantud vastustega ülesanded: mõiste ja selgituse kokkuviiimine, teabe tõlkimine teise vormi (graafikust tabelisse vms), informatsiooni rühmitamine.

Praktiliste tööde puhul hinnatakse töö planeerimise, tegemise, tulemuste tõlgendamise, järelduste tegemise, põhjendamise ning tulemuste esitamise oskust.

Õppekava põhjal võib põhikoolis korraldada läbivatest teemadest lähtuva või õppeaineid integreeriva loovtöö. Ühiskonnaõpetuse spetsiifika eeldab ja võimaldab seda laadi tööd koostada.

Hindamismudelid lubavad luua konkreetseid hindamisvahendid (vt <http://www.koolielu.edu.ee/hindamismudelid/>).

1.9.4. Füüsiline õpikeskkond

2. Kool korraldab valdava osa õpet klassis, kus saab rühmatöö tegemiseks mööblit ümber paigutada, on internetiühendus ning audiovisuaalse materjali kasutamise võimalus. Õppe sidumiseks igapäevaeluga võimaldab kool õpet väljaspool klassi.

3. Kool võimaldab kasutada klassiruumis Eesti Vabariigi põhiseadust, ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni ning ÜRO lapse õiguste konventsiooni.

4. Kool võimaldab ainekava eesmärke toetavaid õppematerjale (kontuur- ja seinakaardid, auvised, erialased teatmeteosed, ajalehed ja ajakirjad ning statistilised ja meetoodilised materjalid).

Ühiskonnaõpetuse tundides kasutatakse järgmisi allikaid:

- 1) õppekirjandus (õpik, töövihikud, õpetaja käsiraamatud jne), kaart, kontuurkaart, ajakirjanduses ilmunud teemakohased artiklid, teemakohased filmid;
- 2) kodaniku käsiraamatud (<http://www.meis.ee/est/raamatukogu/?ID=109&view=view>), „Inimene ja ühiskond. Ühiskonnaõpetuse õppematerjal” (2006); suvekooli materjalid „Ühiskonnaõpetuse õpetajate suvekool“, Narva-Jõesuu, 26.–29. juuni 2007;
- 3) oma kooli leht, kohalikud ja üleriigilised ajalehed, ajalehtede elektroonilised väljaanded (nt Postimees www.postimees.ee), autorikaitse seadus, „Meediaõpetus üldhariduskoolis. Õpetaja käsiraamat” (2004), tuntumad otsingumootorid (nt Google, Neti jne), kooliga seotud infoportaalid (nt Miksike <http://www.miksike.ee/>, Koolielu www.koolielu.ee jne), Interneti-põhised teatmeteosed (nt Wikipedia), noorteportaalid (nt <http://www.kuut.ee/>), suhtluskeskkonnad (nt Rate jne), ajakirjaniku eetikakoodeks (<http://www.eal.ee>), e-raamatukogud (nt ESTER), muusika ja video vahetuskeskkonnad (nt YouTube, napster, soulseek jne);

4) rahvusseltside ja usuühenduste koduleheküljed (nt Eestimaa Rahvuste Ühenduse infolehed <http://www.nationalities.ee/>, Eesti Kirikute Nõukogu <http://www.ekn.ee> jne), raamatusari „Rahvused Eestis”, tõsielufilmid sarjast „Etnomosaiik”, sidususega tegelevad organisatsioonide koduleheküljed (nt Eesti Koostöö Kogu <http://www.kogu.ee>), Eesti inimarengu aruanded, soolise võrdõiguslikkusega seotud elektroonilised materjalid (nt Sotsiaalministeeriumi kodulehel <http://www.sm.ee/index.php?id=98>), statistilised andmebaasid (nt Statistikaameti kodulehekülg <http://www.stat.ee/>);

5) lapse õiguste konventsioon, ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon, „Inimkaubanduse ennetamine: metodoloogia tööks noortega” (2005), noorte abitelefoniid (nt Lasteabi telefon 116 111), tõsielufilm „Tegi pätti”;

6) e-demokraatia võimalused (nt Riigiportaal <http://www.eesti.ee>), Eesti Vabariigi põhiseadus, elektrooniline Riigi Teataja, institutsioonide ja õigusorganite koduleheküljed (nt Riigikogu <http://www.riigikogu.ee/>, kohtud <http://www.kohus.ee/> jne), erakondade koduleheküljed (nt Eesti erakondade ajalugu <http://erakonnad.instituut.ee/>), R. Toomla, „Eesti erakonnad” (1999), valimistega seotud materjalid (nt: <http://www.vvk.ee/>), kodakondsusseadus, tõsielufilm „Kodanik – riigi alus” (2000);

7) ajakiri Eurokratt, tõsielufilm „Euroopa Liit”, Euroopa Liidu infoportaal http://europa.eu/index_et.htm, „Peamised faktid ja arvanded Euroopa ja eurooplaste kohta” (2006) http://ec.europa.eu/publications/booklets/eu_glance/66/index_et.htm, „12 lugu Euroopa Liidust” (2006) http://ec.europa.eu/publications/booklets/eu_glance/60/index_et.htm, „Ülevaade Euroopa Liidust” (2007) http://ec.europa.eu/publications/booklets/eu_glance/69/index_et.htm, „Kuidas Euroopa Liit toimib” (2007) http://ec.europa.eu/publications/booklets/eu_glance/68/index_et.htm, DVD „Euroopa Liit selgeks” (2008);

8) mittetulundusühingute koduleheküljed (nt Eesti Mittetulundusühingute ja Sihtasutuste Liit <http://www.ngo.ee/>, Noorteportaal NIP <http://www.nip.ee/> jne), noorteorganisatsioonid (nt kodutütred <http://www.kodutytar.ee>, skaudid <http://www.skaut.ee/>, ELO <http://www.elo.ee/> jne), „Osale. Ütle, kui mõtled” (2008);

9) maailmahariduse portaal <http://www.maailmakool.ee>;

10) tarbimisega seotud kodulehed (nt Eesti Tarbijakaitse Liit <http://www.tarbijakaitse.ee/>), raha planeerimine (nt Tarbijaveeb <http://www.minuraha.ee>), elektrooniline tarbija- ja pakendiinfo (nt <http://www.tarbijakaitse.ee/>, <http://www.envir.ee/999> jne), elukutsevalikut hõlbustavad lehed (nt Rajaleidja <http://www.rajaleidja.ee/>), statistilised andmebaasid (nt Statistikaameti kodulehekülg <http://www.stat.ee/>).